

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО. АРХІВОЗНАВСТВО

УДК 930.25(477)

Цитування:

Свердлик З. М., Гаранін О. Я., Бойко В. Ф. Програма розвитку галузевої науки у сфері архівної справи України на 2021–2025 роки: проблеми розроблення та перспективи впровадження. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 5–13.

Sverdlyk Z., Garanin O., Boiko V. (2021). Program of development of branch science in the field of archival affairs of Ukraine for 2021–2025: problems of development and prospects of the implementation. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 5–13 [in Ukrainian].

Свердлик Зоряна Михайлівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв,
в.о. вченого секретаря Українського науково-
дослідного інституту
архівної справи та документознавства
zsverdlyk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2104-0920>

Гаранін Олександр Якович,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
директор Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства
ogaranin_undiasd@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-3792-0006>

Бойко Віта Федорівна,
кандидат історичних наук, заступник директора
Українського науково-дослідного інституту
архівної справи та документознавства
v.boiko.undiasd@arch.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0002-5725-9641>

**ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕВОЇ НАУКИ
У СФЕРІ АРХІВНОЇ СПРАВИ УКРАЇНИ НА 2021-2025 РОКИ:
ПРОБЛЕМИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ**

Мета роботи передбачає здійснення комплексного аналізу етапів розробки і перспектив впровадження «Програми розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр.» в архівну сферу. **Методологія.** При підготовці наукового дослідження було застосовано методи аналізу, порівняння, узагальнення, структуризації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше, на основі комплексного аналізу змісту головних положень «Програми розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр.», продемонстровано необхідність та важливість сприяння зростанню ролі галузевої науки при плануванні перспективних напрямків розвитку у сфері архівної справи. У перспективі подальших досліджень – вивчення та всебічний аналіз світових тенденцій розвитку наукового вектору діяльності архівних систем світу, узагальнення їхнього позитивного досвіду у цьому процесі та на основі результатів – вироблення пропозицій переймання передових технологій і впровадження їх у практику наукових розробок установ у сфері архівної справи України. **Висновки.** Розроблена провідними фахівцями Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства «Програма розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр.» є своєчасною і важливою для наукових інституцій, які займаються питаннями

створення високотехнологічних умов удоступнення архівних інформаційних ресурсів, розвитком теоретичних та прикладних науково-дослідних робіт у сфері архівної справи, дослідженням проблем поліпшення стану архівної науки в Україні. Текст Програми формувався групою фахівців Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства із урахуванням усіх рекомендацій, пропозицій і зауважень представників архівних установ, наукових інституцій та закладів вищої освіти. Програма розвитку галузевої науки є системою взаємопов'язаних завдань та заходів, які забезпечують досягнення кінцевої мети Програми та охоплюють усі її етапи – від планування наукових досліджень до їх практичного впровадження з моніторингом ефекту, досягнутого на практиці.

Ключові слова: програма, архівна установа, галузева наука, архівна галузь, архівна сфера, наукове дослідження, науково-дослідна робота, УНДІАСД.

Sverdlyk Zoriana,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Document Science, Information and Analytical Activities,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Senior Researcher of Department for Records Management,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management

Garanin Oleksandr,

Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher,
Director of the Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management

Boiko Vita,

Candidate of Historical Sciences, Deputy Director,
Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management

PROGRAM OF DEVELOPMENT OF BRANCH SCIENCE IN THE FIELD OF ARCHIVAL AFFAIRS OF UKRAINE FOR 2021-2025: PROBLEMS OF DEVELOPMENT AND PROSPECTS OF THE IMPLEMENTATION

Purpose of the Article. Multidimensional realities of the information society, dynamics and strengthening of the role of informatization and digitalization processes, radically influence the modern directions of development of archival business in Ukraine, actualize the urgent need to ensure its innovative genesis and, accordingly, improve the quality of research, the efficiency of implementation in archival practice. The study involves a comprehensive analysis of the stages of development and prospects for implementation of the «Program for the development of branch science for 2021-2025» into the archival sphere. **Methodology.** In terms of preparing the research, methods of analysis, comparison, generalization, structuring were used. **The scientific novelty** of the work is that for the first time, based on a comprehensive analysis of the content of the main outlines of the «Program of development of branch science for 2021-2025», demonstrated the need and importance of promoting the role of branch science in planning promising areas of archival affairs. In the further research, study and comprehensive analysis of global trends in the scientific vector of archival systems of the world, generalization of their positive experience in this process and based on the results - development of proposals for the adoption of advanced technologies and their implementation in the practice of research in Ukraine. **Conclusions.** Developed by leading experts of the Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management «Program for the development of branch science for 2021-2025» is appropriate and important for scientific institutions dealing with the creation of high-tech conditions for the provision of archival information resources, the development of theoretical and applied research in the field of archives, research on improving the state of archival science in Ukraine. The text of the Program was formed by a group of specialists of the Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Records Management while taking into account all the recommendations, suggestions, and comments of representatives of archival institutions, research institutions, and institutions of higher education. The branch science development program is a system of interrelated tasks and activities that ensure the achievement of the ultimate goal of the Program and cover all its stages - from planning research to their practical implementation with monitoring of the effect achieved in practice.

Keywords: program, archival institution, branch science, archival branch, archival sphere, scientific research, research work, URIAARK.

Актуальність теми дослідження. Відповідаючи на виклики сучасного життя, що характеризується стрімким розвитком та впровадженням новітніх технологій із залученням наукових інновацій в усі сфери діяльності суспільства, в Україні з метою забезпечення в майбутньому стабільного розвитку усіх галузей активно розроблюються різноманітні програмні документи щодо стратегічного планування та управління: доктрини, стратегії, концепції, програми. У тому числі, і на ниві збереження національної культури та історичної пам'яті українського народу, забезпечення фізичним та юридичним особам гарантованого доступу до документальних пам'яток нашої історії. Невід'ємною складовою задоволення національних інтересів України в архівній галузі залишається її інноваційний розвиток, спрямований на оволодінні новими знаннями, їх ефективним впровадженням та використанням у практиці роботи архівних установ і служб діловодства.

В інноваційному розвитку архівної галузі України ключову роль має відігравати галузева наука, що потребує сьогодні не лише потенційних структурно-організаційних змін, спрямованих на підвищення якості та відповідальності за результати діяльності виконавців під час планування науково-дослідних робіт, їх своєчасної розробки і оперативного впровадження досягнутих результатів у архівну практику в умовах швидкої інформатизації суспільства, але й значного зміцнення матеріально-технічної бази на здійснення наукових досліджень та забезпечення прийнятних умов праці фахівця, який професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію.

Останні роки характеризувалися негативною динамікою щодо місця та ролі наукової складової не лише в архівній галузі. Загалом оцінювання стану наукової сфери, результатів наукових досліджень у країнах світу здійснюється на міжнародному рівні за багатьма показниками різноманітних авторитетних рейтингів, серед яких Глобальний інноваційний індекс (далі – ГІІ), Глобальний індекс конкурентоспроможності, Європейське інноваційне табло тощо.

Аналіз цих рейтингів було опубліковано у 2020 р. фахівцями Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації [3]. ГІІ 2019 р. охопив 129 країн, в яких проживає 91,8% населення планети й котрі створюють 96,8% глобального валового внутрішнього продукту (далі – ВВП). Україна у 2019 р. за цим рейтингом посіла 47 місце, опустившись на чотири позиції порівняно з 2018 р. За окремими складовими ГІІ Україна має не тільки низький рейтинг, а ще й погіршення своїх позицій. Так, за складовою «Інфраструктура» Україна перемістилася з 89 на 97 місце. За групою показників «Дослідження та розробки» складової ГІІ Україна у 2019 р. посіла 54 місце, опустившись на чотири позиції порівняно з 2018 р. За даними щорічного звіту про результати глобального дослідження країн світу за показником конкурентоспроможності, Україна у 2019 р. посіла 85 місце серед 141 учасників, набравши 57 балів із 100 можливих. За значенням зведеного інноваційного індексу (ЗІІ) 32,9 (відносно середнього по Європейському Союзу у 2019 р.), що є показником розвитку та впровадження новітніх інформаційних технологій, Україна має статус «повільного інноватора». Значення ЗІІ для України є більш ніж утричі меншим за середнє по країнах ЄС.

Вважаємо, що означені результати є закономірним наслідком системного зменшення державних інвестицій у розвиток наукової діяльності в Україні в реальних показниках, та припускаємо, що ситуація є незавершеною з точки зору гарантованого подальшого деградування фінансової підтримки української науки з боку держави, оскільки відповідно до ст. 48 та 36 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5] держава має забезпечувати бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 відсотка ВВП України, а рівень ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (закладів вищої освіти), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника з 01 січня 2023 р. має бути не нижче одинадцяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб; проте прогнозовані показники фінансування на здійснення при-

кладних наукових досліджень, що закладаються головними розпорядниками бюджетних коштів у період до 2024 року, відповідно до вимог Міністерства фінансів України, мають дорівнювати фактичним показникам фінансування науки на рівні 2019 р., що априорі не враховує за вказаний період змін за такими показниками як: рівень ВВП, зміна/підвищення соціальних стандартів/гарантій, зміна тарифних розрядів, інфляційні показники. У зв'язку із цим виникає питання подальшого існування/виживання Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) як наукової установи, що є визнаною інституційною основою галузевої архівної науки [6].

Саме тому, реагуючи на виклики сьогодення, фахівці УНДІАСД в ініціативному порядку підготували у 2020 р. проєкт «Програми розвитку галузевої архівної науки на 2021–2025 рр.» (далі – Програма) [4], спрямований на функціонування інституції у нових реаліях і сподіваннями, що на підґрунті означеного документа вдасться вирішити комплекс матеріальних, організаційно-правових, соціально-економічних, технологічних та інших питань розвитку наукової складової архівної галузі.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто зауважити, що в Україні існує незначна кількість спеціальних досліджень, дотично присвячених аналізу розробки проблем розвитку архівної науки на сучасному етапі. Зокрема, В. Бездрабко [1] порушила проблему співвідношення варіантів розвитку традиційної й електронної документації, вироблення раціональних методик її створення та забезпечення функціонування. О. Гаранін та Ю. Ковтанюк [2] у своєму дослідженні визначили напрями, принципи та завдання впровадження інформаційних технологій в архівну справу для її автоматизації з метою підготовки концепції інформатизації архівної справи. Н. Христова [11] проаналізувала проблеми та перспективи процесу гармонізації стандартів в архівній сфері і дійшла висновку, що цю проблему слід розглядати комплексно, запропонувавши якісно нові концептуальні підходи до осмислення процесів стандартизації, що

мають набути подальшого розвитку в теоретичних дослідженнях галузевого інституту.

Авторський колектив УНДІАСД, що працював над підготовкою «Стратегічної програми розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу (2019–2023 рр.)» [8], визначив дев'ять організаційно-нормативних засад розвитку галузевої науки, серед яких окреме місце надав підвищенню базового фінансування для проведення наукових досліджень, підвищення рівня оплати праці наукових працівників до рівня, передбаченого Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5].

Мета дослідження. Дослідження передбачає здійснення комплексного аналізу етапів розробки і перспектив впровадження «Програми розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр.» в архівну сферу.

Серед ключових завдань, що постали перед авторами статті, можна виділити такі: розглянути процес розробки проєкту Програми; висвітлити етапи обговорення її змістового наповнення та структури; проаналізувати ключові рекомендації, пропозиції і зауваження, що надійшли у процесі формування документа; виокремити сильні та слабкі сторони Програми; узагальнити наявні результати.

Виклад основного матеріалу. У 2020 р. було презентовано проєкт Стратегії розвитку архівної справи до 2025 р. (далі – Стратегія) [10], підготовлений Державною архівною службою України (Укрдержархів). За ініціативи Голови Укрдержархіву А. Хромова було створено робочу групу для розробки Стратегії із представників Укрдержархіву, центральних державних архівів, державних архівів областей, галузевих державних архівів та інституцій громадянського суспільства [9]. Документ було представлено для публічного обговорення під час зустрічі 16 вересня 2020 р. на території комплексу споруд центральних державних архівних установ України та додатково розміщено для можливості ознайомлення і внесення конструктивних пропозицій на офіційному сайті Укрдержархіву. Відповідно до тексту проєкту Стратегії, оперативною ціллю визначено «посилення наукового супроводу, кадрового та фінансового потенціалу архівної галузі». Як один із результатів, мало б бути створено діє-

вий механізм підготовки висококваліфікованих архівних працівників, розроблено алгоритм поступового впровадження технологічних і наукових інновацій в архівну сферу.

У відповідь на це фахівцями УНДІАСД як ключової установи-репрезентанта наукового вектору розвитку архівної галузі було запропоновано власне бачення цього процесу, висвітлене у розробленій Програмі і спрямованій на ефективне функціонування УНДІАСД у нових реаліях, вирішення комплексу організаційно-правових, соціально-економічних, технологічних та інших питань розвитку наукової складової архівної галузі.

Програму підготовлено колективом авторів УНДІАСД – О. Гараніним, В. Бойко, Л. Дідух, Р. Романовським, З. Свєрдлик. До розробки тексту Програми долучалися й інші співробітники структурних підрозділів УНДІАСД та після детальних обговорень усередині кожного наукового відділу пропонували власне бачення змістового наповнення документа. Завідувачка відділу технологічного забезпечення архівної справи, к.і.н. Л. Дідух запропонувала серед інших кроків реалізації Програми – розробити і ввести в дію профільний галузевий нормативний документ, принаймні на рівні наказу Укрдержархіву, що законодавчо закріплював би правові та економічні механізми впровадження результатів виконаних науково-дослідних робіт у практику роботи архівних та інших зацікавлених установ. Це пов'язано з проблемою, коли виконані наукові дослідження та їхні результати так і залишаються рукописами, проектами, звітами про науково-дослідні роботи та слабо впроваджені у практику роботи архівних установ. І наукові інституції, які виконали необхідні для галузі на той момент прикладні наукові дослідження, в цьому плані можуть обмежитись лише частковим їх висвітленням на локальних наукових заходах. Ситуація із впровадженням отриманих, насамперед від досліджень, проведених підвідомчими науково-дослідними установами, наукових результатів у архівну практику не зрушиться з місця без її відповідного унормування. На думку Л. Дідух, важливо також розробити методику оцінювання результативності проведення галузевих наукових досліджень, вивчити перспективні на-

прями та основну тематику сучасних зарубіжних наукових досліджень у галузевій науці з метою проведення відповідного компаративістичного аналізу наукової проблематики у різних країнах та в Україні.

Також при розробці проєкту Програми було враховано рекомендації, пропозиції і зауваження керівників архівних установ та представників закладів вищої освіти. Так, під час однієї із протокольних нарад із головою Укрдержархіву у складі директорської групи О. Гаранін звернувся до керівників архівних установ, які ще не долучилися до розроблення Програми, із пропозицією висловити свої міркування щодо цього. Частині членів Нормативно-методичної комісії Укрдержархіву, які представляють державні архівні установи, додатково електронною поштою було надіслано листи з офіційним запитом. Пропозиції і зауваження надійшли від Центрального державного електронного архіву України (ЦДЕА України), Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного науково-технічного архіву України та Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Від сектору науково-методичного забезпечення Укрдержархіву було отримано пропозиції щодо конкретних напрямів проведення наукових досліджень з їх можливим подальшим включенням до проєкту Програми. Зокрема, представлено чотири основних напрями розвитку наукових студій:

1. Дослідження передових практик оцифрування, зберігання, обліку та використання архівних документів.
2. Дослідження питань якості та доступності архівних послуг.
3. Дослідження моделей комплектування архівних фондів на основі диверсифікації джерел комплектування з охопленням загальнонаціонального, регіонального, відомчого, корпоративного рівня функціонування.
4. Дослідження теоретичних (фундаментальних) і прикладних питань архівознавства та документознавства.

У межах кожного з напрямів авторами пропозицій було прописано конкретні очікувані результати науково-дослідних робіт, які матимуть теоретичне та практичне застосу-

вання при подальшому розвитку і удосконаленні архівної системи.

Врахувавши усі отримані рекомендації, пропозиції і зауваження, авторами проекту було вдосконалено текст Програми та винесено її на обговорення під час засідання вченої ради УНДІАСД у листопаді 2020 р. Представлений на розгляд документ складався із таких структурних елементів:

Вступ.

1. Загальні положення.

2. Мета, завдання та принципи розвитку галузевої науки.

3. Проблемні питання розвитку галузевої науки та шляхи їх розв'язання.

4. Перспективні напрями розвитку наукових досліджень:

А. Загальногалузева наукова проблематика.

Б. Архівознавство (загальні методологічні та теоретичні дослідження; історія архівної справи; забезпечення збереженості та державний облік документів Національного архівного фонду (далі – НАФ); формування НАФ; експертиза цінності документів; користування документами та їх публікація; організація науково-інформаційної діяльності: управління, економіка, організація праці в архівних установах).

В. Документознавство.

5. Очікувані результати від реалізації Програми.

Список використаних джерел та літератури.

До розгляду змістового наповнення документу долучилися усі присутні учасники засідання, а також за допомогою системи віддаленого доступу інтернет-зв'язку ті члени, які не змогли бути присутніми із певних причин.

Мова йшла, насамперед, про узгодження, доопрацювання та включення до змісту Програми розвитку пропозицій, що надійшли раніше. Так, провідна наукова співробітниця відділу документознавства УНДІАСД, к.і.н., с.н.с. О. Загорецька наголосила, що УНДІАСД має чіткі наукові напрями дослідження, визначені статутом УНДІАСД та положеннями про структурні підрозділи, і тому пропозиції, отримані розробниками документу необхідно унормувати відповідно до цих напрямків, щоб у результаті виконання положень Програ-

ми досягти максимально якісних показників. Відповідно до рекомендацій О. Загорецької, до Програми було включено тематичні напрями бажаних подальших наукових досліджень, таких як:

– дослідження основних положень нормативно-правових актів з документування управлінської інформації в електронній і паперовій формі та організації роботи з електронними і паперовими документами в діловодстві з метою розроблення єдиних вимог до документування управлінської інформації та організації роботи зі службовими документами в установах незалежно від способу фіксації та відтворення інформації, яка міститься в цих документах;

– науковий аналіз та розроблення складу реквізитів з урахуванням вимог ДСТУ 4163:2020 для побудови уніфікованих форм організаційно-розпорядчих документів, що створюються в електронній формі із застосуванням кваліфікованого електронного підпису, кваліфікованої електронної печатки та кваліфікованої електронної позначки часу з можливістю створення їх паперової копії.

Позитивно про структуру Програми висловилася д.і.н., професорка, завідувачка кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв В. Бездрабко, особливо щодо участі УНДІАСД в атестації наукових кадрів. На її думку, «участь в атестації наукових кадрів додала б ваги УНДІАСД як соціальній інституції».

Жваву дискусію викликало питання щодо ролі і функцій Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства в структурі УНДІАСД. Насамперед, мова йде про план створити єдину галузеву інформаційно-пошукову систему «Централізований архівний довідково-інформаційний фонд», що має об'єднати в єдину мережу методичні кабінети, бібліотечні відділи та інші структурні підрозділи в архівних установах України, які виконують бібліотечні функції, з метою акумулювання та надання інформації про склад бібліотечних фондів і доступу до інформації друкованих видань у цифровій формі в режимі 24/7, у тому числі на принципах «міжбібліотечного абонемен-

ту». На думку к.і.н., директора ЦДЕА України Ю. Ковтанюка, для реалізації поставленого завдання необхідно створити програмні інструменти, які відповідатимуть принципам бібліотечної справи і будуть надані всім архівним установам. Можливо, це буде система ІРБІС, однак можливі варіанти програм, що пов'язані не тільки з бібліотечною справою. У будь-якому випадку, впровадження програмних інструментів потребує певної організації всіх процесів та уніфікації цієї роботи. І тільки відповідне забезпечення і поєднання технологічної та організаційної складових дасть позитивний результат.

Результатом тривалих дискусій і обговорень стало ухвалення вченою радою УНДІАСД рішення доопрацювати проєкт Програми до 30 листопада 2020 р. та опублікувати оновлену редакцію Програми на офіційному вебсайті УНДІАСД і сторінці у соціальній мережі Facebook. Відповідно до рішення вченої ради, проєкт Програми було опубліковано на офіційному вебсайті УНДІАСД [4], у мережі Facebook на сторінках УНДІАСД та Спільки архівістів України.

Одразу ж після опублікування було отримано пропозиції щодо змістовного удосконалення документа. Так, Інститутом архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського було запропоновано підкреслити у вступі значущість розроблення Програми в контексті інтеграційних процесів України, входження дослідницьких систем українського документознавства і архівознавства у Європейський дослідницький простір, гармонізації й уніфікації українського законодавства з європейським законодавством в архівній галузі. Також доопрацювати список рекомендованих до використання джерел і літератури, включивши до нього міжнародно-правові документи, дотичні до тематики Програми. Одна із пропозицій – введення у сферу архівної справи менеджменту, бізнес-процесів, форм самостійної господарської діяльності у взаємозв'язку зі змінами, що відбуваються в організації архівної справи, в діяльності архівних установ, спричинені активним впровадженням інформаційних технологій і систем автоматизованого управління проєктами, інформаційними потоками, документообігом, процесами тощо.

Пропозиції внесення змін до Програми надійшли і від представників закладів вищої освіти. Ю. Палеха, к.і.н., доцент, завідувач кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Європейського університету акцентував увагу на необхідності: розроблення галузевою наукою комплексу механізмів щодо створення, впровадження та широкого використання підручників із електронного документообігу між інституціями галузі, електронного врядування та декларування; долученні до процедури гармонізування низки стандартів та технічних звітів ISO в сфері керування документацією; розробці проєкту національного стандарту із спорудження нових архівних будівель.

У кінцевому результаті структура Програми змінилася – її було розширено та конкретизовано відповідно до отриманих рекомендацій:

Вступ.

1. Загальні положення.

2. Мета, завдання та принципи розвитку галузевої науки.

3. Проблемні питання розвитку галузевої науки та шляхи їх розв'язання.

4. Перспективні напрями розвитку наукових досліджень.

4.1. Загальногалузева наукова проблематика.

4.2. Архівознавство.

4.2.1. Загальні методологічні та теоретичні дослідження, історія архівної справи.

4.2.2. Забезпечення збереженості та державний облік документів НАФ.

4.2.3. Формування НАФ, експертиза цінності документів.

4.2.4. Користування документами та їх публікація, організація науково-інформаційної діяльності.

4.2.5. Управління, економіка, організація праці в архівних установах.

4.3. Документознавство.

5. Очікувані результати від реалізації Програми.

Список джерел та літератури.

Загалом Програма спирається на низку законодавчих та нормативно-правових актів і має на меті підвищити та удосконалити наукоємність усіх процесів архівної справи з під-

вищенням загальної інтелектуалізації роботи працівника архівної галузі.

Відповідно до мети, основними завданнями Програми виступають:

– формулювання мети, завдань і принципів подальшого розвитку галузевої науки з урахуванням її системного розвитку та розширення спектру наукових напрямів;

– окреслення ключових проблем галузевої науки та визначення шляхів їх вирішення на основі комплексних, науково обґрунтованих рішень;

– розроблення плану заходів, спрямованих на розвиток галузевої науки на основі поглиблення наукових досліджень у межах заявлених наукових напрямів і всебічного використання інтелектуального потенціалу наукових та архівних установ України [7].

Результатами втілення у життя запропонованої Програми мають стати:

– досягнення принципово нового рівня управління та функціонування галузі, забезпечення її стійкого інноваційного розвитку;

– створення ефективної моделі розвитку галузевої науки, шляхом посилення її взаємозв'язків із практикою, освітою, розвитком наукового потенціалу галузі, інтеграцією до міжнародного наукового простору;

– підвищення економічної ефективності наукових досліджень;

– створення цілісної системи підготовки кадрів вищої кваліфікації та короткотермінового підвищення кваліфікації як науковців, так і високоякісних спеціалістів у сфері архівної справи та документознавства для забезпечення галузі висококваліфікованими кадрами [7].

Наукова новизна. Вперше на основі комплексного аналізу змісту головних положень «Програми розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр.» продемонстровано необхідність та важливість сприяння зростанню ролі галузевої науки при плануванні перспективних напрямків розвитку у сфері архівної справи. У

перспективі подальших досліджень – вивчення та всебічний аналіз світових тенденцій розвитку наукового вектору діяльності архівних систем світу, узагальнення їхнього позитивного досвіду у цьому процесі та на основі результатів – вироблення пропозицій переймання передових технологій і впровадження їх у практику наукових розробок установ у сфері архівної справи України.

Висновки. Розглянувши процес розробки проекту Програми, можна констатувати, що її текст формувався групою фахівців УНДІАСД із урахуванням усіх рекомендацій, пропозицій і зауважень представників архівних установ, наукових інституцій та закладів вищої освіти. Висвітливши етапи обговорення її змістового наповнення та структури, проаналізувавши ключові пропозиції, що надійшли у процесі формування документа, стає зрозумілим, що поява Програми – не одномоментна дія, а тривалий процес наукових дискусій, обговорень та віднайдення прийнятних рішень, які б задовольнили усіх учасників процесу.

Проаналізувавши остаточний зміст документа, можна стверджувати, що Програма дійсно є системою взаємопов'язаних завдань та заходів, які забезпечують досягнення кінцевої мети Програми та охоплюють усі її етапи – від планування наукових досліджень до їх практичного впровадження з моніторингом ефекту, досягнутого на практиці. А базовими передумовами успішної реалізації Програми залишаються отримання УНДІАСД власного приміщення та вирішення питання щодо забезпечення співробітників інституту конкурентоспроможною заробітною платою. Із метою реалізації останнього, у майбутньому передбачено значне розширення переліку консалтингових послуг УНДІАСД, але зі збереженням переважної частини основної – наукової діяльності інституту, як це передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Сучасне документознавство в Україні: концепції, перспективи розвитку // Український історичний журнал. 2008. № 6. С. 165–182.
2. Гаранін О. Я., Ковтанюк Ю. С. До концепції інформатизації архівної справи в Україні // Студії з архівної справи та документознавства. 2017. Т. 24/25. С. 7–57.

3. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 році: науково-аналітична доповідь / Т. В. Писаренко, Т. К. Куранда та ін. Київ: УкрІНТЕІ, 2020. 109 с. URL: <https://bit.ly/3mvpAyZ> (дата звернення: 18.07.2020).
4. Обговорюємо проекти нормативно-правових актів та нормативних документів. Програма розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр. / О. Гаранін, В. Бойко та ін. Київ, 2020. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/index.php?m=23> (дата звернення: 23.07.2020).
5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 23.07.2020).
6. Програма розвитку галузевої науки на 2016–2020 рр. / Держ. архів. служба України, УНДІАСД. Київ, 2014. 20 с. URL: <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/program-roz-galuz-nauki.pdf> (дата звернення: 23.07.2020).
7. Програма розвитку галузевої науки на 2021–2025 рр. / О. Гаранін, В. Бойко та ін. Київ, 2020. 20 с. URL: <https://bit.ly/2W9H4pR> (дата звернення: 22.08.2020).
8. Стратегічна програма розвитку архівної справи України на середньострокову перспективу (2019–2023 рр.) / Держ. арх. служба України, УНДІАСД ; Л. Ф. Приходько, В. В. Бездрабко, М. В. Бандура, С. Л. Зворський. Київ, 2018. 52 с. URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/strateg_prog_rozv_arch_sprav.pdf. (дата звернення: 22.08.2020).
9. Стратегія розвитку архівної справи до 2025 р. URL: <https://bit.ly/3mntEBd> (дата звернення: 22.08.2020).
10. Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року. Проект. URL: <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Стратегія-розвитку-архівної-справи.pdf> (дата звернення: 22.08.2020).
11. Христова Н. Стандартизація в архівній справі: проблеми та перспективи // Студії з архівної справи та документознавства. 2004. Т. 12. С. 75–77.

References

1. Bezdrabko, V. (2008). Modern record keeping in Ukraine: concepts, perspectives of development. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*, 6, 165–182. [in Ukrainian].
2. Garanin, O., Kovtaniuk, Yu. (2017). The Concept of Informatization of Archival Affairs in Ukraine. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 24/25, 7–57. [in Ukrainian].
3. Scientific and scientific-technical activity in Ukraine in 2019: scientific-analytical report. (2020). T. V. Pysarenko, T. K. Kuranda ta in. Kyiv: UkrINTEI, 109 p. Retrieved from <https://bit.ly/3mvpAyZ>. [in Ukrainian].
4. We discuss drafts of normative legal acts and normative documents. The program of development of branch science for 2021-2025. (2020). Haranin O., Bojko V. ta in. Kyiv. Retrieved from <https://undiasd.archives.gov.ua/index.php?m=23>. [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activity» of November 26, 2015 № 848-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>. [in Ukrainian].
6. Branch Science Development Program for 2016–2020 (2014). Kyiv, 20 p. Retrieved from <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/program-roz-galuz-nauki.pdf>. [in Ukrainian].
7. Program of industry science development for 2021–2025. (2020). Garanin O., Bojko V. ta in. Kyiv. Retrieved from <https://bit.ly/2W9H4pR>. [in Ukrainian].
8. Strategic program for the development of archival affairs in Ukraine in the medium term (2019–2023) (2018). State Archival Service of Ukraine, URIAARK; L. F. Prykhodko, V. V. Bezdrabko, M. V. Bandura, S. L. Zvorsky. Kyiv, 52 p. Retrieved from https://undiasd.archives.gov.ua/doc/strateg_prog_rozv_arch_sprav.pdf. [in Ukrainian].
9. Strategy for the development of archival affair to 2025. URL: <https://bit.ly/3mntEBd>. [in Ukrainian].
10. Strategy for the development of archival affair to the period to 2025. Project. (2020). Retrieved from <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Стратегія-розвитку-архівної-справи.pdf>. [in Ukrainian].
11. Khrystova, N. (2004). Standardization in archival affair: problems and perspectives. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 12, 75–77. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.03.2021
Отримано після доопрацювання 10.04.2021
Прийнято до друку 15.04.2021

УДК 002.1

Цитування:

Біловус Л. І., Гомотюк О. Є., Ліщинська Н. М., Недошитко І. Р. Спеціальні лексеми у предметній області управління документацією. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 14–22.

Bilovus L., Homotiuk O., Lishchynska N., Nedoshytko I. (2021). Special lexical items in the domain area of records administration. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 14–22 [in Ukrainian].

Біловус Леся Іванівна,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
l.bilovus@wunu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0003-4882-4511>

Гомотюк Оксана Євгенівна,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри інформаційної
та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
o.homotiuk@wunu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

Ліщинська Наталія Мирославівна,

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
n.lishchynska@wunu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8118-298X>

Недошитко Ірина Романівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності
Західноукраїнського національного університету
i.nedoshytko@wunu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

СПЕЦІАЛЬНІ ЛЕКСЕМИ У ПРЕДМЕТНІЙ ОБЛАСТІ УПРАВЛІННЯ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ

Мета роботи. Дослідження пов'язане із визначенням особливостей формування термінів предметної області управління документацією як компонентів документного тексту, вивченням кількісного та якісного складу термінологічної системи цієї області. **Методологія дослідження.** У розвідці використано історико-логічний, компаративний і статистичний методи, що дало можливість виокремити види спеціальної лексики, яка функціонує у терміносистемі управління документацією, визначити характерні ознаки спеціальних лексем, спільне та відмінне у їх ознаках, охарактеризувати якісний та кількісний склад терміносистеми в цілому. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше здійснено аналіз якісного та кількісного складу термінів, які функціонують у предметній області управління документацією з метою виокремлення особливостей формування їх системи. **Висновки.** У результаті дослідження встановлено, що в ділових текстах функціонують терміни (90,2 % від загальної кількості термінологічних одиниць), номені (1,8 %) і номенклатурні найменування (0,4 %), які різняться ступенем конкретизації позначеного. У терміносистемі предметної області управління документацією вживаються предтерміни (7,6 %). Види спеціальних одиниць представлені в різних класах нерівномірно: терміни функціонують на всіх рівнях системи; номені і номенклатурні найменування – тільки на основних, що пов'язано зі специфікою ділових понять; предтерміни характерні, насамперед, для основних складових, однак помічені і в додаткових. Вони поповнюють

терміносистему предметної області управління документацією за рахунок включення у сферу роботи з документами елементів понятійного апарату інших наук.

Ключові слова: *номен, номенклатурне найменування, предтермін, термін, терміноід, терміносистема, предметна область управління документацією.*

Bilovus Lesia,
Doctor of History, Professor of the Department of Information and
Socio-Cultural Activities, Western Ukrainian National University

Homotiuk Oksana,
Doctor of History,
Professor of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

Lishchynska Nataliya,
Philosophy Doctor in Philology,
Associate Professor of the Department of Information
and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

Nedoshytko Iryna,
Philosophy Doctor in History,
Associate Professor of the Department of Information and Socio-Cultural Activities,
Western Ukrainian National University

SPECIAL LEXICAL ITEMS IN THE DOMAIN AREA OF RECORDS ADMINISTRATION

The purpose of the article. The article deals with peculiarities of terms as components of a purport in the domain area of record administration as well as studying qualitative and quantitative composition of the term system in this domain. ***Methodology:*** in the article historical, logical, comparative and statistic methods are used in order to extract types of special vocabulary which belong to the record administration term system; to determine peculiarities of special lexical items, their communities and differences; to describe qualitative and quantitative composition of the term system as a whole. ***The scientific novelty*** of the study is as follows: this is the first time the analysis of qualitative and quantitative composition of terms which are functioning in the domain area of record administration was made in order to highlight specialties of creation of their system. ***Conclusions.*** Results of the research shows that terms (90,2 % from the total quantity of terminological units), nomens (1,8 %) and identifying names (0,4 %) are used in purports. They have a different degree of concretization of the denoted. In the term system of the domain area of record administration preterms (7,6 %) are also used. Types of special units are presented in different classes unevenly: there are terms at all levels of the system; nomens and identifying names – only on the main ones, which are related to the specific character of record management concepts; preterms are mainly used on the basic system levels, but were noticed on additional one as well. They can develop the system of terms in the context of the domain area of record administration due to adding to the sphere of work with documents elements of conceptual apparatuses of other sciences.

Keywords: *nomen, identifying name, preterm, term, terminoid, term system, domain area of records administration.*

Актуальність теми дослідження. Документи є інструментом взаємодії між організаціями. Вони забезпечують нормативну основу офіційних дій фізичних осіб, фіксують соціальні, економічні, правові та політичні зміни. Перелічені вище процеси супроводжуються розширенням видових груп документів, розвитком технологій документної комунікації, зміною статусу лінгвістичної складової документа.

Сучасна сфера роботи з документами позначається терміном «управління документацією». Під ним розуміють систему діловодства, в основу якої покладено принципи економічності, ефективності, широке використання нових інформаційних технологій, що забезпечують якісний менеджмент документації як ресурсу управління з урахуванням домінантних інтеграційних тенденцій у суспільному процесі.

Ефективність управлінських операцій значною мірою обумовлена інформативною точністю термінології, яка використовується в документах. У зв'язку з цим, набуває актуальності дослідження структурних і семантичних особливостей мовних одиниць як важливого елемента офіційної комунікації.

Незважаючи на велику кількість праць, які висвітлюють різні аспекти формування та функціонування термінів у системі сучасного діловодства, система термінів предметної області управління документацією залишаються мало вивченими. Це й доводить актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Термінологічні питання у сфері документознавства є предметом вивчення у працях багатьох дослідників: В. Бездрабко, М. Комової, С. Кулешова, С. Литвинської, І. Нілової, М. Слободяника, Ю. Столярова, О. Тур, Л. Туровської, Г. Шведової-Водки та ін.

Багато уваги науковці приділяють питанням еволюції поняття «документ» [2], [11], [13], [20]; формуванню системи документознавчої термінології [11], [24]; класифікації [13] і стандартизації термінів [1], [2], [14], [24], вивченню сучасного стану терміносистеми українського документознавства [2], [7], [11], [13], [14], [24] та проблемам її гармонізації з міжнародною і європейською [14], [24].

З'являється все більше комплексних досліджень, які об'єднують низку важливих питань, що стосуються функціонування системи термінів сучасного документознавства. Прикладом одного з них є докторська дисертація О. Тур «Уніфікація та стандартизація документознавчої термінології в Україні», захищеної у 2019 році [24]. Її авторка висвітлює питання сучасного стану терміносистеми українського документознавства, особливості уніфікації та стандартизації термінів у цій сфері, проблеми гармонізації української документознавчої терміносистеми з міжнародною та європейською «...з метою зближення національної правової системи із Законодавством Європейського Союзу» [24, 2].

Мета дослідження – визначити особливості формування термінів предметної області управління документацією як компонентів документного тексту, вивчити кількісний та якісний склад термінологічної системи цієї області.

Виклад основного матеріалу. Термін є головною одиницею спеціальної лексики, проте на позначення наукових понять використовуються й інші одиниці, сукупність яких утворює парадигму спеціальних лексем.

Дослідники цієї проблематики розробили різні класифікації. В основу однієї з яких покладено хронологію виникнення спеціалізованих лексем. За цим критерієм останні поділяють на прототерміни, предтерміни (квазітерміни) і терміни [23].

До прототермінів належать спеціальні лексеми, що виникли і застосовувалися в донауковий період розвитку спеціальних знань, і тому вони позначають не поняття (які виникають з появою науки), а спеціальні уявлення [9; 15]. Сьогодні прототерміни існують або у вигляді лексичних одиниць предметних областей, у яких відсутні (ще не сформувалися) науково-теоретичні основи, або у вигляді так званих «народних» термінів, що вживаються паралельно з науковими, але без зв'язку з понятійною системою. В обох випадках прототерміни використовуються для позначення об'єктів сфери спеціальної діяльності, але сприймаються на рівні уявлень, а не понять.

Іншим різновидом спеціальних лексичних одиниць є предтерміни – спеціальні лексеми, що використовуються як терміни для

називання нових сформованих понять, але не відповідають основним вимогам, які висуваються до терміна (найчастіше – вимозі стислості). Предтерміном, зазвичай, виступає: описовий зворот – багатослівне номінативне словосполучення, що називає поняття і дозволяє досить точно передати його сутність; творче словосполучення, що містить прислівниковий або дієприслівниковий звороти; багатослівні поєднання, які часто мають у своїй структурі сполучники і прийменники. У процесі подальшого становлення ці одиниці редукують, термінологізуються, стаючи, як правило, класичними одно- або двокомпонентними термінами [9; 10; 22].

Від термінів предтерміни відрізняються тимчасовим характером, нестійкістю форми, невиконанням вимог стислості і загальноприйнятості, часто й відсутністю нейтральності. У ряді випадків заміна предтерміна лексичною одиницею, яка більшою мірою відповідає термінологічним вимогам, затягується. Тоді предтермін закріплюється у спеціальній лексиці, набуває стійкого характеру і стає квазітерміном [9].

Класифікація спеціальних лексем може здійснюватися й на основі комплексу ознак (формально-семантична класифікація). У цьому випадку виділяють номени, терміноніми, професіоналізми, терміноїди, псевдотерміни, квазітерміни та ін.

Номени у більшості робіт розглядаються як різновиди термінів. Відмінності між термінами і номенами полягають, передусім, у характері вираженого поняття. Терміни позначають абстрактні, узагальнені поняття, номени – поняття конкретні, одиничні [3; 9; 19].

Співвіднесеність номена з одиничним поняттям іноді трактується як співвіднесеність з реалією. Номени можуть розумітися як умовні символи, що служать для позначення предметів без прямого відношення до потреб теоретичної думки, яка оперує цими предметами [7]. Також терміни і номени розглядаються як позначення, в яких посилена предметна або понятійна орієнтація [8].

В окремих дослідженнях номени розглядаються як одиниці, що знаходяться за межами термінологічної лексики.

Деякі дослідники відзначають, що різницю між терміном і номеном провести взагалі неможливо, оскільки за кількома ознаками вони дуже близькі: і терміни, і номени співвідносяться з певною спеціальною галуззю знань, вони стійкі й відтворювані.

У літературі домінує дві точки зору щодо вибору критеріїв розмежування термінів і професіоналізмів. По-перше, таким критерієм є діахронічна характеристика. У цьому випадку професіоналізми відносять до одиниць ремісничої лексики, що склалася і функціонувала в основному у період середньовіччя [9]. По-друге, критерієм диференціації служить властива професіоналізмам ненормованість вживання (часто у зв'язку з наявністю емоційно-експресивних конотацій), а також функціонально-стильова обмеженість (усне мовлення професіоналів у неформальній обстановці) [10; 15].

Крім семантичних ознак професіоналізмів (образність, наявність оцінних моментів), виділяють також структурні (тяжіння до семантичної і морфологічної мотивованості; скорочення найменувань; створення нерозчленованих найменувань замість розчленованих; переосмислення, морфологічна асиміляція запозичених слів) і функціональні риси (наявність синоніма-професіоналізма або синоніма-терміна), що відрізняють професіоналізми від термінів [18].

Професіоналізми розглядаються і як варіантні одиниці загальноприйнятих термінів: фонетичні, морфологічні, словотвірні варіанти, історизми, неологізми-слова і неологізми-лексико-семантичні варіанти [3].

Різновидом професіоналізмів є професійні жаргонізми. Якщо частина професіоналізмів може мати нормативний характер (існує велика кількість професіоналізмів, стандартизованих як обов'язкові терміни), то професійні жаргонізми не здатні набувати нормативного характеру, їх умовність виразно відчувається мовцями [6].

Терміноїди у науковій літературі трактуються неоднозначно. У широкому розумінні – це різновиди спеціальної лексики, які за значенням є менш формалізованими, порівняно з термінами. [27]. При такому підході терміноїдами можна вважати номенклатурні назви, професіоналізми, професійний жаргон та ін.

Терміноїди також називають спеціальні лексеми на позначення недостатньо усталених, неоднозначно трактованих понять. Терміноїдам, на відміну від термінів, не властива точність значення, контекстуальна незалежність і постійний, стійкий характер. Зазвичай терміноїди фіксуються в термінографічних виданнях із зазначенням різних точок зору щодо їх змісту [9; 22].

У вузькому розумінні терміноїди визначаються за ознакою частоти вживання у мовленні. Дослідники вважають терміноїдами дієслова і дієслівні (вербальні) словосполучення, що виражають поняття спеціальних областей знання і діяльності [25].

Терміноїдами також називають іменники, що функціонують у наукових текстах кількох областей знання (самостійно і в складі термінологічних словосполучень), які в умовах спеціального наукового тексту піддаються процесові спеціалізації і реалізують свої потенційні термінологічні можливості [17].

Під псевдотермінами фахівці розуміють групу слів, що вживаються на позначення помилкових понять: філософський камінь, жива вода тощо. Такі одиниці мають ознаки термінів, при цьому хибність поняття і відсутність денотатів не означають відсутності самого поняття, оскільки більшість абстрактних понять, які сьогодні функціонують, також не має денотатів. Із позиції наукової ідеології та сучасної наукової теорії, ці поняття вважають хибними, проте завтра цей статус може змінитися і псевдотерміни стануть термінами, чого не можна сказати, наприклад, про жаргонізми [1; 5].

Проаналізувавши типи спеціалізованих лексем, робимо висновок про те, що історико-семантичні відмінності між термінами і лексемами є не дискретними, а безперервними. У переході від слова до терміна спостерігається ряд градацій, тому опозиція «термін – нетермін» виявляється некоректною.

Аналіз термінів у межах понятійних складових управління документацією дав можливість класифікувати термінологічні одиниці цієї професійної сфери.

Понятійний клас «документна складова» включає:

1. терміни – 83,2 % (687 одиниць): анкета, доповідна записка, нормативні документи,

зовнішні нормативні документи, документ тимчасового терміну зберігання, юридично значимий електронний документ та ін.;

2. предтерміни – 12,7 % (105 одиниць): найменування органу місцевого самоврядування, офіційні символи муніципальних утворень, підтримання тривалого зберігання документів, автоматизована система відомчого зберігання документів, державна система документаційного забезпечення управління;

3. номени – 2,9 % (24 одиниці): індивідуальна інструкція з документаційного забезпечення управління, інструкція зі складання й оформлення службових документів, положення про документацію та інформацію, цільова програма застосування інформаційних технологій, переліки документів із зазначенням термінів їх зберігання, перелік документів із зазначенням термінів зберігання та дій після їх закінчення;

4. номенклатурні назви – 1,2 % (10 одиниць): типова інструкція з діловодства в органах виконавчої влади, типовий регламент взаємодії органів виконавчої влади, типовий регламент внутрішньої організації органів виконавчої влади.

Інформаційна складова управління документацією представлена:

1. термінами – 92 % (340 одиниці): відомості, достовірні відомості, актуальна інформація, графічний образ, повнота інформації, інформаційний процес, предмет інформаційної діяльності, інформаційні мережі, індивідуальні інформаційні електронні системи;

2. предтермінами – 7,5 % (28 одиниць): логічна структура електронних документів, система управління електронними документами, закритий ключ електронного підпису, інформаційно-пошукові системи за документами організації, право на доступ до інформації, інформація, що відповідно до законів підлягає наданню / поширенню, інформація, що надається за згодою осіб, які беруть участь у відповідних відносинах;

3. номенами – 0,5 % (2 одиниці): державна інформаційна система.

Наукова складова управління документацією включає:

1. терміни – 98,1 % (362 одиниць): аналіз, графік, діяльність, класифікація, код, комплекс, концепція, лінія; модифікація, визначення;

2. предтерміни – 1,9 % (7 одиниць): графічний метод модифікування організації, зовнішня політика управління документами, методи консервації та реставрації, проектування спеціалізованих систем для управління документами.

У структурі регулятивної складової управління документацією були виявлені:

1. терміни – 91 % (143 одиниці): адміністративне управління, державне управління, місцеве самоврядування, оперативність управління, керівні вказівки, управлінська діяльність;

2. предтерміни – 8,4 % (13 одиниць): час сприйняття керівного впливу, продуктивність ділової та управлінської діяльності, узгодженість ділової та управлінської діяльності, відповідальність за управління документами, політика в галузі якості, рішення щодо покращення системи менеджменту якості;

3. номенклатурні найменування – 0,6 % (1 одиниця): міжнародні стандарти ISO 9001 серії 2015.

В організаційній складовій управління документацією відзначено вживання:

1. термінів – 93,7 % (120 одиниць): концерн, корпорація, некомерційна організація, міжнародна організація, відкритий фонд, установа, саморегульовані організації, територіально розподілене корпоративне середовище;

2. предтермінів – 0,8 % (1 одиниця): фахівець в галузі управління документацією;

3. номенів: – 5,5 % (7 одиниць): департамент із роботи з документами, відділ контролю за проходженням документів, відділ листів і прийому громадян, служба документально-забезпечення управління, служба інформаційного менеджменту, служба з управління документацією.

Правова складова управління документацією представлена:

1. термінами – 94,7 % (177 одиниць): авторське право, громадянське суспільство, законодавча база, наглядові органи, нормативне середовище, нормативне забезпечення, об'єкт права, правова держава, правове поле, правовий статус, правові умови, представник працівника;

2. предтермінами – 1,6 % (3 одиниці): правовий контекст дії документів; інформаційно-правова база документально-забез-

печення управління; нормативно-правова база документально-забезпечення управління;

3. номенами – 3,7 % (7 одиниць): Адміністрація Президента України, Міністерство соціальної політики, Міністерство науки і освіти, Державний комітет архівів України.

У структурі техніко-технологічної складової управління документацією були виявлені:

1. терміни – 89,2 % (99 одиниць): обчислювальна техніка, комп'ютерна техніка, апаратне забезпечення, технічні матеріали, технічні засоби, технічні вимоги, автоматизація, комп'ютеризація, багатофункціональні спеціалізовані програмні комплекси;

2. предтерміни – 10,8 % (12 одиниць): технічні засоби обробки інформації, автоматизована технологія обробки документної інформації, комплексна автоматизована система управління документами, система автоматизації діловодства та документообігу.

Бізнес-складова складова управління документацією включає:

1. терміни – 84,6 % (22 одиниці): бізнес, ділова діяльність, ділова ідентичність, ділове спілкування, діловий контекст, ділові процедури, ділові цілі;

2. предтерміни – 15,4 % (4 одиниці): ділові вимоги до документів.

Економічна складова представлена термінами – 100 % (61 одиниця): аудит, аудитор, банкрутство, гроші, конкурент, конкурентоспроможність, кредитні організації.

Терміни домінують у комунікативній (терміни – 100 % (19 одиниць): канал зв'язку, факсимільний зв'язок, комунікаційна система, комунікаційна мережа) і лінгвістичній складових управління документацією (терміни становлять 100 % (32 одиниці): буква, заголовок, параграф, правильність оформлення, малі літери, шрифт, документна грамотність, трафаретний текст, шаблон).

Таким чином, парадигма спеціалізованих лексем управління документацією включає терміни, предтерміни, номені, номенклатурні найменування.

У всіх понятійних складових управління документацією переважають терміни, частка яких варіюється від 83 % до 100 %.

Предтерміни виявлені в основних понятійних класах, що свідчить про формування

нових понять. Найбільш активно цей процес протікає в документній, інформаційній та регулятивній складових, що відображає розвиток відповідних сфер діяльності, обумовлене сучасними соціальними чинниками. Особливість предтермінів полягає у тому, що з часом вони можуть замінюватися лексичною одиницею, що більше відповідає вимогам, які висуваються до терміна. У сфері управління документацією, саме в інформаційній складовій, спостерігається паралельне функціонування деяких предтермінів і їх абrevіатур, які можна розглядати як терміни (електронні системи управління документами – ЕСУД та ін.), проте кількість таких пар невелика.

Наявність номенів і номенклатурних найменувань відображає системні зв'язки термінології управління документацією.

Терміносистема управління документацією містить спеціалізовані лексеми різних видів, які фіксують виникнення і зміну понять, що свідчить про незавершеність процесу формування терміносистеми управління документацією в українській мові.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснюється аналіз якісного та кількісного складу термінів, які функціонують у предметній області управління доку-

ментацією, з метою виокремлення принципів та способів організації їх системи.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що в ділових текстах використовуються, насамперед, терміни, номені і номенклатурні найменування, які різняться ступенем конкретизації позначеного.

Чільне місце в характеризованій терміносистемі управління документацією займають терміни (90,2 % від загальної кількості термінологічних одиниць), на частку номенів припадає 1,8 %, номенклатурних найменувань – 0,4 %. У терміносистемі предметної області управління документацією вживаються предтерміни – 7,6 %.

Види спеціальних одиниць представлені в різних класах нерівномірно: терміни відзначені у всіх складових, номені і номенклатурні найменування – тільки в основних, що пов'язано зі специфікою діловодних понять; предтерміни характерні, насамперед, для основних складових, однак зафіксовані нами і в додаткових. Це є свідченням того, що вони поповнюють терміносистему предметної області управління документацією за рахунок включення елементів понятійного апарату інших наук у сферу позначення процесу роботи з документами.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Термінологія документознавства: новітні здобутки й проблеми. *Інформація. Суспільство. Комунікація*: Перша міжнародна наукова конференція, 25–28 квітня 2012 р. Львів : Львівська політехніка, 2012. С. 43–47.
2. Бездрабко В. В. Історія науки про документ, або Відкриття відомого. Монографія. Київ : Четверта хвиля, 2011. 295 с.
3. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 361 с.
4. Деякі питання документування управлінської діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (Дата звернення: 18.06.2020).
5. Дьяков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Дьяков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
6. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ: ІВЦ Видво–Політехніка; ТОВ фірма-Періодика, 2004. 128 с.
7. Ісаєва О. С. Терміни і термінотворення як важливі компоненти професійно-орієнтованої лексики / О. С. Ісаєва, М. Ю. Шумило. *Наукові записки [Національного університету „Острозька академія”]*. Серія: Філологічна. 2012. Вип. 27. С. 23–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_27_8
8. Калетник А. А. Термін у когнітивній парадигмі номінацій. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: зб. наук. пр.; [гол. ред.: Л. І. Шевченко]. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2015. Вип. XXXI. С. 130–141.
9. Качановська Т. О. Вступ до термінознавства: навч. посіб.: у 2-х ч.. Ч. 1. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. 80 с.

10. Кияк Т. Р. Лінгвістичні аспекти термінознавства: навч. пос. Київ : УМК ВО, 1989. 104 с.
11. Комова М. В. Документознавча термінологія: шляхи творення та функційні особливості: монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. 316 с.
12. Кузнєцова Т. В. Діловодство. Підручник / Т. В. Кузнєцова, Л. В. Санкіна, Т. А. Бикова та ін. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 359 с.
13. Кулешов С. Г. Типологія наукових документів: історія та сучасний стан: автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / С. Г. Кулешов ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 46 с.
14. Литвинська С. Проблеми творення і функціонування документознавчої термінології. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 24. С. 89-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvz_2012_24_10. (Дата звернення: 18.06.2020).
15. Лукаш Г. П., Чередник Л. А. Документна лінгвістика та редагування документів. Навч. посібн. Полтава : Астроя, 2020. 330 с.
16. Нілова І. Терміносистема документознавства: нормативна база. *Вісн. Книжк. палати*. 2005. № 9. С. 23–25.
17. Радченко О. І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2000. 203 с.
18. Романова О. О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і професіоналізм. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(2). С. 42–47.
19. Рудь Н. Компонентний аналіз у лінгвістичних дослідженнях. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2302/1/14_Rud.pdf (Дата звернення: 18.06.2020).
20. Слободяник М. С. Уточнення поняття «документ» в контексті розвитку понятійного апарату документознавства. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–22 травня 2008 р.) / Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2008. С. 78–79.
21. Столяров Ю. Н. Признание термина «документология» как способ преодоления полисемии, или Чем документоведение отличается от ... документоведения. *Соціальні комунікації в стратегіях формування суспільства знань: матеріали Міжнар. наук. конф.* (26–27 лютого 2009 р.) : у 2-х ч. / Харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. Харків, 2009. Ч. 1. С. 25–29.
22. Суперанская А. В. Общая терминология: вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. Москва : Либроком, 2012. 248 с.
23. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
24. Тур О. М. Уніфікація та стандартизація документознавчої термінології в Україні: дис. ... д. наук із соціальних комунікацій. Київ, 2019. 477 с. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/dis_17.pdf (Дата звернення: 20.06.2020).
25. Туровська Л. В. Термінологія і мова спеціального призначення: зони перетину. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань*. Київ: ТОВ «Четверта хвиля», 2011. № 5. С. 33–38. URL: <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id110/> (Дата звернення: 17.06.2020).
26. Шевцова-Водка Г. М. Документознавство: словник-довідник термінів і понять. Навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 319 с.
27. Sager J. C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam. Philadelphia : John Benjamins, 1990. 264 p.

References

1. Bezdrabko V. V. (2012). Terminology of data and file processing: the newest achievements and problems. Proceedings of the First International Scientific Conference “Information. Society. Communication” (pp. 43–47). Lviv: Lvivska politekhnik [in Ukrainian].
2. Bezdrabko V. V. (2011). History of science about document, or Discovery of known. Kyiv: Chetverta khvylya [in Ukrainian].
3. Vakulenko M. O. (2015). Ukrainian terminology: complex linguistic analysis. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].
4. Some issues of documenting of management activities (2020). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
5. Diakov, A. S. Kyiak, Z. B. & Kudelko, Z. B. (2000). Basis of term creation: semantic and sociolinguistic aspects. Kyiv: Vyd. dim «KM Academia» [in Ukrainian].
6. Zarytskyi, M. S. (2004). Actual issues of Ukrainian terminology science. Kyiv: IVTs Vyd-vo-Politekhnik; TOV firma-Periodyka [in Ukrainian].

7. Isaieva, O. S. & Shumylo, M. Yu. Terms and term creation as important components of professionally oriented vocabulary. *Naukovi zapysky [Natsionalnoho universytetu „Ostrozka akademiia”]. Serii: Filolohichna. (Issue 27), (pp. 23-24). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_27_8 [in Ukrainian].*
8. Kalietnik, A. A. (2015). Term in the cognitive paradigm of nominations. *Actual issues of Ukrainian linguistics: theory and practice. L. I. Shevchenko (Ed.). (Issue XXXI), (pp. 130-141). Kyiv: KNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].*
9. Kachanovska, T. O. (2011). The introduction to terminology studies: in 2 parts (Part 2). Kyiv: KNU im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
10. Kyiak, T. R. (1989). Linguistic aspects of terminology studies. Kyiv: UMK VO [in Ukrainian].
11. Komova, M. V. (2011). Terminology of Data and File Processing: ways of creation and functional specialties. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhnyky [in Ukrainian].
12. Kuznietsova, T. V., Sankina L. V., Bykova, T. A. et. al (2002). Records management. Moskva: YuNITI-DANA [in Ukrainian].
13. Kuleshov, S. Gh. (1997). Typology of scientific documents: history and current stage, Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: NAN Ukrainy, Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
14. Lytvynska, S. (2012). Issues of creation and functioning of file and data processing terminology. Liberal Education in technical higher educational institutions. (Issue 24), (pp. 89-97). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/gotvzn_2012_24_10 [in Ukrainian].
15. Lukash, H. P. & Cherednyk, L. A. (2020). Document linguistics and editing of documents. Poltava: Astraia [in Ukrainian].
16. Nilova, I. (2005). Term system of data and file processing: legal framework. *Visnyk Knyzhkovoji Palaty, 9, 23–25 [in Ukrainian].*
17. Radchenko, O. I. (2000). Language standards and variance in Ukrainian scientific terminology. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
18. Romanova O. O. (2013). Special vocabulary of Ukrainian as the object of linguistic study. *Terminolohichniy visnyk. 2013. Issue 2(2), 42–47 [in Ukrainian].*
19. Rud, N. (2009). Comparative analysis in linguistic studies. Retrieved from http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2302/1/14_Rud.pdf [in Ukrainian].
20. Slobodianyk, M. S. (2008). Making more precise definition of the concept “document” in the context of conceptual apparatus of data and file processing. *Proceedings from the Fifth International Scientific and Practical Conference “Data and File Processing. Librarian Studies. Information Activities: scientific, educational and practical issues”.* (pp.78-79). Kyiv: Derzh. akad. ker. kadriv kultury i mystetstv [in Ukrainian].
21. Stolyarov, Yu. N. (2009). Acceptance of the term “document studies” as a way of overcoming of polysemia, or What is the difference between the record management and ... the record management. *Social communications in strategies of forming of knowledge society: Proceedings of the International Scientific Conference: in 2 parts. (Part 1), (pp. 25-29). Kharkiv: Khark. derzh. akad. Kultury [in Russian].*
22. Superanskaya, A. V., Podolskaya, N. V. & Vasileva N. V. (2012). Common terminology: the issues of theory. Moskva: Librokom [in Russian].
23. Tomilenko, L. M. (2015). Terminological vocabulary in contemporary interpretative lexicography of literary Ukrainian. Ivano-Frankivsk: Foliant [in Ukrainian].
24. Tur, O. M. (2019). Unification and standardization of terminology of data and file processing. Doctor's thesis. Kyiv. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/dissertation/dis_17.pdf [in Ukrainian].
25. Turovska, L. V. (2011). Terminology and language for special purpose: zones of intersection. *Туровська Л. В. Термінологія і мова спеціального призначення: зони перетину. Terminology of data and file processing and adjacent fields of knowledge, 5. 33-38. Kyiv: TOV «Chetverta khvylya».* Retrieved from <http://term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id110/> [in Ukrainian].
26. Shevtsova-Vodka, H. M. (2011). Data and file processing: dictionary and reference book of terms and concepts. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
27. Sager J. C. (1990). A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam. Philadelphia: John Benjamins. 264 p.

УДК 81'373.7:811.161.2

Цитування:

Лукаш Г. П., Анісімова О. М. З історії мовних кліше діловодства та документознавства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 23–28.

Lukash H., Anisimova O. (2021). From the history of language cliches of office work and document science. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 23–28 [in Ukrainian].

Лукаш Галина Павлівна,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
g.lukash@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-9777-7718>

Анісімова Ольга Миколаївна,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
o/anisimova@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-8016-9361>

З ІСТОРІЇ МОВНИХ КЛІШЕ ДІЛОВОДСТВА ТА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Метою статті є висвітлення історії сталих словосполучень справочинства у контексті документної лінгвістики. **Методологія** дослідження ґрунтується на поєднанні структурно-типологічного й когнітивно-дискурсивного підходів, що дало змогу виявити і узагальнити основні ознаки і відмінності мовних кліше, штампів і документних формул; заглибитися у змістову, структурну, мовностилістичну сфери документації з точки зору доцільності введення у текст кліше та штампу.

Наукова новизна виконаної роботи полягає в окресленні основних ознак мовних кліше, типологізації клішованих одиниць за різними ознаками, висвітленні чинників, які впливають на функціонування мовних стереотипів. Виявленні тенденцій розвитку сталих сполучень документів на етапі становлення.

Висновки. Проаналізовано й описано найбільш продуктивні мовні конструкції у документному тексті. Зазначено, що становлення мовного складу документного тексту певної доби було зумовлене зовнішньомовними чинниками. Семантика кліше охоплює весь комплекс позамовних значень, набутих унаслідок колективного досвіду людства і пов'язує смислові характеристики словесного знака із системою традицій народу, об'єктивується спілкуванням і стереотипною мовною ситуацією. Серед результатів є те, що встановлено: кліше і документні формули є органічним елементом тексту документів. Доведено, що сучасні функціональні дослідження документної лінгвістики потребують певної переорієнтації аналізу мовних одиниць на інтегрованість концептуального, лінгвістичного й комунікативного аспектів функції.

Ключові слова: мовне кліше, мовний штамп, документні формули, стереотипні одиниці, усталені вислови, мовні конструкції, документний текст, документ.

Lukash Halyna,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Department of Management Information Systems
Vasyl Stus' Donetsk National University

Anisimova Olga,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Management Information Systems
Vasyl Stus' Donetsk National University

FROM THE HISTORY OF LANGUAGE CLICHES OF OFFICE WORK AND DOCUMENT SCIENCE

The purpose of the article is to shed light on the history of stable phrases of reference in the context of documentary linguistics. **The methodology** is based on a combination of structural-typological and cognitive-discursive approaches, which made it possible to identify and generalize the main features and differences

of language clichés, stamps and documentary formulas; delve into the semantic, structural, linguistic and stylistic spheres of documentation in terms of the feasibility of introducing clichés and stamps into the text. **The scientific novelty** of the work is to outline the main features of language clichés, typology of clichéd units on various grounds, highlighting the factors that affect the functioning of language stereotypes, identifying trends in the development of stable combinations of documents at the stage of formation. **Conclusions.** The most productive language constructions in the documentary text are analyzed and described. It is noted that the formation of the language composition of the documentary text of a certain era was due to foreign language factors. Cliché semantics encompasses the whole complex of extralinguistic meanings acquired as a result of the collective experience of mankind and connects the semantic characteristics of the verbal sign with the system of traditions of the people, is objectified by communication and stereotypical linguistic situation. Among the results is what is established: clichés and document formulas are an organic element of the text of documents. It is proved that modern functional studies of documentary linguistics require a certain reorientation of the analysis of language units to the integration of conceptual, linguistic and communicative aspects of the function.

Keywords: language cliché, language stamp, document formulas, stereotypical units, established expressions, language constructions, document text, document.

Актуальність теми дослідження. Мовні кліше використовуються в різних сферах суспільного життя (мистецтво, освіта, релігія, політика, спорт). Особлива зацікавленість у вивченні мовних кліше сьогодні спостерігається у документній лінгвістиці, де залишаються нерозв'язаними питання опису механізмів комунікації, реалізації мовних одиниць співвідносно зі структурою самої мови. Важливо простежити, як у процесі письмового ділового спілкування регулярні комбінації словесних знаків – мовні кліше виявляють свої задані традицією значення і форму. Актуальність цього дослідження також визначена продуктивністю вживання мовних штампів, необхідністю аналізу їх природи з урахуванням їх семантики, стилістичного вживання.

Мета дослідження – висвітлення історії сталих словосполучень справочинства у контексті документної лінгвістики.

Наукова новизна роботи полягає в окресленні основних ознак мовних кліше, типоло-

гізації клішованих одиниць за різними ознаками, висвітленні чинників, які впливають на функціонування мовних стереотипів, виявленні тенденцій розвитку сталих сполучень документів на етапі становлення.

Аналіз досліджень і публікацій. У зв'язку з переосмисленням сутності мовних кліше виникло багато підходів до стереотипності цієї мовної одиниці. Так, до мовних кліше часто відносять фразеологічні сполучення, групу мовних стереотипів доповнюють й етикетними кліше (*доброго дня, будь ласка, ласкаво просимо, щиро дякую, глибоко вдячний, з повагою, шановний пане, вельмишановний добродію*); мовними штампами, мовними формулами, канцелярськими зворотами і навіть прецедентними текстами, крилатими словами, цитатами, афоризмами. Усі ці мовні явища складають певне понятійне поле, що можна показати графічно (*рис. 1*).

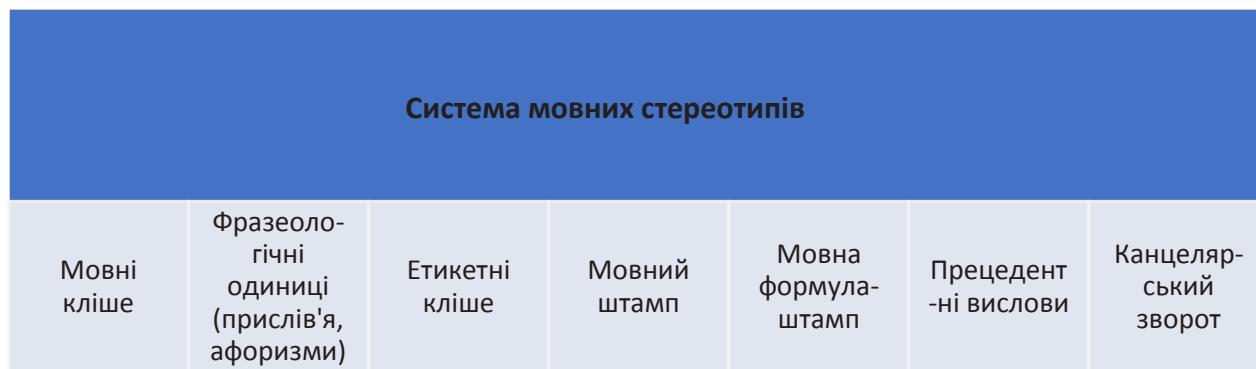

Рисунок 1. Система мовних стереотипів

В офіційно-діловій мові сформованою є загальна схема стандартизації: типова ситуація породжує стереотипну мовну манеру, основні функції якої – номінативна, інформативна, імперативна (В. В. Жайворонок, В. М. Бріцин, О. О. Тараненко), текстотворча, регламентаційна (С. Я. Єрмоленко) та функція готових елементів стилю (Л. І. Мацько, Л. В. Кравець). Недоречне використання в неформальній, неофіційній сфері спілкування засобів цього стилю мови, як зазначає С. Я. Єрмоленко, асоціюється з т. зв. канцеляритом – «зневажливою оцінкою мови, насиченої штампами, стереотипами» [1; 3; 6]. Н. М. Сологуб трактує поняття стереотип як «слово, мовний зворот, що повторюється без змін, автоматично, як усталена формула, мовний шаблон; трафарет», мовні кліше у її трактуванні – стандартні відтворювані засоби мови, які регулярно повторюються в певних контекстах і служать ознаками певного стилю або акту комунікації [1, 25]. Ближчим до нашого контексту є визначення С. І. Головащука: мовні кліше – регу-

лярні (постійні) комбінації словесних знаків, які є автономними лінгвальними утвореннями із заданими за традицією значенням і формою [2, 112]. Осмислюючи багатогранність визначеного об'єкта дослідження, Н. М. Шарманова підкреслює, що дефініцію «мовне кліше» звужено до розуміння тільки стереотипних ділових висловів на зразок; враховуючи сказане вище; на відміну від. Тож подекуди клішованими вважають ті мовні факти, які функціонують на базі словосполучення і лише в текстах офіційно-ділового спрямування, залишаючи поза увагою усталені мовні комплекси, що побутують у текстах різних типів інших сфер [7, 119].

Виклад основного матеріалу. Аналіз документних текстів різної видової віднесеності дозволяє виділити три види стереотипних словосполучень: кліше, штампи та складені найменування (документні формули), які беруть активну участь у побудові текстів (рис. 2).

Рисунок 2. Види стереотипних словосполучень у документній лінгвістиці

Перша група – кліше. Їх поява пов'язана з частотністю й повторюваністю ситуацій. За цих умов навколо стрижневого слова утворюється відносно постійний набір контекстуальних елементів у мовленні, що набувають звичності в називанні та звучанні. Найпростіша їх класифікація – за структурним типом. Сфера ділового спілкування активно використовує

мовні кліше як усталені конструкції на позначення стереотипних понять, явищ, процесів. Наприклад: посадова особа, комплексні заходи, згідно з розпорядженням, на підставі наказу, відповідно до чинного законодавства, порядок денний, довести до відома, взяти до уваги, вжити заходів, надати допомогу, обіймати посаду, через сімейні обставини, за

місцем основної роботи, укласти договір, матеріальна відповідальність та ін. Отже, мовні кліше утворюють особливий клас стійких одиниць, які за рядом параметрів близькі до термінів. Ознаки кліше: відповідність психологічним стереотипам як відображенню у свідомості явищ дійсності, що часто повторюються; легке відтворення готових формул у процесі мовлення; автоматизація процесу відтворення, що полегшує процес ділового спілкування; економія зусиль, мисленнєвої та мовленнєвої енергії та часу як для того, хто говорить (пише), так і для реципієнта. Найчастіше в текстах документів трапляються кліше ініціального і неініціального видів, наприклад: інформуємо вас про те, що ...; Звертаємо Вашу увагу...; в цілях...; просимо Вас...; доводжу до Вашого відома, що ... та ін. Кліше ініціального виду трапляється переважно в службових та інформаційних листах: переконливо просимо Вас ..., будемо вдячні за Вашу відповідь, прошу Вас дозволити ...

Діахронічні дослідження мовних кліше, як і термінологіки, на нашу думку, сприяють упорядкуванню документного тексту, оскільки всі поняття проходять свій особливий шлях розвитку, завершення якого зумовлюється пануючими тенденціями в суспільстві і панівною мовною парадигмою. Так, у 1340 році польський король Казимир III захотів приєднати до своїх рук галицько-волинські землі. Нова влада дуже обережно вносила зміни в суспільне й політичне життя Галичини. Поряд з польською й далі використовувалася староукраїнська мова, діяли деякі норми давньоруського права. Збереглися грамоти польського короля Казимира III для населення Галичини як латиномовні, так і написані українською мовою. У латиномовних грамотах Казимир титулує себе «*dominus et haeres*», а в грамотах українських – «господар і дідич», що є докладним перекладом латинського варіанта титулу. Водночас відомі грамоти галицько-волинських князів початку XIV ст. латинською мовою, в яких вони також титулюють себе «*dominus et haeres*». Є підстави вважати, що український варіант титулу виник спочатку у канцелярії галицько-волинських князів, від яких був успадкований королем Казимиром. З королівської галицької канцелярії, можли-

во через Волинь, цей варіант титулу проник до канцелярії суверенів Великого князівства Литовського. Великі князі литовські називали себе «господарями і дідичами», або просто «господарями», а з Великого князівства Литовського така титулатура була запозичена московськими князями. Зі слів «господар» і «господарство», які згодом стали писатися скорочено (під титлом), і виникли російські слова «государь», «государство» [4].

Поява кліше «паперова тяганина» пов'язана з тим, що у XV ст. писали на вузьких смужках паперу, які в разі необхідності склеювали. До першого документа «вклеювали» послідовно інші, і довгу паперову смужку згортали в стовпець, сувій, довжина якого іноді сягала сотень метрів, а тому при користуванні він псувався. Наприклад, довжина стовпця Соборного уложення вмішувала тогочасне законодавство і була довжиною 309 метрів. Смужки при читанні тягнулись долом, звідси й народилось поняття, що означає сьогодні невчасне вирішення того чи іншого питання – тяганина (зволікання) [3, 140].

Ведення документації вимагало значного досвіду, якого нерідко не мав начальник наказу – суддя, тому на допомогу йому призначалися дяки, які й «чинили справи». Справочинство – ведення канцелярських справ, що відбувається в канцелярії – відділі установи, яка відповідає за службове листування, оформлення його поточної документації. Сьогодні ми говоримо про те, що це слово є давнішим від терміну «діловодство» і має право на широке використання.

Історія кліше «службове відрядження» остаточно не з'ясована. «Етимологічний словник української мови» походження лексеми відрядження не подає. Звернення до словникової статті «Ряд» містить відомості про ряд як про сукупність однорідних предметів або істот, витягнутих в одну лінію; договір, угода. Вочевидь той, хто збирався у поїздку, отримував від свого рядила (рядителя, рядчика, підрядчика), який його виряджав, рядну грамоту, в якій йшлося про всебічне сприяння пред'явнику цього листа в дорозі. Словом, своєрідний «шляховий лист». Цікаво, що у цій низці спільнокореневих слів мають своє місце також слова порядок, порядний, рядивий

(‘працьовитий’) й орудувати – ‘вправно діяти; розпоряджатися; керувати’.

Другу групу нетермінологічних стійких одиниць становлять документні формули. На відміну від кліше, документні формули утворюють особливий клас завершених стабільних уніфікованих одиниць, зберігають структурно-синтаксичну і семантичну самостійність елементів, що входять в формули, і стійкість фрагментів і повних текстів деяких груп документів, наприклад, договорів.

Кліше слід відрізнити від мовних штампів. Мовні штампи – це стерті, колись образні вислови, неточні фрази, безкінечні, стилістично невмотивовані словесні повтори, які створюють негативний стилістико-семантичний ефект. Наприклад: питання підвищення, здійснення завдання, виконання зобов’язання, забезпечення безпеки. Штампами вважаються й логічні вставні слова і конструкції, якщо вони часто повторюються і не несуть корисної інформації, наприклад: треба сказати, слід зазначити, потрібно відзначити, гадаємо та ін.

Мовними штампами називають також перекладені, кальковані, фрази з російської мови. На перший погляд, ці вирази наче й звучать українською, але за будовою не відповідають мовним нормам: на даний час – на сьогодні, на цю пору, на цей час. Приклади таких порушень, які найчастіше трапляються в нашому мовленні, та способи їхньої заміни: вступити в силу – набрати чинності; вступити у шлюб – одружитися (вступити можна в болото); давати добро – давати згоду. До речі, слово «добро» зовсім не пов’язане із словом «добрий». Добро – це стара назва букви. Спочатку слово «добро» помандрувало до моряків. Так називали жовтий прапор у флотській сигналізації. Його підняття означало: «Так, згоден, дозволяю» (тобто даю добро). А вже з палуби вислів «давати добро» як сигнал пішов і на берег у значенні «дозволяти».

Становлення складу мовних кліше у документному тексті в українській мові відбувалося від березня 1917 року до початку 1920-х рр. і в період українізації 20-х – початку 30-х рр. Мова законів, розпоряджень влади, декретів різних форм української державності в першій третині ХХ століття орієнтувалася на загальноживану українську мову. Як наслідок, дуже часто трапляються в документах діалектні слова й елементи просторіччя: «Доводю до відому всіх Главків і Відділів Наркомосвіти, в тижневий термін коби негайно представити до Центр. Коштористофінансового відділу Наркомосвіти, а також осіб, які проведені по закатегорічною ставкою, по слідуєчій формі:...». [5, 23].

Наукова новизна полягає в окресленні основних ознак мовних кліше, типологізації клішованих одиниць за різними ознаками, висвітленні чинників, які впливають на функціонування мовних стереотипів. Виявленні тенденцій розвитку сталих сполучень документів на етапі становлення.

Висновки. Таким чином, мовні кліше справочинства, які формувались упродовж століть, є багатим інформативним шаром лексики. Виявлення в її структурі лексико-семантичних і словотвірних відношень діахронічного плану стає теоретичним підґрунтям, на якому можливе подальше вивчення сучасних семантичних процесів. Становлення мовного складу документного тексту певної доби було зумовлене зовнішньомовними чинниками. Семантика кліше охоплює весь комплекс позамовних значень, набутих унаслідок колективного досвіду людства і пов’язує смислові характеристики словесного знака із системою традицій народу, об’єктивується спілкуванням і стереотипною мовною ситуацією.

Список використаних джерел

1. Борковська І. П. Кліше як стандартизована мовна одиниця текстів ділових документів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Вип. 59, 2015. С. 33–35.
2. Головащук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень. Київ : Наук. думка, 2001. 640 с.

3. Загорецька О. Теорія діловодства як галузь наукових знань. Студії з архівної справи та документознавства. Київ, 2002. Т. 8. С. 139–141.
4. Ісаєвич Я. Мовний код культури. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult211.htm> (дата звернення: травень 2021).
5. Тименко Л. О. Розвиток лексики офіційно-ділового стилю української мови на початку ХХ ст. (1917–1933 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 2007. С. 23.
6. Тихоненко О. В. Становлення фразеології офіційно-ділового стилю української мови. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. Вип.47. С.99–107.
7. Шарманова Н. М. Мовне кліше в контексті функціонально-стильової диференціації мови. Філологічні студії. структура і семантика мовних одиниць, 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 119–129.

References

1. Borkovskaya, I.P. (2015). Cliché as a standardized language unit of texts of business documents. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy" [in Ukrainian].
2. Golovashchuk, S.I. (2001). Russian-Ukrainian dictionary of regular phrases. Kyiv [in Ukrainian].
3. Zagoretska, O. (2002). The theory of office work as a branch of scientific knowledge. Studies in archival affairs and document science. Kyiv T. 8. 139-141 [in Ukrainian].
4. Isaevich, J. Language code of culture. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult211> [in Ukrainian].
5. Timenko, L.O (2007). Development of vocabulary of the official business style of the Ukrainian language in the early twentieth century. (1917–1933): author's ref. dis. for science. degree of Cand. philol. Science: special. February 10, 2001 - Ukrainian language. Kyiv [in Ukrainian].
6. Tikhonenko, O.V (2018). Formation of phraseology of the official business style of the Ukrainian language. Linguistic research: coll. Science. KhNPU Ave. G.S. Frying pans. Kharkiv. Issue 47. 99-107 [in Ukrainian].
7. Sharmanova N.M Language cliché in the context of functional and stylistic differentiation of language. Philological studies. structure and semantics of language units, 2011. Issue. 6. Ch. 2. 119-129 [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 04.03.2021
Отримано після доопрацювання 10.04.2021
Прийнято до друку 15.04.2021*

УДК 930.2:94(477)

Цитування:

Ковальська Л. А. Документ в діловодстві та архівній справі: комунікація інформаційної діяльності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 29–37.

Kovalska L. (2021). Document in documentation science and archival science: communication of information activity. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 29–37 [in Ukrainian].

Ковальська Леся Андріївна,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
dreamlife.lesya@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1579-7708>

ДОКУМЕНТ В ДІЛОВОДСТВІ ТА АРХІВНІЙ СПРАВІ: КОМУНІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мету дослідження визначає виявлення комунікативних складових документно-інформаційної діяльності установи задля налагодження ефективного функціонування документа. **Методологія дослідження.** У статті використано загальнофілософські методи, зокрема діалектичний, який виконує інтегруючу функцію для загальнонаукових і спеціальних методів. Загальнонаукові методи аналізу, синтезу, абстрагування, моделювання, аналогії, узагальнення. А також методи документознавства, архівознавства, інформології, соціальної комунікації. **Наукова новизна.** Важливими складовими діалектичного розвитку життєвого циклу документа в системі соціальної комунікації управління і ділового простору є логічна організація документно-інформаційної діяльності й документообігу установи, налагодження діловодства та архівного зберігання документів, дотримання взаємодії складових життєвого циклу документу, встановлення документної комунікації чинної інформацією й тієї, що втратила чинність, але не втратила інформативність. До складових процесу документної комунікації установи відносять: нормативно-правову базу організації життєвого циклу документа, формування служби діловодства, організацію документообігу та контролю за функціонуванням документів, продукування документів та організація їх зберігання, створення архіву або архівного підрозділу установи, вимоги до електронного документообігу та електронний архів підприємства. **Висновки.** Залучений методологічний інструментарій дозволив розкрити змістове наповнення документно-інформаційної діяльності установ, здійснити аналіз складових елементів комунікативних зв'язків документа як в прикладній сфері сьогодення, так і визначення теоретичних основ функціонування діалектичного розвитку документа в просторі і часі. Наведені складові документної комунікації взаємопов'язані між собою та визначають ефективність діловодства установи та загалом архівної справи в Україні.

Ключові слова: інформаційна діяльність, соціальна комунікація, архівознавство, архівна справа, документ, діловодство, документознавство, цифровізація.

Kovalska Lesia,
Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor in Social Communication,
Professor of the Department of Management Information Systems,
Vasyl' Stus Donetsk National University

DOCUMENT IN DOCUMENTATION SCIENCE AND ARCHIVAL SCIENCE: COMMUNICATION OF INFORMATION ACTIVITY

The purpose of the article determines the identification of communicative components of the document and information activities of the institution in order to establish the effective functioning of the document. **Methodology.** The article uses general philosophical methods, in particular dialectical, which performs an

*integrating function for general scientific and special methods. General scientific methods of analysis, synthesis, abstraction, modeling, analogy, generalization. As well as methods of Document Science, Archival Science, Informology, Social Communication. **Scientific novelty.** Important components of the dialectical development of the document life cycle in the system of social communication of business space are the logical organization of document and information activities and document circulation of the institution, the establishment of record keeping and archival storage of documents, compliance with dialectical interaction of document life cycle components. The components of the document communication process of the institution include: regulatory framework for document life cycle, formation of office work, organization of document circulation and control over the functioning of documents, production of documents and organization of their storage, creation of archive or archival department of the institution, requirements for electronic document management and electronic archive enterprises. **Conclusions.** The involved methodological tools allowed to reveal the content of documentary and information activities of institutions, to analyze the constituent elements of communicative relations of the document both in the applied field and to determine the theoretical foundations of the dialectical development of the document in space and time. These components of documentary communication are interconnected and determine the effectiveness of office work of the institution and archives in general in Ukraine.*

Keywords: *information activities, Social Communication, Archival Science, document, Office Administration, Documentation Science, digitalization.*

Актуальність теми дослідження. Вивчення питань документної комунікації у сфері архівної справи і діловодства відбувається на стику наук про документ, й безпосередньо пов'язане з державним управлінням та іншими соціальними науками. Серед них можна виділити архівознавство та документознавство, які власним об'єктом вивчення мають документ. А в прикладній сфері оформлені у вигляді діловодства та архівної справи. Документознавство як наука про документ досліджує документи, які функціонують у сфері управління соціальними інституціями. Архівознавство зосереджує увагу на аспектах зберігання й використання документів як носіїв історико-культурної пам'яті та інформації.

Аналіз досліджень і публікацій. У вивченні питань соціальної комунікації документа, теоретичних проблем документознавства та архівознавства особливу увагу заслуговують праці В. В. Бездрабко [1], Г. В. Боряка [2], Л. А. Дубровіної [3], Л. А. Ковальської [7; 8; 9], С. Г. Кулешова [10; 11], Н. М. Кушнаренко [12], І. Б. Матяш [13], Г. М. Швецової-Водки [14] та інші. Проте, прикладні аспекти життєвого циклу документу в діловодстві та архівній справі, комунікативних складових документно-інформаційної діяльності, напрями реалізації нормативно-правової бази в системі цифрової документної комунікації,

потребують їх постійного вдосконалення й оновлення відповідно до науково-технічного розвитку соціуму, визначення основних напрямів реалізації керівної функції документа, організації системної інформаційної взаємодії документів установи і держави.

Мету дослідження визначає виявлення комунікативних складових документно-інформаційної діяльності установи задля налагодження ефективного функціонування документа.

Виклад основного матеріалу. Оскільки документ створюється в процесі здійснення інформаційно-комунікаційної діяльності суспільства, звідси об'єктом дослідження виступають усі його види, починаючи від створення та розповсюдження, використання, функціонування, а також зберігання документації. Дослідження процесу документної комунікації передбачає комплексне вивчення документа як системної соціальної одиниці, створеної для збереження та передання інформації в просторі й часі [8, 232].

Комунікація виступає системою зв'язків і взаємодії у багаторівневому соціокультурному процесі передавання і сприймання інформації, у міжособистісному і масовому спілкуванні за допомогою вербальних і невербальних засобів. Через трактування комунікації як об'єктивного процесу трансляції інформації

між суб'єктами визначається спільний процес конструювання нових смислів, інтерпретацій, поведінкових норм і правил. Документальна комунікація створює модель залучення учасника до спілкування та формування власної картини світу. Головним елементом інформаційно-комунікаційного підходу є бачення документних об'єктів як інформаційних феноменів, прояву єдиної сутності інформації [9, 29]. Процес соціальної комунікації має сталу структуру для будь-якого виду взаємодії між людьми. Триединою у комунікаційній моделі є взаємодія між комунікантом, реципієнтом із використанням каналу передачі інформації.

Комунікаційні складові інформаційної діяльності в процесі діловодства документної інформації. Основна робота служби діловод-

ства пов'язана з організацією документообігу на підприємстві. Нині вона поєднує такі напрями роботи діловода як: підготовка внутрішніх нормативних актів юридичної особи, що регламентують роботу з документами (інструкція з діловодства тощо); організація документообігу та визначення його обсягу; перехід до електронного документообігу.

Важливим елементом будь-якої діяльності є вивчення основ для подальшої реалізації засад нормативно-правової бази України. Нормативно-правова база, що регламентує діловодство, організацію документообігу установи та архівну справу в Україні включає актуальне законодавство та базові нормативні акти з питань діловодства та архівної справи (рисунок 1) [4, 5, 6]:

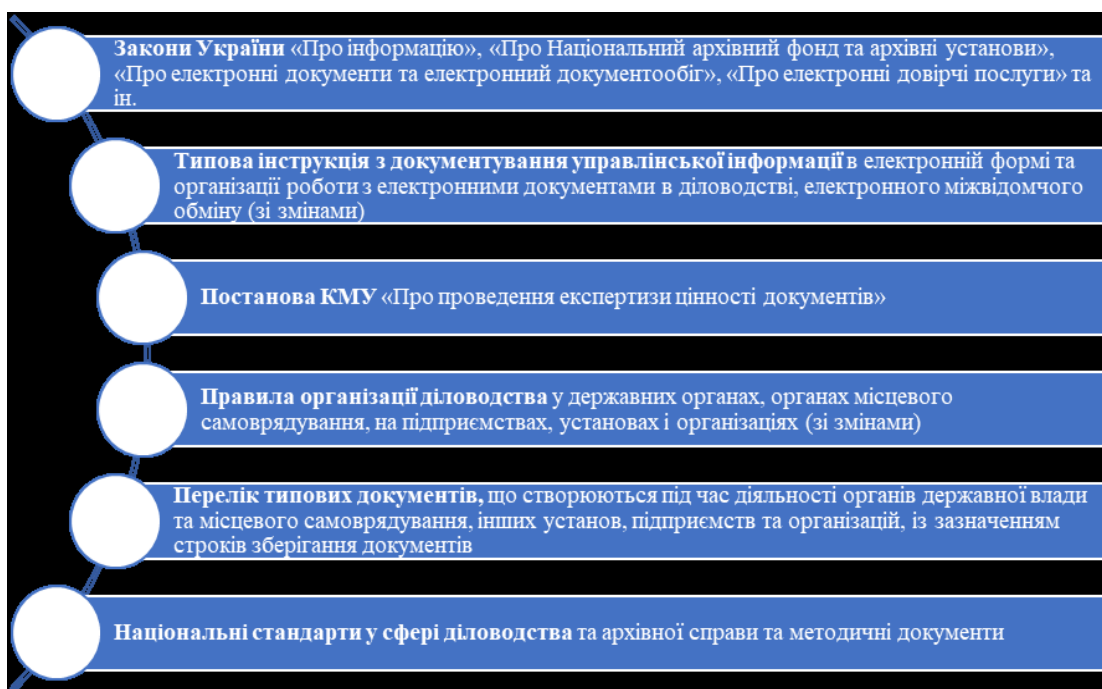

Рисунок 1. *Нормативно-правова база, що регламентує рух документної інформації в системі діловодства та архівної справи в Україні*

Важливим напрямом документно-інформаційної діяльності на підприємстві є організація роботи служби діловодства, яка забезпечує комунікаційну складову документної інформації. У кожному підприємстві, в установі й організації є своя служба діловодства. Структура такої служби організації залежить від обсягу документообігу, комунікативні технології роботи з документною інформацією (автоматизація, механізація діловодних процесів). До комунікативних одиниць інформаційної діяльності можна віднести секретаріат, підрозділ з контролю за виконанням документів, підрозділ обліково-довідкової роботи, підрозділ з обліку та реєстрації звернень громадян, підрозділ з приймання та відправлення кореспонденції (експедиція), підрозділ автоматизації діловодства, архівний підрозділ / архів тощо. На невеликих за обсягом документообігу організаціях забезпечення документно-інформаційної комунікації процесу покладається на секретаря керівника.

Важливе місце в системі документно-інформаційної комунікації підприємства належить контролю виконання документів, які визначають технології контролю виконання

документів. У контролюючій роботі діловода необхідно зосереджувати увагу на формулюванні мети контролю виконання документів, його види, строки виконання документів (типові, індивідуальні). Далі визначаються етапи контролю (взяття документа на контроль, визначення форм і методів контролю, проміжний контроль, продовження строків виконання документів, зняття документів з контролю). Контроль руху документної інформації та виконання документів визначає подальше формування справ, організацію зберігання документів, їх повноту та цілісність архівного фонду.

У процесі документно-інформаційної діяльності установи необхідно дотримуватися встановлених норм стандартизації та уніфікації документної інформації [3, 61]. Принциповим у встановленні комунікаційних зв'язків установи є напрям роботи з документною інформацією, спрямованою на підготовку і оформлення службових документів. Діловодна служба, а також працівники архіву / архівного підрозділу, які контролюють організацію документообігу на підприємстві, в своїй діяльності виділяють такі складові (рисунк 2).

Рисунок 2. Комунікаційні складові роботи з документною інформацією

З наведеної інформації випливає, що професійні обов'язки діловода включають в себе встановлення внутрішньої і зовнішньої системної комунікації установи, передбачають дотримання нормативних вимог щодо упорядкування інформації та оформлення її у документному вигляді, формалізація службової інформації відповідно до загальноприйнятих норм, суворе дотримання складу реквізитів документів, вимог до їх змісту та розташування.

Важливим етапом інформаційної трансформації життя документа є комунікативна процедура погодження, засвідчення, підписання управлінських документів, простеження загальних вимог до їх тексту [11]. Особливої уваги потребують специфіка виготовлення, дублювання та оформлення копій, витягів з документів. У процесі комунікації в організації та налагодження інформаційної діяльності варто відштовхуватися від інформації організаційних документів, серед яких правила, положення, інструкції тощо.

Наступний рівень реалізації управлінської комунікативної функції передбачає підготовку та оформлення розпорядчої інформації формалізованої у таких документах як постанови, рішення, накази, розпорядження тощо [10]. Наявність організаційно-розпорядчих документів в інформаційній діяльності будь-якої організації є обов'язковим елементом, що дозволяє системно реалізовувати управлінську комунікативну функцію.

Для зручної інформаційної комунікації із зовнішніми елементами соціальної системи використовують документовану інформацію у вигляді довідково-інформаційних документів – актів, довідок, доповідних записок, службових листів тощо. Це зумовлює налагодження процесу систематизації інформації, її зберігання та передачі. Особливу групу документної інформації становлять документи, що відображають процес колективної або колегіальної комунікації. Тут важливо враховувати особливості формалізації такої інформації у вигляді документів до засідань колегіальних органів, складності в їх узгодженні, веденні протоколів, оформленні рішень, тощо.

Комунікаційні складові інформаційної діяльності в процесі архівування документної

інформації. В напрямі організації довгострокового зберігання документної інформації виділяється експертиза цінності документів. Вона реалізується виходячи з принципів та критеріїв, дотримуючись суворого порядку проведення. В ході засідань експертної комісії визначаються строки зберігання документів, враховуються особливості їх зберігання, фіксується їх належність Національному архівному фонду України [2, 15]. Організація роботи експертної комісії юридичної особи має чітко визначені функції та завдання, які узгоджуються з діяльністю експертно-перевірної комісії та Центральної експертно-перевірної комісії, архівами та архівними установами державного рівня.

У процесі організації документно-інформаційної комунікації важливе місце відводиться складанню номенклатури справ. Такий документ суворо регламентований, має чіткий порядок розроблення, затвердження та введення в дію. Виділяють підготовку номенклатури справ структурного підрозділу та зведеної номенклатури справ, які дозволяють простежити наявність документної інформації на різних рівнях структурно-комунікаційної організації. До складання номенклатури справ застосовують переліки документів зі вказаними строками зберігання, встановлюються вимоги до складання, оформлення та погодження номенклатури справ.

Важливим напрямом роботи з документною інформацією установи з організації зберігання, комунікації в часі, доступу до документної інформації є формування документів у справі та їх зберігання у структурних підрозділах. Тут вирішальним організуючим складником роботи і комунікації виступають правила формування документів у справі відповідно до номенклатури. Свою особливість мають завдання зберігання справ у структурних підрозділах. У процесі організації документів для зберігання в архівних структурних підрозділах враховуються вимоги щодо оформлення справ. Наступним етапом є підготовка справ для архівного зберігання, з дотриманням вимог документної формалізації інформації, складання та оформлення описів справ документно-інформаційної комуніка-

ції структурних підрозділів, актів про виділення для знищення документів структурних підрозділів, що визначила експертна комісія. Далі вступає в дію порядок передавання документів до архіву / архівного підрозділу організації. Враховуються обсяги документів, терміни зберігання, час передачі на зберігання.

Наступним етапом в життєвого циклу документної інформації та інформаційної діяльності установи виступає робота архіву. Згідно з українським законодавством організація роботи архіву / архівного підрозділу установи

є обов'язковою. Нині кожна установа чи організація мають власний архівний підрозділ для тимчасового зберігання документної інформації. Зберігання документів з паперовими носіями в архіві / архівному підрозділі відбувається за звичним механізмом передачі оформлених документів з супровідними документами.

До основних комунікаційних складових роботи архіву установи в напрямі інформаційної діяльності можна виділити завдання наведені на рисунку 3.

<i>Організація роботи архіву / архівного підрозділу</i>	
Порядок розроблення та затвердження положення про архів (архівний підрозділ).	Визначення чисельності працівників архіву.
<i>Вимоги до формування архівного фонду та обліку документів в архіві</i>	
Довідковий апарат до документів архіву (описи, каталоги, картотеки, бази даних тощо).	Режим доступу та порядок користування документами архіву.
<i>Забезпечення збереження архівних документів</i>	
Вимоги до приміщення архіву та його обладнання.	Дотримання основних режимів зберігання: температурно-вологісного, світлового, санітарно-гігієнічного тощо.
Вимоги до зберігання документів з паперовими носіями відповідно до міжнародних норм згідно з ДСТУ 8889:2019 «Документи з паперовими носіями». Правила зберігання НАФ України. Технічні вимоги»	
<i>Процедура знищення документів</i>	
Порядок знищення документів на паперових носіях.	Зведений акт про виділення документів для знищення.
<i>Передавання документів на постійне зберігання до архівної установи</i>	
Організація приймання-передавання документів (справ) під час зміни керівника установи, керівника архіву, припинення установи.	Обов'язки ліквідаційної комісії щодо передавання справ.

Рисунок 3. Структура збереження документної інформації в архіві

Комунікаційні складові інформаційної діяльності в процесі цифровізації документообігу і архівування документної інформації. В українському діловодстві з 1 жовтня 2020 р. вступили в дію правила організації зберігання документів, що зосереджують увагу на особливостях зберігання електронних документів. Нині електронний документообіг є важливою комунікаційною складовою інформаційної діяльності організації. Сюди ж можна віднести і специфіку організації архівного зберігання цифрової документної інформації – електронний архів. Організація електронного документообігу і перехід від паперового до електронного документообігу є реаліями сучасного інформаційного суспільства. Вони зумовлюють «гібридний» документообіг в перехідний період.

У процесі трансформації інформаційної діяльності від паперового до цифрового формату комунікаційні особливості руху документної інформації отримують важливі зміни. Ефективність комунікаційної складової інформаційної діяльності в умовах цифровізації вимагає теоретичного обґрунтування окремих її складових, наукової рефлексії науковців з визначення пріоритетних напрямів цифрового документознавства, узагальнення категоріально-поняттєвого апарату цілої галузі знання про документ.

Нині перед документознавцями постають теоретичні і прикладні завдання організації електронного документообігу. До науково-теоретичних завдань відносять:

1) вирішення проблеми понятійної дихотомії – електронний документ vs документ в електронній формі / постановку науково-теоретичних проблем пізнання і прикладних завдань цифрової трансформації соціуму;

2) визначення статусу електронного документа і його офіційних трансформацій – оригінал / копія / завірена копія;

3) практичне застосування – цифрових копій документів / завірення електронними підписами / печатки на цифрових документах / електронна ідентифікація;

4) формалізація електронних документів: обов'язкові реквізити / процедура утворення / електронне позначення часу створення / реєстрації / завірення / отримання юридичного статусу і сили / електронна ідентифікація;

5) функціонування обігу документної інформації під час цифрової трансформації діловодства / архівної справи із одночасним застосуванням документа в електронному і паперовому форматі / комунікаційні особливості «гібридної» форми документообігу;

6) особливості комунікації цифрової документної інформації з обмеженим доступом;

7) встановлення правил відбору, приймання-передавання цифрової документної інформації на постійне зберігання, пошук і виправлення інформаційних помилок в таких документах;

8) організація обігу та комунікації документної інформації в електронному архіві;

9) проблеми впровадження електронного документообігу / цифровізації архівного простору / документарного аудиту.

До прикладних віднесено завдання:

1) організація електронного документообігу / автоматизація комунікаційних процесів / теоретичне обґрунтування діалектичної трансформації життєвого циклу електронного документа, яка має відбуватися з дотриманням типових вимог глобальної цифровізації інформаційного простору / організація взаємодії електронного та паперового документообігу в перехідний період;

2) запровадження і дотримання єдиних вимог для всіх суб'єктів загального комунікаційного простору та електронного обігу документної інформації, щодо роботи з електронними документами / підготовки до передавання на архівне зберігання незалежно від форми власності та рівнів суб'єктів інформаційної комунікації;

3) узгодження єдиних форматів даних електронної документної інформації, що створить комфортні умови встановлення комунікації в новітніх цифрових умовах;

4) утворення нових вимог до формалізації електронного обігу документної інформації: електронних підписів / печаток / метаданих документообігу / архівного зберігання / обміну документами / приймання / передавання документів на постійне зберігання;

5) формування організаційно-правових основ руху цифрової документної інформації / інформаційної діяльності і роботи з електронними документами.

Наукова новизна. Важливими складовими діалектичного розвитку життєвого циклу документа в системі соціальної комунікації управління і ділового простору є логічна організація документно-інформаційної діяльності й документообігу установи, налагодження діловодства та архівного зберігання документів, дотримання взаємодії складових життєвого циклу документа, встановлення документної комунікації чинної інформацією й тієї, що втратила чинність, але не втратила інформативність. До складових процесу документної комунікації установи відносять: нормативно-правову базу організації життєвого циклу документа, формування служби діловодства, організацію документообігу та контролю за функціонуванням документів, продукування документів та організація їх зберігання, створення архіву або архівного підрозділу установи, вимоги до електронного документообігу та електронний архів підприємства.

Висновки. Застосування інформаційно-комунікаційного підходу у дослідженні документно-інформаційної діяльності може

виступати класифікаційним елементом. Це уможливило бачення документно-комунікаційної діяльності як наукового феномену, буття якого відбувається у поняттях «час» і «простір». Дозволяє простежити цифрові особливості комунікаційних характеристик документної інформації, етапи існування у соціальній реальності. Врахування перелічених факторів дозволило залучити комплексну наукову методологію для вивчення комунікаційних особливостей інформаційної діяльності у цифровій фазі життя документа. Залучений у дослідженні методологічний інструментарій дозволив розкрити змістовне наповнення понятійного апарату, здійснити аналіз складових елементів комунікативних зв'язків документа як в прикладній сфері сьогодення, так і визначення теоретичних основ функціонування діалектичного розвитку документа в просторі і часі. Наведені у статті складові документно-інформаційної комунікації взаємопов'язані між собою та визначають ефективність діловодства установи та загалом архівної справи в Україні у період цифровізації.

Список використаних джерел

1. Бездрабко В. В. Історія науки про документ, або Відкриття відомого. Київ : Четверта хвиля, 2011. 295 с.
2. Боряк Г. Проблеми подальшого реформування документно-інформаційної сфери. *Архіви України*. 2005. № 1-3 (256). С. 9–31.
3. Дубровина Л. А. Классификация и научно-информационное описание коллекций и собраний в Национальной библиотеке Украины им. В.И. Вернадского. Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2007. Вип. 5. С. 58–80.
4. Закон України «Про інформацію». Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст. 650.
5. Закон України «Про національний архівний фонд та архівні установи». Відомості Верховної Ради України, 1994, № 15, ст. 86.
6. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». Відомості Верховної Ради України, 2003, № 36, ст. 275.
7. Ковальська Л. А. Джерелознавчий дискурс історії радянського Руху Опору (1941–1945 рр.). Донецьк-Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 462 с.
8. Ковальська Л. А. Документна комунікація користувачів архівної інформації. *Intercultural Communication*. 2019. № 6. С. 231–248.
9. Ковальська Л. А. Комунікативні особливості функціонування документально-інформаційного ресурсу. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 1. С. 27–34.
10. Кулешов С. Г. Новый взгляд на структуру документознания. Вісник Книжкової палати. 2003. № 10. С. 24 – 27.
11. Кулешов С. Г. Управлінське документознавство. Київ, 2003. 57 с.
12. Кушнаренко Н. Н. Документология как фундаментальная наука: факт институционализа-

ци. URL: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2014/1/ntb_1_11_2014.pdf ; <https://docplayer.com/49919431-Dokumentologiya-kak-fundamentalnaya-nauka-fakt-institucionalizacii.html> (Дата звернення: червень 2020).

13. Матяш І. Б. Архівознавство: методологічні засади та історія розвитку. Київ : Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 515 с.

14. Швецова-Водка Г. М. Документознавство. Київ, 2007. 398 с.

References

1. Bezdrabko, V.V. (2011). History of the Science of Document, or the Discovery of the Known. Kyiv [in Ukrainian].

2. Boriak, H. (2005) Problems of further reforming the documentary and information sphere. *Arkhivny Ukrainy*, 1-3, 9–31. Kyiv [in Ukrainian].

3. Dubrovina, L.A. (2007). Classification and Scientific Information Description of Collections and Collections in the National Library of Ukraine Vernadsky. *Libraries of National Academies of Sciences: Problems of Functioning, Development Trends*, 5, 58–80. Kyiv [in Russian].

4. Law of Ukraine «On Information» (1992). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*. 48, 650 [in Ukrainian].

5. Law of Ukraine «About the national archival fund and archival institutions » (1994). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 15, 86 [in Ukrainian].

6. Law of Ukraine «About electronic documents and electronic document management» (2003). *Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 36, 275 [in Ukrainian].

7. Kovalska, L.A. (2015). Source-study Discourse on the History of the Soviet Resistance Movement (1941–1945). *Donetsk-Vinnytsia* [in Ukrainian].

8. Kovalska, L.A. (2019). Documentary communication of users of archival information. *Intercultural Communication*, 6, 231–248 [in Ukrainian].

9. Kovalska, L.A. (2021). Communicative features of the functioning of documentary and information resources. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 27-34. Kyiv [in Ukrainian].

10. Kuleshov, S.H. (2003). A new look at the structure of document science. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 24 – 27 [in Ukrainian].

11. Kuleshov, S.H. (2003). Document science management. Kyiv [in Ukrainian].

12. Kushnarenko, N.N. (2014). Documentology as a fundamental science: the fact of institutionalization. Retrieved from http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2014/1/ntb_1_11_2014.pdf ; <https://docplayer.com/49919431-Dokumentologiya-kak-fundamentalnaya-nauka-fakt-institucionalizacii.html> [in Russian].

13. Matiash, I.B. (2012). Archival science: methodological principles and history of development. Kyiv [in Ukrainian].

14. Shvetsova-Vodka, H.M. (2007). Document science. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 08.03.2021

Отримано після доопрацювання 29.04.2021

Прийнято до друку 15.04.2021

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 021.1 - 044.922 - 044.86 : 004

Цитування:

Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

Kuzmenko O., Zagumenna V. (2021). Transformation and expansion of library functions in the modern digital space. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 38–44 [in Ukrainian].

Кузьменко Олена Ігорівна,
кандидат історичних наук,
доцент, докторантка кафедри
культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
totalnost18@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-4954-2815>

Загуменна Віра Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри культурології та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
vzagumenna@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-4238-890X>

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК
У СУЧАСНОМУ ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРІ**

Мета роботи – окреслити процеси трансформації основних функцій сучасної бібліотеки у задоволенні постійно зростаючих інформаційних потреб користувачів та посилення ролі бібліотек в умовах цифровізації суспільства. **Методологія** дослідження ґрунтується на комплексі загальнонаукових методів (аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення) та підходів (системний, соціокомунікативний та інноваційний), а також порівняння та взаємозв'язку теорії і практики. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про роль та функції бібліотек та їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах цифровізації. **Висновки.** Розширюючи свої функції, бібліотека все активніше запроваджує нові засоби доступу, створення та обробки інформації, використовуючи цифрові технології та сучасні засоби комунікації. Аналіз функцій бібліотек дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки в умовах трансформаційних змін. Серед них: інформаційна, комунікаційна. Для наукових бібліотек характерне розширення(трансформація) традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну. Певне посилення в діяльності публічних бібліотек набувають такі похідні функції, як освітня, навчальна, дозвіллева та ін. Також відбувається посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек. Отже, сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвіллевої та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженні демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації.

Ключові слова: трансформація, функції бібліотек, інформаційні потреби користувачів, цифровізація, громадянське суспільство.

Kuzmenko Olena,

Doctor of Philosophy in Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Cultural Studies and Informational Communications,
National Academy of Culture and Arts Management

Zagumenna Vira,

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor,
Cultural Studies and Information Communications Department,
National Academy of Culture and Arts Management

TRANSFORMATION AND EXPANSION OF LIBRARY FUNCTIONS IN THE MODERN DIGITAL SPACE

The purpose of the article is to outline the processes of transformation of the main functions of a modern library in meeting the constantly growing information needs of users and strengthening the role of libraries in the context of the digitalization of society. The methodology is based on a set of general scientific methods (analysis, synthesis, abstraction, generalization) and approaches (systemic, socio-communicative, and innovative), as well as the comparison and relationship of theory and practice. The scientific novelty of this work is to expand ideas about the role and functions of libraries and their impact on the development of modern society in the context of digitalization. Conclusions. Expanding its functions, the library is increasingly introducing new means of accessing, creating, and processing information, using digital technologies and modern means of communication. The analysis of library functions allowed us to determine the essential (basic) functions of a modern library in the conditions of transformational changes. Among them: information, communication. Scientific libraries are characterized by the expansion (transformation) of the traditional information function into information-analytical. Such derivative functions as educational, training, leisure, etc. acquire a certain strengthening in the activity of public libraries. Information and communication functions are also being strengthened, regardless of the type of library. Thus, today the activities of libraries are enriched by the content of information, communication, cultural, educational, leisure, and other functions, which promotes interaction with the environment, the establishment of democratic and humanistic principles of development, ensuring free access to information.

Keywords: transformation, functions of libraries, information needs of users, digitalization, civil society.

Актуальність проблеми. Повсюдна цифровізація всіх сфер суспільного життя та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій робить діяльність бібліотек більш динамічною, доступною для значної кількості користувачів, як реальних, так і потенційних, відкриває можливості для подальшого розвитку. Це зумовило появу в діяльності сучасних бібліотек нових функцій та трансформацію традиційних.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання трансформації функцій бібліотек на сучасному етапі постійно знаходиться у полі зору вітчизняних та зарубіжних бібліотекознавців, зокрема О. Артем'євої, О. Васильченко, Т. Вилегжаніної, В. Л. Голохи, І. Давидової, В. Жукової, В. Маркової, В. Пальчук, В. Пашкової та багатьох ін.

Мета роботи – окреслити процеси трансформації основних функцій сучасної бібліоте-

ки у задоволенні постійно зростаючих інформаційних потреб користувачів та посилення ролі бібліотек в умовах цифровізації суспільства.

Виклад основного матеріалу. На різних історичних етапах суспільного розвитку бібліотека розвивається, змінюється і трансформується відповідно до історичного часу та відповідних соціокультурних змін. Зокрема, змінюються та переосмислюються функції книгозбірень. Якщо в XIX ст. та на початку XX ст. на перше місце ставилася, головним чином, просвітницька роль бібліотек, а в роки радянської влади – ідеологічна, виховна [4], то наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. – інформаційна, комунікаційна, культурна, освітня тощо.

Сьогодні діяльність бібліотеки часто представлена її загальновідомими традиційними функціями, які забезпечують форму-

вання та зберігання документів, сприяють організації до них доступу, тобто забезпечують обслуговування користувачів, культурно-освітню діяльність і т. ін. Проте бібліотека є не тільки установою, що комплектує фонди та надає відповідні послуги. Такий підхід обмежує діяльність та функції сучасної бібліотеки, що не завжди сприяє інноваційним змінам в книгозбірнях. На сучасному етапі важливо відійти від такого обмеження завдань бібліотеки і дослідити трансформацію її функцій комплексно, орієнтуючись на інноваційність і високу ефективність в умовах цифровізації.

Трансформація функцій бібліотек в певній мірі залежить від їх типу. Проте аналіз їх функцій дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки незалежно від технології.

Однією з таких функцій є інформаційна, сутністю якої є сукупність видів діяльності бібліотеки з інформаційного забезпечення матеріального і духовного виробництва. Технічна і технологічна модернізація бібліотечної діяльності сприяли посиленню та трансформації інформаційної функції в сучасному цифровому середовищі. Бібліотека стає повноправним суб'єктом інформаційного простору. Вона збирає і зберігає документовану інформацію і знання в електронному вигляді: це і робота з оцифрування колекцій та фондів, і співпраця з видавництвами та іншими бібліотечно-архівними установами та окремими авторами щодо надання електронного примірника документа; бібліотека бере участь у формуванні документного потоку, проводить його аналітико-синтетичну обробку, створює різноманітні інформаційні продукти.

Процеси глобалізації та цифровізації суспільства надали можливість доступу до наявних інформаційно-інтелектуальних ресурсів як вітчизняного так і зарубіжного виробництва, а також створили умови для продукування значних обсягів нової інформації. Інформаційне забезпечення діяльності управлінських структур в Україні набуває особливого значення. Це означає, що для бібліотеки її функції визначаються залежністю від інформаційних потреб як окремих категорій її користувачів, так і суспільства в цілому. Така

тенденція бібліотечного обслуговування, у свою чергу, визначила вектор розвитку інформаційної функції. Потреба в інформаційно-аналітичних продуктах бібліотек обумовлена об'єктивним запитом користувачів, і особливо у середовищі владних структур, одержати уявлення про основні тенденції змін в змістовному наповненні великих масивів інформації, що відображає розвиток суспільних процесів.

Отже, як зазначає В. Пальчук, активізація процесу посилення аналітичної складової в умовах вдосконалення технології аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації в наукових бібліотеках створила умови для трансформації традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну [8].

Віртуалізація комунікаційного простору, в структурі якого активно функціонує бібліотека, виступає також важливим чинником визначення пріоритетних форм подавання інформації, що посилює комунікаційну функцію бібліотеки [3, 18].

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їхнє використання практично в усіх галузях діяльності соціуму, в т. ч. у бібліотечно-інформаційній сфері, вплинули на зближення і зростання інформаційної та комунікативної функцій бібліотеки. Як зазначає О. Василенко, ще на початку 1990-х років М. Слободяник поєднав інформаційний та комунікативний складники в єдину цілісну функцію наукової бібліотеки, визначивши серед основних її функцій головною інформаційно-комунікативну [3, 76]. Зокрема, з'являються словосполучення «інформаційно-комунікаційна діяльність», «інформаційно-комунікаційний простір» та ін., які в подальшому набувають важливого значення.

У рамках комунікаційної функції бібліотека організовує взаємодію читачів з соціальною пам'яттю усього людства, передаючи їй у користування все накопичене цивілізацією культурне надбання. Під впливом соціально-економічних трансформацій та впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій в бібліотеки відбувається переосмислення та трансформація культурної функції, сутністю якої є сукупність видів діяльності, спрямованих на духовний розвиток громадян, залу-

чення їх до цінностей вітчизняної та світової культури, створення умов для культурного дозвілля. Бібліотека завжди виступала ретранслятором культури суспільства. Так, прикладом реалізації відповідної функції може слугувати проєкт електронної бібліотеки «Культура України» Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, яка оцифровує власні паперові фонди та сприяє поширенню знань про українську культуру, задоволенню потреб в інформації з питань культури (<https://elib.nlu.org.ua>).

Проєкт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» пропонує своїм користувачам доступ до книжкових пам'яток, що є національним надбанням України. В межах цього проєкту НБУВ формує фундаментальну цифрову колекцію «Україніка». З метою удосконалення доступу до оцифрованих матеріалів з її фондів було здійснено низку відповідних налаштувань на сайті бібліотеки: налаштована нвігаційна панель пошуку матеріалів за типом ресурсів; організовано доступ до цифрової інформації за предметними рубриками та відповідним колекційним принципом (<http://nbuv.gov.ua/node/3506>).

Підсилює культурну функцію бібліотеки в сучасних умовах міжнародний проєкт «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги», який реалізується Українською бібліотечною асоціацією та підтримується Європейським Союзом за програмою Дім Європи. Основною метою проєкту, який тривав з березня по грудень 2020 р., було навчити бібліотекарів з України та Білорусі створювати інноваційні бібліотечні послуги, які розвиватимуть культурні та творчі індустрії цих країн з використанням спеціальної методології «Дизайн-мислення для бібліотек». Ця методологія була розроблена Публічною бібліотекою м. Чикаго (США) та Публічними бібліотеками м. Орхуса (Данія) за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс (<https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy>).

Сучасна концепція бібліотечного обслуговування ґрунтується не тільки на використанні фонду документів конкретної бібліотеки. Вона передбачає також використання

принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу і місцезнаходження як документа, так і користувача. Для задоволення інформаційних, освітніх, культурних потреб своїх користувачів бібліотека сьогодні робить доступними не тільки документовані знання, інформацію, що зберігаються в її фондах. Вона виходить за свої фізичні кордони, переходить з реального простору у віртуальний.

Отже, серед основних (сутніх) функцій сучасної бібліотеки переважно виділяють, в першу чергу, інформаційну, комунікаційну та культурну функції.

Сутнісні функції властиві бібліотекам всіх типів і видів, проте реалізуються по-різному. Так, національні бібліотеки прагнуть з найбільшою повнотою формувати фонд національних документів і забезпечувати якомога більш тривале їх зберігання. Безпосередньому ж обслуговуванню користувачів у режимі видачі документів у тимчасове користування ними приділяється значно менше уваги, ніж створення національної бібліографії, баз і банків даних, обслуговування у віддаленому режимі тощо. Невеликі публічні бібліотеки навпаки у своїй діяльності основну увагу приділяють безпосередньому обслуговуванню користувачів. Бібліотеки навчальних закладів, як правило, не прагнуть придбати широкий спектр різноманітних документів, а навпаки, обмежуються більш вузьким колом навчальних та навчально-методичних матеріалів, але комплектують їх у значному обсязі [1].

Сутнісні функції конкретизуються у великій кількості похідних, обумовлених конкретними соціально-політичними та економічними умовами, які висуває суспільство перед бібліотеками. Найбільш часто серед похідних функцій фахівці називають кумулятивну, освітню, педагогічну, рекреаційну, навчальну, трансляційну, когнітивну, дозвілєву та ін. Особливе місце серед них сьогодні припадає на освітню функцію, яка посилюється завдяки повсюдній цифровізації усіх сфер суспільного життя.

Підтвердженням цього є залучення у січні 2020 року Української бібліотечної асоціації до проєкту Міністерства цифрової трансформації України. Зокрема, близько 6 000 бібліо-

тек по всій країні долучилися до національної кампанії з цифрової грамотності «Будь на часі!», популяризуючи інформацію про проєкт «Дія. Цифрова освіта», мета якого навчити цифровій грамотності 6 мільйонів українців за три роки. Бібліотеки стали першими хабами проєкту «Дія. Цифрова освіта», надаючи всім охочим доступ до безкоштовного навчання на національній онлайн-платформі [4].

Особливого значення в цих умовах набуває простір бібліотеки як середовище, в якому, власне, відбувається бібліотечне обслуговування. Запропоновані данськими дослідниками чотири простори бібліотеки можна розглядати як компоненти загального бібліотечного простору, як одного з базових елементів моделі гнучкої бібліотеки. В умовах цифровізації і віртуалізації продуктів і послуг бібліотечний простір фізично виходитиме за межі бібліотечного приміщення, яке функціонує як внутрішній бібліотечний простір, використовуючи відповідні мережеві ресурси з метою задоволення потреб користувачів бібліотеки [5, 17].

Трансформація бібліотек зумовила певні зміни їх простору, структури, інтер'єру та дизайну. Концепція просторової моделі сприяє оптимальній реалізації як сутнісних, так і похідних функцій сучасної бібліотеки. Сьогодні в Україні і Європі досить популярним є проєкт чотирьохпросторової моделі публічної бібліотеки. Відповідно до неї, чотири простори включають: простор навчання, простор натхнення, простори зустрічей та подій. Даний проєкт сьогодні успішно реалізуються бібліотеками України [7].

Основними елементами функціонування «простору навчання» в бібліотеці мають бути: актуальні колекції інформаційних ресурсів; зручне віртуальне освітнє середовище бібліотеки; спеціально обладнаний фізичний простір у приміщенні бібліотеки; послуги бібліотеки, основними з яких є доступ до інформаційних ресурсів на різних носіях та доступ до інтернету, освітні заходи й місця для самостійних занять та ін. [11]. Саме простір навчання забезпечує реалізацію інформаційної та освітньої функцій бібліотеки.

«Простір натхнення» дає користувачам можливість отримати нові знання або отримати цінний досвід через творчість та історії з

літератури, кіно, музики, розваг та ігор, а також участь у різних творчих зустрічах, заходах та майстер-класах. «Простір зустрічей» – місце для проведення вільного часу та відпочинку з друзями, а також місця для пасивного проведення часу, «може розташовуватися як в окремих приміщеннях (зала, вітальня), так і у просторі навколо бібліотеки (у дворі чи на прилеглий території) або бути інтегрованими у міське. Ці простори дають можливість комплексно реалізувати дозвілєву й комунікаційну функції.

«Простір подій» розрахований на проведення різноманітних заходів, спрямованих на просування брендів, послуг, іміджу за допомогою спеціальних привабливих акцій. Це можуть бути такі події як виставки робіт місцевих художників, майстрів народної творчості; фотовиставки, квести, конференції, презентації тощо. Представлені простори є мобільними і мультифункціональними й можуть трансформуватися з одного в інший, реалізуючи як сутнісні так і похідні функції бібліотек [7].

Суспільна затребуваність визначила напрями змін акцентів у системі розкриття соціальних функцій бібліотек в сучасних умовах. Як наголошує В. Пашкова, серед факторів, що впливають на їх перегляд, слід зазначити також довготривале безробіття в окремих країнах та в Україні, зокрема, безробіття молоді та ін. Бібліотеки мають також справу з обслуговуванням особливих груп населення, а саме: меншин, полікультурних соціальних груп, людей з фізичними обмеженнями та різних вікових категорій. Відбуваються зміни у віковій структурі суспільства, зокрема, старіння населення. Зростає потреба в цифровій грамотності та критичному мисленні не тільки молоді, але й у людей старшого покоління [9, 20].

Розширюючи свої функції, бібліотека все більше запроваджує нові засоби надання доступу та обробки інформації, використовуючи для цього сучасні цифрові технології, засоби комунікації тощо. Трансформація функцій бібліотек також залежить від зовнішнього середовища. Бібліотека допомагає вирішувати відповідні завдання суспільства, працює на його «загальне благо».

Наукова новизна даної роботи полягає в розширенні уявлень про роль та функції біблі-

отек та їх впливу на розвиток сучасного суспільства в умовах цифровізації.

Висновки. Розширюючи свої функції, бібліотека все активніше запроваджує нові засоби доступу, створення та обробки інформації, використовуючи цифрові технології та сучасні засоби комунікації. Аналіз функцій бібліотек дозволив визначити сутнісні (базові) функції сучасної бібліотеки в умовах трансформаційних змін. Серед них: інформаційна, комунікаційна, освітня, культурно-просвітницька. Для наукових бібліотек характерне розширення(трансформація) традиційної ін-

формаційної функції в інформаційно-аналітичну. Певне посилення в діяльності публічних бібліотек набувають такі похідні функції як освітня, навчальна, дозвіллева та ін. Також відбувається посилення інформаційної та комунікаційної функцій незалежно від типу бібліотек.

Отже, сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом інформаційної, комунікаційної, культурної, освітньої, дозвіллевої та інших функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженні демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченні вільного доступу до інформації.

Список використаних джерел

1. Артемьева Е. Б. Библиотека как социальный институт URL: <https://docplayer.ru/37449365-Biblioteka-kak-socialnyu-institut-artemeva-elena-borisovna-d-r-ped-nauk.html> (дата звернення: січень 2021).
2. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2017. Вип. 45. С. 71–81
3. Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача // Бібл. вісник. 2014. № 6. С. 17–23.
4. Голоха Л. Державне управління бібліотечною справою в Україні: історичний аспект // Держ. упр. та місц. самоврядування. 2009. Вип. 1. С. 89–100.
5. Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки // Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук. 2020. Вип. 6. С. 10–23.
6. «Дія. Цифрова освіта»: офіц. веб-сайт / Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diiya-tsifrova-osvita> (дата звернення: січень 2021).
7. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 4. С. 24–31.
8. Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : збірник / НАН України, НБУВ, АБУ ; [редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.]. Київ, 2013. Вип. 36. С. 489–502.
9. Пашкова В. С., Пашков О. М. Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. Етика бібліотечного працівника: посібник для бібліотекарів... / УБА. Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти. Головний тренінговий центр для бібліотекарів. Київ, 2013. 96 с.
10. «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги»: офіц. веб-сайт / Українська бібліотечна асоціація. URL: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhu> (дата звернення: січень 2021).
11. Чотири простори бібліотеки: модель діяльності: практичний посібник / автори-укладачі: О. Бояринова, О. Бруй, Л. Лугова, Я. Сошинська, І. Шевченко; Українська бібліотечна асоціація. Київ : ВГО Українська бібліотечна асоціація, 2020. URL: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/vidannya> (дата звернення: січень 2021).

References

1. Artemyeva E.B. Library as a social institute. Retrieved from: <https://docplayer.ru/37449365-Biblioteka-kak-socialnyu-institut-artemeva-elena-borisovna-d-r-ped-nauk.html>. [in Ukrainian].
2. Vasilenko O.N. (2017). Information and communication activities of the scientific library in the context of essential functions. Scientific works of the National Library of Ukraine are named after VI Vernadsky. 45, 71-81. [in Ukrainian].

3. Garagulya S. (2014). Library in information science: orientation for the user. *Bibliotechnij visnik*, 6, 17–23 [in Ukrainian].
4. Golokha L. State management of library affairs in Ukraine: historical aspect. Retrieved from: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Goloha.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Goloha.pdf). [in Ukrainian].
5. Granchak T. (2020). Conceptual model of a dull library. *Ukrainian Journal of Library and Information Sciences*, 6, 10-23 [in Ukrainian].
6. «Action. Digital education». Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4488-diia-tsyfrova-osvita>. [in Ukrainian].
7. Kuzmenko O. I., Zagumenna V.V. (2020). Library as a sociocultural public space: transformational changes. *Library science. Record Studies. Informology*, 4, 24-31 [in Ukrainian].
8. Palchuk V. Modern trends in the development of basic functions of information and analytical departments of libraries Retrieved from: http://nbuviap.gov.ua/images/siaz/Palchuk_Valentuna.pdf . [in Ukrainian].
9. Pashkova V.S., Pashkov O.M. (2013). Intellectual freedom and availability of information in a democratic society. *Ethics of a librarian: a guide for librarians UBA. Center for Continuing Information and Library Education. The main training center for librarians* [in Ukrainian].
10. «Create of Culture: Library Innovative Services». Retrieved from: <https://ula.org.ua/255-programi-proekti/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy>. [in Ukrainian].
11. Four open spaces of libraries: model of performance: practical book authorization (2020). O. Boyarinova, O. Bruy, L. Lugova, J. Soshynska, I. Shevchenko. Sumy: Ukrainian Library Association. Retrieved from: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/vidannya> [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 08.03.2021
Отримано після доопрацювання 29.03.2021
Прийнято до друку 15.04.2021*

УДК 008;002+001.102.069(477)

Цитування:

Сокур Л. А. Формування консолідованих документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника засобами проєктної діяльності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 45–57.

Sokur L. Formation of consolidated documentary and information resources of the Shevchenko national reserve by means of project activity. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 45–57 [in Ukrainian].

Сокур Людмила Анатоліївна,

кандидат історичних наук,

учений секретар

Шевченківського національного заповідника

sokur_kaniv@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9652-1788>

ФОРМУВАННЯ КОНСОЛІДОВАНИХ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА ЗАСОБАМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою роботи є вивчення світового досвіду формування консолідованих музейних, бібліотечних і архівних документально-інформаційних ресурсів, аналіз можливостей та перспектив Шевченківського національного заповідника щодо створення інформативно насиченого соціокомунікаційного представницького онлайн середовища засобами проєктної діяльності та визначення поетапності окреслених кроків. **Методологія дослідження** базується на принципі об'єктивності та використанні комплексу загальнонаукових методів: аналізу, синтезу, методів формальної логіки, аналітичного інтернет-моніторингу та візуалізації результатів дослідження. **Наукова новизна роботи.** Обґрунтовано перспективи та доцільність формування консолідованої бази даних документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника як інформативного соціокомунікаційного представницького середовища заповідника у світовому інформаційному просторі, а також окреслено основні підходи та етапи реалізації цього проєкту. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження виявлено, що проєктний підхід до вирішення питання формування єдиної бази документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника та їх інтеграція до єдиного інформаційного простору є оптимальним для розв'язання окресленої проблеми, що вимагає поетапного рішення та цілком відповідає вимогам часу. Створення інформативно насиченого соціокомунікаційного представницького середовища Шевченківського національного заповідника сприятиме охопленню широкої цільової аудиторії, налагодженню ділової комунікації, входженню в єдиний інформаційний простір як інституції з потужним документально-інформаційним ресурсним потенціалом привабливим як для вітчизняної, так і для світової спільноти.

Ключові слова: Шевченківський національний заповідник, проєктна діяльність, консолідовані документально-інформаційні ресурси, єдиний інформаційний простір.

Sokur Lyudmyla,

Doctor of Philosophy in History,

Scientific Secretary of the Shevchenko National Reserve

FORMATION OF CONSOLIDATED DOCUMENTARY AND INFORMATION RESOURCES OF THE SHEVCHENKO NATIONAL RESERVE BY MEANS OF PROJECT ACTIVITY

The purpose of the article is to study the world experience of forming consolidated museum, library, and archival documentary and information resources, analysis of opportunities and prospects of Shevchenko National Reserve to create an informative socio-communicative representative online environment by means of project activities and determination of phasing of outlined steps. **The methodology** of the research is based on the complexity of the general scientific methods: analysis, synthesis, formal logic, federal consolidation

of information resources, methods of analytical Internet monitoring, and visualization of the results of the research. **Scientific Novelty.** Prospects and expediency of forming a consolidated database of documentary and information resources of the Shevchenko National Reserve as an informative socio-communicative representative environment of the reserve in the world information space are substantiated, and the main approaches and stages of this project are outlined. **Conclusions.** As a result of the realized study was found that the project approach to the formation of a single database of documentary and information resources of the Shevchenko National Reserve and their integration into a single information space is optimal for solving the problem, which requires a step-by-step solution and fully meets the requirements of the time. The creation of an informative and communicative representative environment of the Shevchenko National Reserve will help to reach a wide target audience, establish business communication, enter a single information space as an institution with a powerful documentary and information resource potential attractive for both the world and national community.

Keywords: Shevchenko National Preserve, project activities, consolidated documentary and informational resources, general informational space.

Актуальність теми дослідження. В умовах нових викликів часу, пов'язаних з трансформацією соціокультурних процесів, пандемією коронавірусу (COVID-19), певних змін зазнали основні інструменти та підходи щодо засвоєння культурних цінностей на користь електронного дистанційного інформаційного середовища.

Дослідники, вчені та поціновувачі мистецтва прагнуть мати вільний доступ до культурних та інтелектуальних надбань. А, отже, нові соціокультурні та глобалізаційні виклики поставили перед музейними закладами та іншими інститутами соціальної пам'яті нові завдання щодо збереження та поширення культурної спадщини шляхом створення консолідованого представництва документально-інформаційних ресурсів в єдиному інформаційно-комунікаційному просторі.

Прагнення бути конкурентоспроможними на ринку культурних та туристично-екскурсійних послуг спонукає заповідники та музеї адаптуватися до нових викликів часу та потреб сучасного соціуму, максимально враховуючи внутрішні та зовнішні чинники (економічні, політичні, культурні, соціальні тощо).

В умовах фінансової нестабільності, яку переживає увесь світ, обмеження у часі, відсутності належного кадрового та ресурсного забезпечення оптимальне вирішення питання створення депозитаріїв консолідованого представництва документально-інформаційних ресурсів в єдиному інформаційно-комунікаційному просторі можливе шляхом впровадження проект-

но-орієнтованого підходу як на рівні окремого суб'єкта, так і на загальнодержавному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах розвитку інформаційного суспільства питання створення єдиного середовища функціонування консолідованих документально-інформаційних ресурсів як засобу збереження та загального доступу до культурної спадщини друге десятиліття поспіль викликають жвавий науковий інтерес.

Розробка теоретико-методологічних проблем піднятого питання знайшла своє відображення у працях О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, Л. Дубровіної, О. Збанацької, А. Киридон, С. Кулешова, І. Матяш, О. Онищенко, В. Попика та інших [3; 5; 6, с. 3-10; 7; 11; 14].

В аспекті дисертаційних досліджень питання трансформації вітчизняних інститутів пам'яті та можливостей консолідації музейних, бібліотечних і архівних інформаційних ресурсів досліджували Т. Бірюкова, М. Васильченко, М. Кузнецова, Г. Липак, С. Шимаєв та інші [1; 2; 10; 13; 18].

Питання практики організації створення єдиної інформаційно-пошукової системи консолідованих документально-інформаційних ресурсів розроблялись в роботах О. Ушакова, К. Карпучіна, Л. Рудзького та інших [15; 17, с. 50].

Значну активність науковці та практики демонструють у дослідженні питань інноваційної, проектно-орієнтованої діяльності бібліотек, як одного з найефективніших інструментів збереження та доступу користувачів до документально-інформаційного масиву, наяв-

ного у фондах. Зокрема, Т. Вилегжаніна відзначає бібліотеку як «об'єкт соціокультурної діяльності регіону, що діє у традиційному і віртуальному просторі» [8, 42-51], наголошуючи на ролі бібліотек, що забезпечують вільний доступ до інформації всіх верств населення та ролі книги і бібліотеки, які впливають на розвиток культури регіону.

Науковці та практики музейної сфери, зокрема Ю. Ключко [9, 143.], наголошує на відкритості музеїв для соціуму, активному уведенню в науковий обіг культурної спадщини, наявної у фондових колекціях, акцентує на міждисциплінарному характері діяльності сучасних музейних закладів та визначає ідеологію проектування як одну із провідних тенденцій сучасної культури, що останнім часом набуває великого розмаху та демонструє значну комунікативну ефективність порівняно з традиційними формами музейної діяльності.

Проте, незважаючи на значний інтерес до піднятого питання як з боку науковців, так і фахівців-практиків, сьогодні воно залишається невирішеним і потребує систематизації напрацьованих дослідниками матеріалів у вигляді узагальнюючої праці.

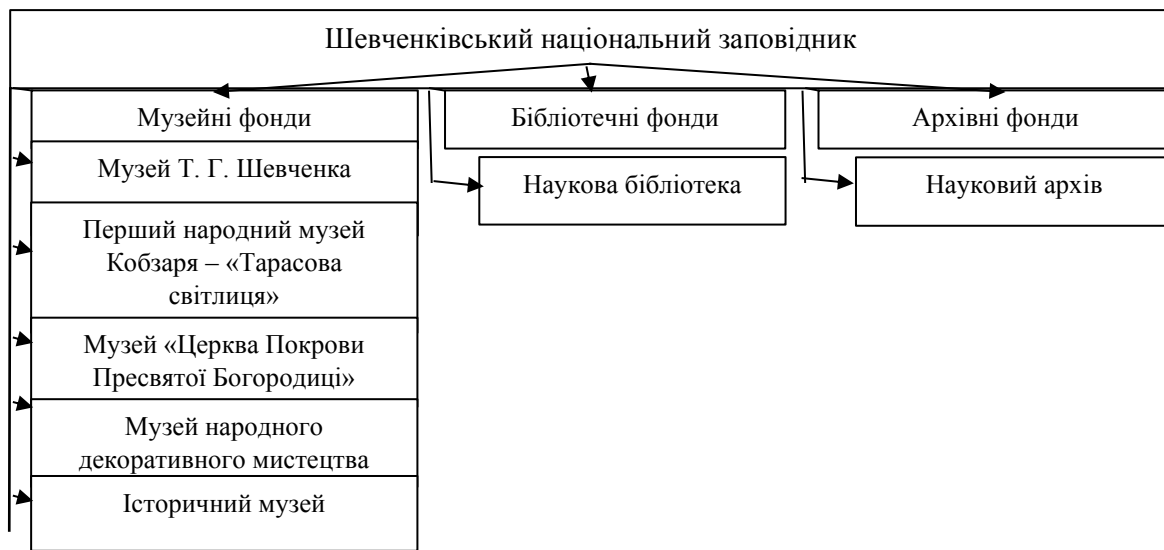
Тому метою статті є вивчення можливостей консолідації музейних, бібліотечних і архівних документально-інформаційних ресурсів як засобу збереження, популяризації, введення в науковий обіг культурної спадщини Шевченківського національного заповідника та інтеграції локальних баз даних до єдиного інформаційного простору засобами проектної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Протягом тривалого часу важливими джерелами інформації були музейні, бібліотечні й архівні заклади, які виконували функцію накопичення, збереження і ретрансляції духовної спадщини українського народу, його історичної пам'яті та світового досвіду у різних сферах суспільного буття. У процесі їх генези з'явилися

нові комплексні установи культури, такі, як бібліотека-музей, архів-музей, заповідник тощо, які синкретично поєднали у собі видові, змістові та функціональні аспекти діяльності та розпочали скеровувати виконання певних напрямів роботи з використанням технологій управління проектами. Переважно це соціальні проекти, спрямовані на розвиток громади, досягнення суспільної користі та соціально значущої мети.

Відтак для реалізації проекту створення інформаційної системи консолідації інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника доцільно використовувати методологію Agile як гнучкий ітеративно-інкрементальний підхід до управління проектами і продуктами, орієнтований на динамічне формування вимог і забезпечення їх реалізації в результаті постійної взаємодії всередині самоорганізованих робочих груп, що складаються з фахівців різного профілю [19]. Особливості розроблення цього проекту генерують потребу використання фреймворку (frameworks): Scrum, розподіляючи проект на окремі спринти. Відповідно до обраного підходу, проект розподіляється на етапи, що можуть бути міні-проектами, які сприяють досягненню основної мети. Такий підхід дозволяє поступово втілювати результати цих міні-проектів, а у новий підпроект вносяться зміни, які не ведуть до значних витрат і не мають вагомego впливу на інші частини проекту.

Шевченківський національний заповідник є унікальною формою організації функціонування документально-інформаційних ресурсів та надбань матеріальної культурної спадщини, що у своїй структурі поєднує не лише музейні заклади, а й бібліотечний та архівний підрозділи. Зокрема, до його структури входить п'ять музейних закладів різного спрямування, а також наукова бібліотека та архів (Рис. 1).

Рис. 1. Структура документально-інформаційного фонду Шевченківського національного заповідника

А, отже, усі складові збереження культурної спадщини та історичної пам'яті зосереджені в межах однієї організаційної системи і перебувають у тісній взаємодії між собою й орієнтовані на реалізацію спільної культурної місії через накопичення, дослідження, експонування, популяризацію музейних предметів, книг та документів.

Незважаючи на унікальну можливість консолідувати наявні у Шевченківському національному заповіднику документально-інформаційні ресурси, структурувавши їх за формою, змістом, функціональним призначенням тощо наразі не до кінця розв'язаним залишається питання загальної концепції колекціонування та роботи з документами. Так, наукова бібліотека покликана колекціонувати, зберігати та популяризувати тиражовані друковані видання й книги, забезпечуючи безперешкодний доступ до них; музей – зберігати, експонувати, презентувати найцінніші зразки національної та світової культурної спадщини, задовольняючи комунікаційні потреби відвідувачів через спілкування з експонатами; науковий архів як лабораторія дослідника – зберігати унікальні рукописні, машинописні тексти й управлінські документи та забезпечувати до них доступ для реалізації наукових досліджень і ретроспективного пізнання минулого. Від належної організації функціо-

нування кожної з цих трьох підсистем заповідника залежить полегшення або, навпаки, ускладнення роботи з наявним документально-інформаційним масивом як носієм багатой культурної спадщини.

Незважаючи на потребу вільного доступу до наукових, культурних надбань більшість ресурсів комплексних закладів культури все ж залишаються недоступними для дослідників. В умовах формування інформаційного суспільства, що неминує веде до розширення та загальної доступності електронного цифрового середовища, обмеженість електронного доступу до документально-інформаційних ресурсів установ робить їх неактуальними та «закритими» для певної категорії цільової аудиторії.

Для цього, на думку О. Збанацької, заклади культури мають перебувати у постійному пошуку нових форм і методів інформування про музейні, бібліотечні й архівні зібрання, враховуючи особливості їх формування, обліку, систематизації їх типів і видів, підходів до зберігання та розповсюдження інформації про них. Незважаючи на те, що музей, бібліотека й архів належать до документально-інформаційних інституцій; виконують однакові функції; виступають як зберігачі культурного надбання людства, між ними є і ряд важливих відмінностей, а саме: фонди бібліотек доступніші; фонди архівів – опосередковано частково

доступні; фонди музеїв – тимчасово частково доступні. З бібліотечним документом користувач має фізичний контакт, з архівним – опосередкований, з музейним предметом – фізичний контакт відсутній. Документна комунікація в бібліотеках і архівах відбувається шляхом безпосереднього контакту, в музеях – шляхом експонування. Для бібліотечного фонду характерна тиражність, для архівного і музейного – унікальність [7, 72-73]. Отже, урахування вище окреслених особливостей доступу до документально-інформаційних ресурсів потенційних користувачів сприятиме пошуку шляхів їх представлення через наявні комунікаційні канали та засоби масової комунікації.

Наразі представлення даних в єдиному інформаційному просторі дає унікальні можливості приваблення цільової аудиторії до закладів культури шляхом популяризації консолідованого документально-інформаційного фонду як впорядкованої, каталогізованої скарбниці культурної спадщини й національної пам'яті народу, так і представлення його у вигляді ілюстративного матеріалу для інтер-

претації тих чи інших історично та суспільно значущих подій та явищ.

З метою залучення наявних документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника до єдиного інформаційного простору України слід активізувати процес оцифрування музейних, бібліотечних і архівних фондів заповідника, перетворивши цей процес на один з пріоритетних напрямів його діяльності, закріплених Стратегічним планом розвитку мінімум на наступні п'ять років, а не справою окремих ентузіастів. З огляду на актуальність, соціальну орієнтованість, масштабність та довготривалість окресленого питання, його вирішення передбачає застосування проектного підходу, орієнтованого на чітко окреслені часові рамки, фінансування, наявні матеріальні та трудові ресурси.

При цьому варто зауважити, що забезпечення онлайн-доступу громадян до книг, документальної інформації та зразків культури і мистецтва має відбуватися поетапно, враховуючи основні фази життєвого циклу проекту (Рис. 2).

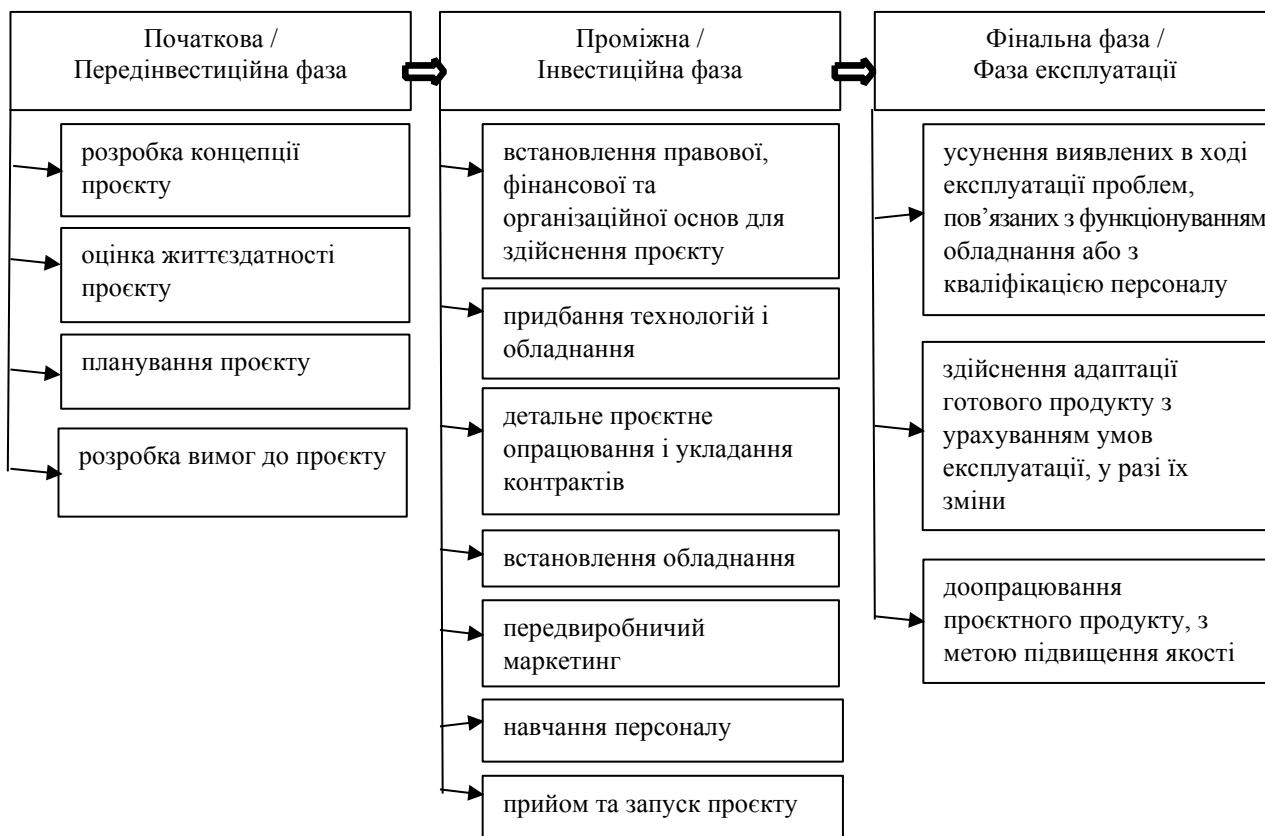

Рис. 2. Фази життєвого циклу проекту

Розглянемо більш детально основні фази проектної діяльності із залучення консолідованих документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника до єдиного вітчизняного та світового інформаційного простору.

Отже, першим етапом, згідно основних засад проектної діяльності, має бути розробка концепції проекту, який передбачає оцифрування консолідованих документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника та забезпечення їх представництва у вітчизняних і міжнародних базах даних. Означений проект є актуальним, апробованим в європейських країнах та засвідчив свою життєздатність, перетворивши музейні заклади у відкриті для суспільства систему, повернувши музейні надбання та багату культурну спадщину зацікавленій публіці. Попередній моніторинг реалізації аналогічних проектів дозволяє перейти до його планування та розробки основних вимог, оскільки наразі як в Україні, так і у світі вже існує значна кількість реалізованих проектів.

Зокрема, одним із перших у Європі ідею створення консолідованого документально-інформаційного ресурсу у 1997 р. реалізувала Електронна бібліотека Національної бібліотеки Франції «Gallica», фонд якої об'єднали оцифровані книги, журнали, фотографії, карикатури, малюнки, естампи, плакати, карти, рукописи, античні монети, театральні костюми, декорації, аудіо та відеоматеріали [4]. 2001 р. розпочав свою роботу німецький портал бібліотек, архівів, музеїв (Bibliotheken, Archives, Museums) (<http://www.bam-bw.de>), в основу якого було покладено технологію повнотекстового пошуку ApacheLucene та інші компоненти програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом. У 2007 р. реалізацію подібного проекту розпочала Німецька електронна бібліотека (DeutscheDigitaleBibliothek) (<https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de>). 2008 р. було реалізовано спільний проект бібліотек, архівів та музеїв Литви «E-Paveldas» (<https://www.epaveldas.lt/home>), з 2010 р. розпочала роботу Електронна бібліотека «Культура України», 2013 р. – створено Британську бібліотечну лабораторію (BritishLibraryLabs) не лише як цінну базу даних, а й як інтерак-

тивне середовище для науковців і дослідників з метою обговорення ідей з оцифрування, розпізнавання тексту тощо. Порівняльну характеристику успішно функціонуючих консолідованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів, музеїв провели Н. Кунанець та Г. Липак [12, 15-20].

Наразі наріжним каменем у підготовці окресленого проекту є визначення стандартів метаданих, які б зі створених локальних форм реєстрів за максимально коротким проміжком часу могли б інтегруватися до вітчизняних інформаційних систем та мали б можливість експортувати дані в міжнародні банки даних. Відтак одним із важливих кроків на початковому етапі проектної діяльності має стати розробка та впровадження єдиних уніфікованих вимог як до електронної копії, так і до опису оцифрованих документально-інформаційних ресурсів та музейних предметів, що сприятиме сумісності та інтеграції даних локальних та глобальних баз даних в мережі інтернет.

Другий етап цього проекту можна умовно розділити на три основні кроки: 1 – підготовка до реалізації проекту, яка включає в себе встановлення правових, фінансових та організаційних основ для здійснення проекту, 2 – безпосереднє виконання проекту (придбання технологій і обладнання, детальне проектне опрацювання і укладання контрактів, встановлення обладнання, підбір фахівців або навчання персоналу, командна робота над реалізацією проекту), 3 – завершення проекту.

Отже, це один із наймасштабніших етапів реалізації проекту, який потребує покрокових згуртованих дій усіх учасників проектної діяльності. Зокрема, після придбання та встановлення обладнання слід серйозно підійти до питання підготовки або ж підбору кадрів. З огляду на те, що Шевченківський національний заповідник є державною структурою і штат такого роду інституцій чітко визначений рядом організаційних документів, то найшвидше мова має йти про навчання наявного персоналу. Проведення відповідного навчання сприятиме успішній реалізації окресленого проекту, активізації роботи з подальшого запровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, компонентів інформатизації та цифровізації у практичну діяльність

заповідника. Слід пам'ятати, що саме від професійної компетентності команди значною мірою залежить результат проєкту, тому цей етап ніяк не може бути проігнорований у ході реалізації проєкту. Не менш важлива роль у ході проєктних дій відводиться керівнику проєкту, адже лише шляхом командної роботи, творчого підходу, чітких та реалістичних постановок цілей, уваги до поточних результатів та завчасного виявлення ризиків залежить успішність результату [16, 12].

Командна робота над реалізацією проєкту передбачає якісне і своєчасне виконання проєктних дій, орієнтованих на позитивний результат і включає в себе кілька логічно поєднаних етапів. Перший етап передбачає створення локальних баз даних консолідованих документально-інформаційних ресурсів на рівні Шевченківського національного заповідника з урахуванням інтерактивних підходів, що

забезпечить ефективний пошук та доступ як до документально-інформаційних ресурсів, так і об'єктів культурної спадщини у віддалених базах даних. Доступ до даних буде здійснюватись через офіційну сторінку веб-сайту Шевченківського національного заповідника у рубриках «Бібліотека», «Колекція», «Архів». Щодо представлення бази даних бібліотечного фонду на офіційному сайті заповідника, то в основу було покладено проблемно-орієнтований підхід для зручності пошуку користувачами необхідних документальних джерел. Представлення наявної бази даних через офіційний вебінтерфейс бібліотеки заповідника сприяє не лише розширенню номенклатури бібліотечних послуг і підвищенню якості їх виконання, а й популяризації наявного книжкового, архівного та музейного фондів (Рис. 3).

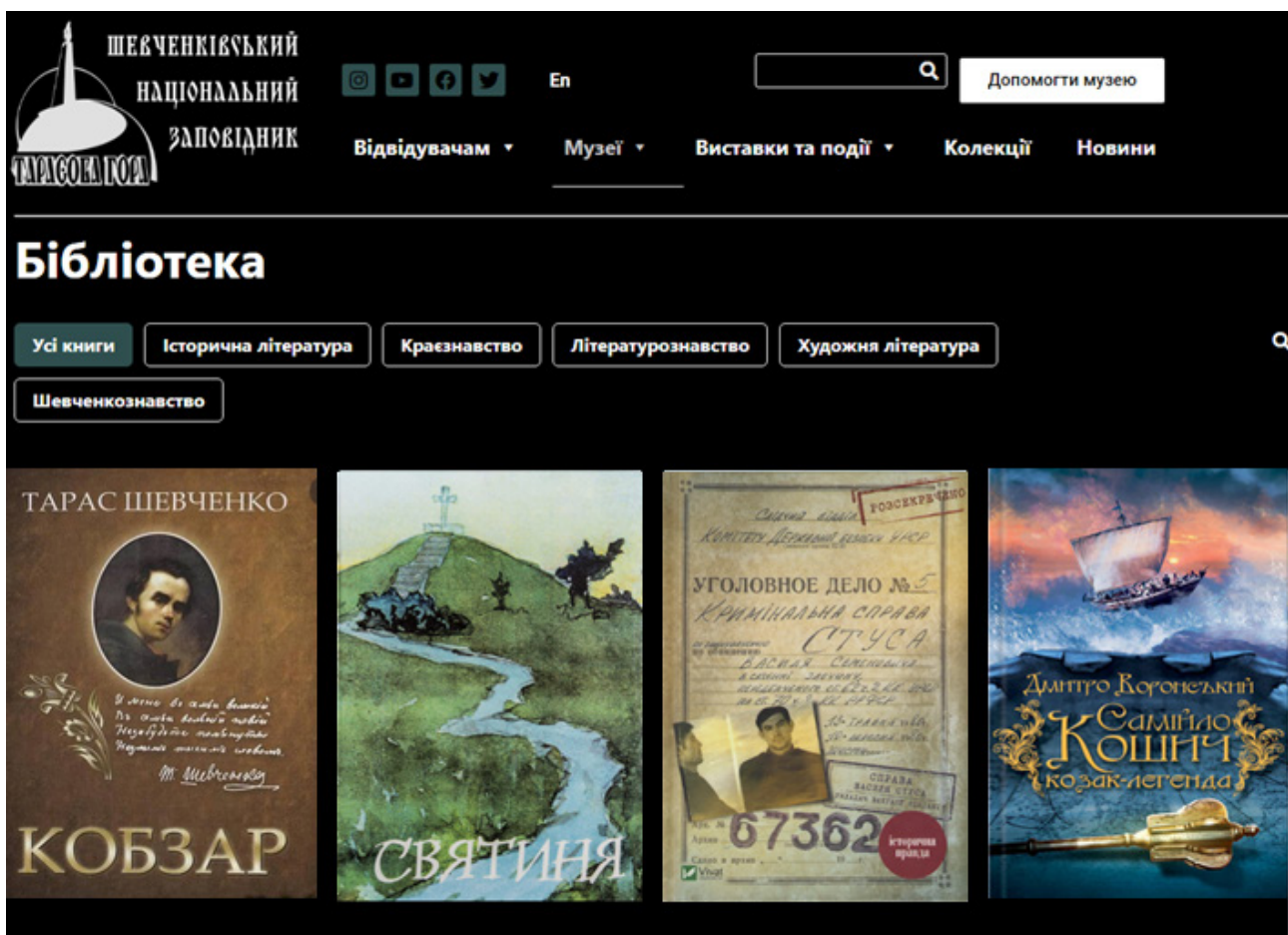

Рис. 3. Інтерфейс сторінки доступу до локальних бібліотечних баз даних документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника

Другий етап передбачає інтеграцію консолідованого документально-інформаційного ресурсу Шевченківського національного заповідника у культурно-освітній простір та надання до нього доступу через наявний туристично-інформаційний сайт міста (<https://kanivtur.info>), що надає громаді можливість використання наукової, художньої, науково-популярної літератури, документального, мультимедійного масиву заповідника, цифрових копій кращих зразків національної культурної спадщини та світового мистецтва, а це, своєю чергою, надасть можливість широкому загалу користувачів ознайомитися із історико-культурною самобутністю регіону.

З метою забезпечення ширшого доступу до документально-інформаційних ресурсів шевченкознавчого спрямування на третьому етапі передбачається розміщення частини оцифрованих інформаційних ресурсів на науково-освітньому «Порталі Шевченка» (<http://kobzar.ua/>), створеному у 2014 році з нагоди 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, що об'єднує різнопланову шевченкознавчу інформацію (повнотекстові варіанти книг, інтерактивні карти, мультимедійні ресурси, наукові розвідки тощо) (Рис. 4).

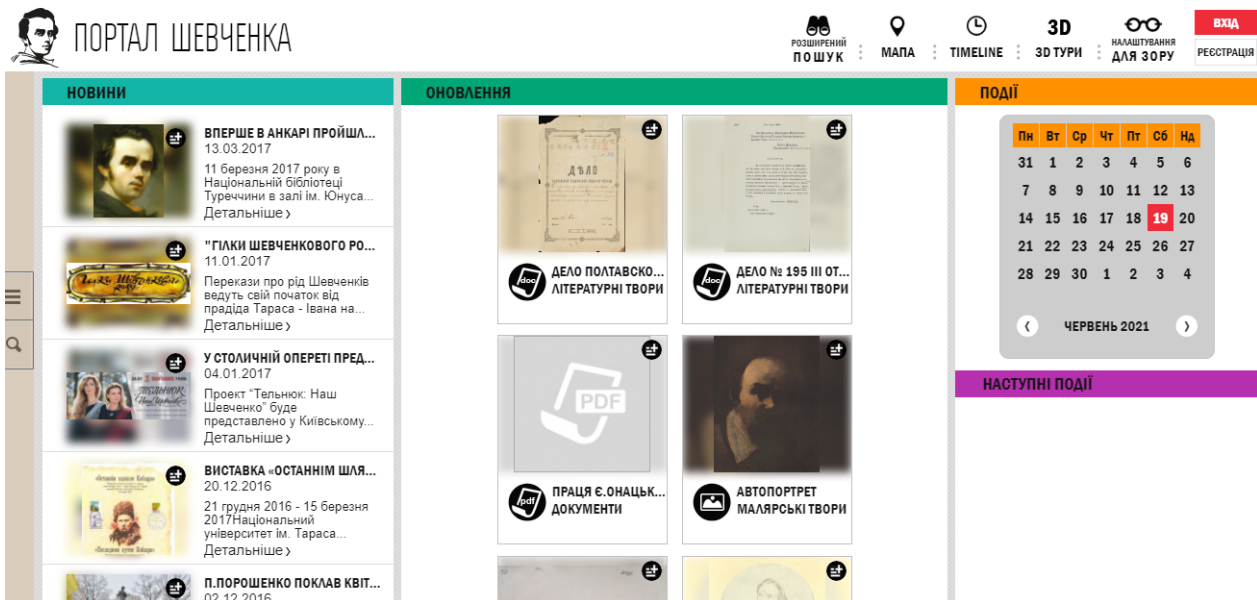

Рис. 4. Офіційна вебсторінка науково-освітнього «Порталу Шевченка»

На порталі представлено переліки документів 29 архівів України (понад 7000 одиниць різноманітних справ), тисячі цифрових копій пам'яток, пов'язаних з ім'ям Тараса Шевченка (у тому числі рукописи генія й документи, пов'язані з його життям і творчістю), карти (з маршрутами, місцями перебування Т. Шевченка, вулицями й площами, що носять його ім'я), 3 D-тури (27 віртуальних турів музеями та Шевченківськими місцями).

Головне меню portalу представлено такими рубриками:

- творчість (включає в себе наступні підкасти: рукописна спадщина, літературна і наукова спадщина, мистецька спадщина, бібліографія видань творів Шевченка, твори Шевченка мовами народів світу);
- наукові факти;
- про Шевченка;
- мультимедіа;
- корисні посилання (Рис. 5).

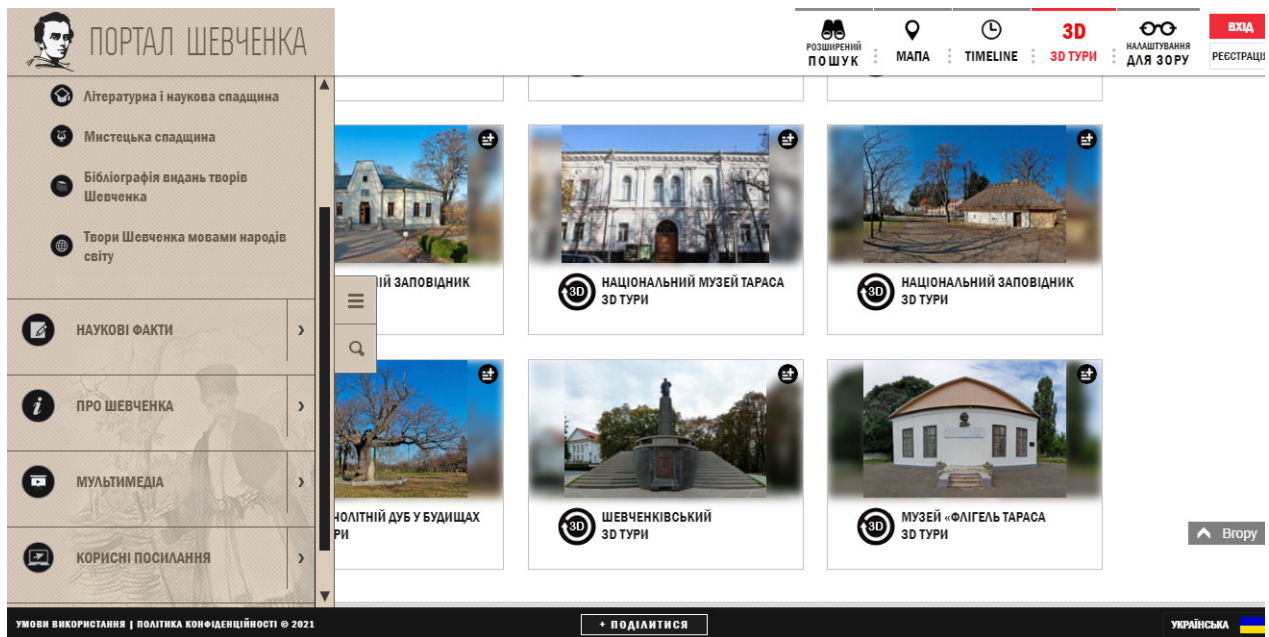

Рис. 5. Інтерфейс головного меню «Порталу Шевченка»

Цей вебресурс розрахований на широке коло користувачів, у тому числі дослідників творчості Кобзаря, науковців, студентів, учителів, учнів, музейників. А, отже, розміщення документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника на цьому вебпорталі сприятиме його представництву в тематично-орієнтованому інформаційному середовищі на загальнонаціональному рівні.

Четвертий етап має на меті інтеграцію локальних баз даних Шевченківського

національного заповідника до електронної бібліотеки «Культура України» (<https://elib.plu.org.ua/>), в основу якої покладена інтегрована модель створення бази даних, де у єдиному технологічному середовищі учасники проєкту об'єднують свої ресурси шляхом надання доступу до повних текстів оцифрованих видань та творів образотворчого мистецтва у відповідності до профілю комплектування, визначених форматів, технічних вимог і уніфікованих вимог до контенту (Рис. 6).

Рис. 6. Офіційна вебсторінка електронної бібліотеки «Культура України»

На сьогодні цей проєкт об'єднує 113 учасників: 2 заповідника (Державний історико-культурний заповідник «Межибіж», Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»), 5 музеїв (Національний музей Тараса Шевченка, Кімната-музей Тараса Шевченка, Луганський обласний художній музей, Обласний комунальний музей Богдана Лепкого м. Бережани, Сосницький літературно-меморіальний музей О. П. Довженка), а також 28 бібліотек, 6 видавництв, 4 науково-освітні заклади, 3 культурні центри, 1 громадська організація та 64 автори.

П'ятий етап передбачає поетапну інтеграцію консолідованих документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника до Світової цифрової бібліотеки (WorldDigitalLibrary), створеної за підтримки ЮНЕСКО та Бібліотеки Конгресу США у багатомовному форматі (7 мов) задля сприяння міжнародному та міжкультурному взаєморозумінню шляхом залучення найкращих зразків культурної спадщини, у тому числі створення неангломовного ресурсу для науковців та усіх зацікавлених користувачів (Рис. 7).

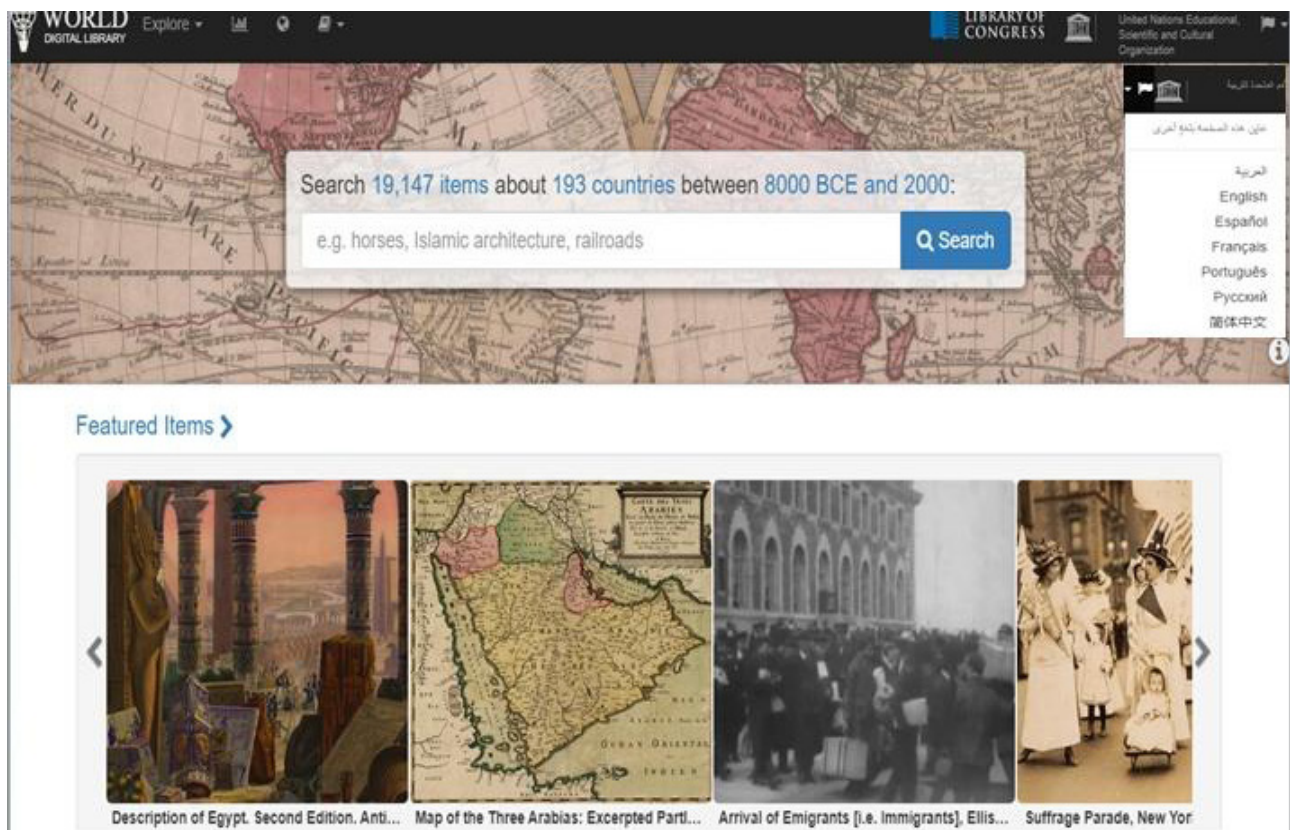

Рис. 7. Офіційна вебсторінка Світової цифрової бібліотеки (World Digital Library)

Сьогодні партнерами Світової цифрової бібліотеки є 5 закладів з України: Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка», Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна парламентська бібліотека України.

Завершальним кроком на шляху реалізації проекту з оцифрування, створення інформаційної системи консолідованих документально-інформаційних ресурсів Шевченківського національного заповідника та їх представлення у регіональних, національних та міжнародних базах даних є фаза експлуатації. На цьому етапі командні зусилля спрямовані на усунення виявлених в ході користування інформаційними базами даних проблем, пов'язаних з функціонуванням обладнання або з кваліфікацією персоналу, покликаною забезпечувати безперервне функціонування усіх систем, здійснення адаптації готового продукту у разі зміни умов

експлуатації, доопрацювання проектного продукту, з метою підвищення його якості тощо. Варто наголосити й на тому, що фінальна фаза проекту хоч і є завершальною, проте не є статичною, оскільки бібліотечний, музейний та архівний фонд щороку поповнюються новими унікальними надходженнями, які знову й знову командою проекту будуть впроваджуватись в науковий обіг та забезпечуватиметься можливість їх дослідження, вивчення та опрацювання.

Створене в рамках окресленого проекту інформаційне середовище Шевченківського національного заповідника, підкріплене документально-інформаційними ресурсами, є вагомим інструментом розширення меж традиційної діяльності як музейних інституцій, так і заповідника у цілому.

Зокрема, Ю. Ключко слушно зауважує, що впроваджуючи проектний формат діяльності в комунікаційній сфері з соціально орієнтованими проектами музейні інституції розширюють діапазон соціальних і культурних функцій, що дозволяє музею брати актив-

ну участь у культурному, політичному й соціально-економічному житті соціуму, а проектну діяльність дослідника визначає як ефективну форму реалізації соціальної активності музеїв, яка сприяє адаптації музеїв і музейної галузі в цілому до сучасних умов соціально-економічного і культурного життя [9, 147].

Висновки. Аналіз ресурсного потенціалу Шевченківського національного заповідника щодо створення консолідованого середовища документально-інформаційних ресурсів засвідчив, що окреслена нами проблема є потребою часу і продиктована зростаючими запитами сучасного відвідувача, який прагне мати

швидкий і якісний доступу до інформаційних ресурсів у зручний для нього спосіб і час. Незважаючи на високий попит з боку користувачів, впровадження консолідованих документально-інформаційних ресурсів – це справа не одного року, і, як зазначалось раніше, потребує невідкладного поетапного вирішення засобами проектної діяльності, що сприятиме перетворенню заповідника на потужну науково-просвітницьку інституцію здатну стати не лише культурним, а й науковим центром, спроможним об'єднати навколо себе свідому громадськість.

Список використаних джерел

1. Бірюкова Т. Л. Бібліотека в системі документної комунікації: функціональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 19 с.
2. Васильченко М. М. Організаційно-функціональні трансформації архівів у сучасному соціально-комунікаційному середовищі : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.02 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. 17 с.
3. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія. Київ: Академперіодика, 2014. 362 с.
4. Галліка. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Галліка> (дата звернення 18.06.2021).
5. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс: монографія. Київ : НБУВ, 2010. 360 с.
6. Дубровіна Л., Киридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3-10.
7. Збанацька О. М. Бібліотеки, архіви, музеї: деякі аспекти спільності та відмінності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 3. с. 68-73.
8. Карпюк Д. Мережеві документи соціальних медіа як об'єкт депонування. *Наук.пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 42. С. 42–51.
9. Ключко Ю.М. Проектна діяльність як форма соціальної активності сучасних музеїв. *Питання культурології*. 2017. Вип. 33. С. 140-148.
10. Кузнецова М. М. Системне формування краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек як складової соціально-комунікаційного простору регіону : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2011. 21 с.
11. Кулешов С. Г. Архів, бібліотека, музей: спроба інтеграції на засадах комунікаційного підходу. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2009. Т. 17. С. 29-31.
12. Кунанець Н., Липак Г. Європейський досвід створення консолідованих інформаційних ресурсів. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 6. С. 15-20.
13. Липак Г. І. Формування консолідованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв територіальних громад : дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 234 с.
14. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, Л. Й. Костенко, Ю. М. Половинчак, Т. Ю. Гранчакта ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : [б. в.], 2014. 296 с.
15. Рудзкий Л. З. Система «Ирбис» как инструментальное средство интеграции информационных ресурсов библиотек, архивов и музеев. *Короленківські читання : матеріали XVI міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 24 жовт. 2013 р.). Харків : [ХДНБ], 2014. С. 31-36.
16. Управління проектами: теорія та практика виконання проектних дій: навч. посібник / Т. Г. Фесенко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків:ХНАМГ, 2012. 181 с.

17. Ушакова О., Карпукhin К. Организация единого информационного пространства сети технических библиотек и музеев предприятия на основе САБ «Ирбис». *Бібліотечний форум України*. 2014. № 3. С. 50.
18. Шемаєв С.О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у соціокомунікаційному просторі України : дис... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.03 / Харк. держ. акад. культури. Харків, 2016. 220 с.
19. Emotional infection of management infrastructure projects based on the agile transformation / Bushuyev, S., Bushuiev, D., Zaprivoda, A., Babayev, J., Elmas, Ç.//IEEE CEUR Workshop Proceedings, 2020, 2565, pp. 1–12.

References

1. Biriukova, T. L. (2015). Library in the system of document communications: functional aspect. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vasilchenko, M. M. (2014). Organizational and functional transformations of archives in modern social and communication environment. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: KhSAC [in Ukrainian].
3. Voskoboinikova-Huzieva, O.V. (2014). Strategies of the development of the librarian-informational field of Ukraine: genesis, conceptions, modernization. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].
4. Gallika (2021). Wikipedia: The free encyclopedia. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Галліка>[in Ukrainian].
5. Gorovyi, V. (2010). Social informational communications, their content and resources. L. A. Dubrovina (Ed.). Kyiv [in Ukrainian].
6. Dubrovina, L. A., Kyrydon, A. M., Matiash, I. B. (2017). Archives, libraries, museums are the source of national memory, cultural heritage of Ukraine. *Library journal*, 1, 3–10 [in Ukrainian].
7. Zbanatska, O. (2018). Libraries, archives, museums: some aspects of general and various. *Library science. Record Studies. Informology*, 3, 68-73 [in Ukrainian].
8. Karpiuk, D.(2015) Social media online documents as an object of deposit. *Academic Papers of The Vernadsky National Library of Ukraine*, 42, 42-51[in Ukrainian].
9. Kliuchko, Yu. (2017). Project activity as a form of social activity of modern museums. *Issues in Cultural Studies*, 33, 140-148 [in Ukrainian].
10. Kuznietsova, M. M. (2011). Systematic formation of local lore electronic resources of libraries as a component of social and communication space of the region. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: KhSAC [in Ukrainian].
11. Kuleshov, S. H. (2009) Archives, Library, Museum: An Attempt to Integrate on the Basis of a Communication Approach. *Archival and documentary studies*,17, 29-31[in Ukrainian].
12. Kunanets, N., & Lypak, H. (2016). The European experience of creation consolidated information resources. *Library Bulletin*, 6, 15-20 [in Ukrainian].
13. Lypak, H. I.(2019). Formation of consolidated information resources of libraries, archives and museums of territorial communities. Extended abstract of candidate's thesis.Kyiv [in Ukrainian].
14. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I., Kostenko, L. Y., Polovynchak, Yu. M., Hbranchakta, T. Yu. at all. (2014). National information resources as an integrative factor of the domestic socio-cultural environment. Monograph. Kyiv [in Ukrainian].
15. Rudzskyi, L. Z. (2014). The «Irbis» system as a tool for integrating information resources of libraries, archives and museums. *Proceedings from KR'13: Korolenkivsky readings 2013. «Libraries, museums, archives in the media space of the region»*. (pp. 31-36). Kharkiv [in Ukrainian].
16. Fesenko, T. H. (2012). Project management: theory and practice of project implementation action. Textbook. Kharkiv: KNAME [in Ukrainian].
17. Ushakova, O., Karpukhin, K. (2014). Building single information space of the Company's sci-tech libraries and museums with IRBIS LAS. *Library Forum of Ukraine*, 3, 50 [in Ukrainian].
18. Shemaiev, S. O. (2016). Collaboration between libraries, museums, archives in communication space of Ukraine. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].
19. Bushuyev, S., Bushuiev, D., Zaprivoda, A., Babayev, J., Elmas, Ç. (2020). Emotional infection of management infrastructure projects based on the agile transformation. *Proceedings from IEEE CEUR'20: Workshop*, 2565, 1–12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.03.2021
Отримано після доопрацювання 17.03.2021
Прийнято до друку 28.04.2021

УДК 004.738.5:346.24](477)

Цитування:

Маранчак М. М. Онлайн-репутація бібліотеки в період пандемії COVID-19. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 58–63.

Maranchak M. (2021). Online reputation of library in terms of COVID-19 pandemic. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 58–63 [in Ukrainian].

Маранчак Микола Миколайович,
викладач кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв
maranchak@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5062-0759>

ОНЛАЙН-РЕПУТАЦІЯ БІБЛІОТЕКИ В ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19

Мета роботи. *Репрезентувати інноваційні засоби та підходи у взаємодії бібліотек із читачами під час локдаунів, що, своєю чергою, позитивно відображається на їхній репутації.* **Методологія дослідження.** *Застосування таких загальнонаукових методів, як аналізу і синтезу, узагальнення і абстрагування, опису та порівняння уможливило виявлення актуальних інструментів взаємодії бібліотек із читачами під час локдаунів. Основними підходами наукового пізнання задля реалізації поставленої мети були описовий, системний і моделювання.* **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що на основі емпіричного методу включеного спостереження, п'ятирічного досвіду практичної діяльності автора зі здійснення онлайн-маркетингу профільної організації, за допомогою фахових матеріалів, офіційних блогів та, власне, безпосередньо ресурсів бібліотек обґрунтовано доцільність продовження активної взаємодії з користувачами навіть під час локдаунів. **Висновки.** *Формування репутації та підвищення престижу бібліотеки в онлайн-середовищі та сучасних умовах, в яких перебуває людство, – це процес, що здатний підвищити конкурентоспроможність бібліотеки, престиж бібліотечної професії та залучити додаткову увагу аудиторії. Також бібліотекам необхідно вдосконалювати та модернізувати свій образ, долучатися до сучасних тенденцій та популярних і модних онлайн-ресурсів та сервісів, гарантуючи, тим самим, своїм користувачам гідну якість пропонованих послуг і забезпечуючи сталу підтримку стосунків із ними. Актуальні тенденції залучення аудиторій до бібліотек змінюються разом із технологіями (Zoom, інструменти Google, соціальні мережі, месенджери), медіа-форматів (подкасти) тощо.*

Ключові слова: *репутація бібліотеки, онлайн-репутація бібліотеки, діджиталізація бібліотек у пандемію.*

Maranchak Mykola,
lecturer of the Department of Information Technologies,
Kyiv National University of Culture and Arts,
the competitor of a scientific degree of candidate of Sciences

ONLINE REPUTATION OF LIBRARY IN TERMS OF COVID-19 PANDEMIC

Purpose of the Article. *Represent innovative tools and approaches in the interaction of libraries with readers during lockdowns, which, in turn, has a positive effect on their reputation.* **Methodology.** *The application of such general scientific methods as analysis and synthesis, generalization and abstraction, description and comparison made it possible to identify relevant tools for the interaction of libraries with readers during lockdowns. The main approaches to scientific knowledge to achieve this goal were descriptive, systematic and modeling.* **The scientific novelty** of the work is that based on the empirical method of observation, five years of practical experience of the author in the implementation of online marketing of the profile organization, with the help of professional materials, official blogs and, in fact, directly library resources. users even during

the lockdown. Conclusions. Building a reputation and increasing the prestige of the library in the online environment and modern conditions in which humanity is - is a process that can increase the competitiveness of the library, the prestige of the library profession, and attract additional audience attention. Libraries also need to improve and modernize their image, join the current trends and popular and fashionable online resources and services, thus guaranteeing their users a decent quality of services and ensuring constant support of relations with them. Current trends in attracting audiences to libraries are changing along with technology (Zoom, Google tools, social networks, messengers), media formats (podcasts) and more.

Keywords: library reputation, online library reputation, digitalization of libraries into a pandemic.

Актуальність теми дослідження. 12 березня 2020 р. бібліотеки України тимчасово припинили роботу з обслуговування читачів. В умовах жорсткого карантину, спричиненого пандемією COVID-19, більшість книгозбірень постала перед питанням, як працювати далі в нових і непростих умовах локдауну. А головне, як забезпечувати користувачів доступом до інформаційних ресурсів закладу. Єдиним на цей час, як і пізніше, навесні 2021 р., коли введено другий жорсткий локдаун у більшості регіонів України, ключовими джерелами комунікації з читачами стала культурна, просвітницька та інформаційна діяльність у режимі онлайн. Не завжди досконало засвоєне середовище для бібліотек, яке залишалося єдиним засобом комунікації з читачами, стало новим полем бою за доступність та репутацію бібліотеки.

Аналіз досліджень і публікацій. Онлайн-репутація бібліотек в умовах пандемії COVID-19 як самостійна одиниця ORM у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців не розглядалася, а усі звернення до неї становлять, здебільшого, скоріше виняток, ніж правило. Так, вагомим здобутком у цьому напрямі є праці українських науковців, які стосуються репутації бібліотек в електронному середовищі. Н. Пилипенко досліджує формування іміджу бібліотеки за допомогою соціальних медіа, характеризує головні причини використання соціальних медіа для комунікації з користувачами бібліотеки [9, 74–78]. О. Мар'їна досліджує бібліотеки та соціальні медіа, зокрема технологію взаємодії [8, 19–20]. О. Таланчук розглядає образ бібліотеки в соціальних мережах [12], А. Кухаренко вивчає гуманістичний імідж бібліотек у сучасному комунікаційному просторі, аналізує питання формування позитивного, гуманістично спрямованого іміджу бібліотеки, який здатен

забезпечити її конкурентоспроможність у комунікаційному просторі сучасності [7, 30–36]. А імідж бібліотечного працівника в сучасній науці розглядає В. Горвий [4, 3–7].

У той же час до сьогодні поза увагою вітчизняних науковців залишилися нові креативні підходи бібліотек до взаємодії з користувачами, вимушеними залишатися на самоізоляції. Дослідники залишають по той бік свого інтересу нові комунікаційні інтернет-інструменти взаємодії між закладом і користувачем, наприклад, Zoom або месенджери.

Хоча певні аспекти онлайн-репутації бібліотек побіжно висвітлені в працях згаданих дослідників, проте більш актуальна проблематика її вивчення в умовах, коли переважна більшість аудиторії будь-якого віку перемістилася онлайн через фізичне зачинення закладів, залишається без уваги та вимагає подальших досліджень. Наразі не існує окремих досліджень та праць науковців, які б виокремили цей напрям та обґрунтували методи роботи онлайн-репутації бібліотеки в період пандемії.

Мета дослідження. Репрезентувати актуальні тенденції залучення аудиторій до бібліотек, доведення доцільності їх упровадження та використання, визначення базових можливостей управління онлайн-репутацією бібліотек в умовах пандемії, а також обґрунтування особливостей використання новітніх інструментів для цього як практичних засобів підтримки зв'язку бібліотечних закладів з їхніми читачами.

Джерелами для проведення дослідження слугували фахові статті, матеріали ЗМІ, офіційні блоги та, власне, безпосередньо ресурси бібліотек.

Виклад основного матеріалу. Онлайн-репутація бібліотеки як виокремлене поняття в сучасному інтернет-середовищі до сьогодні залишається новим засобом для формуван-

ня якісної позитивної взаємодії з читачами. Що не дивно, основний масив бібліотечного ресурсу зосереджений в офлайн-середовищі, хоча і потребує значної онлайн-підтримки у вигляді офіційного інтернет-сайту, блогу, соціальних мереж чи месенджерів. Більшість із цих інструментів залишаються прерогативою національних бібліотек.

Але конкурентність сучасного ринку інформаційних послуг вимагає створення позитивного іміджу, формування надійної репутації серед широкої громадськості стає основою сучасного бібліотечного закладу та пріоритетним напрямом його інформаційно-комунікаційної діяльності [11, 1]. Також насиченість пропозиції сучасного інформаційного середовища спонукає бібліотеки активізувати свої зусилля для того, щоб довести свою значимість, постійно підвищувати свій престиж [11, 1].

На думку дослідників, престиж та імідж бібліотеки не в останню чергу залежить від рівня та комфортності бібліотечно-інформаційного обслуговування. А нові сучасні умови сервісу потребують якісного діджиталізованого підходу в комунікації із користувачами. Це створює необхідність безперервного вдосконалення роботи задля формування та підтримки сприятливої репутації бібліотеки.

Прецедент із діджиталізацією бібліотек існує вже щонайменше 15–20 років, коли в Україні почала активно поширюватися мережа інтернет, і особливо з приходом перших соціальних мереж. Бібліотека в епоху Веб 2.0 руйнує бар'єри (фізичні, географічні, часові, просторові), стає «всюдисущою» (everywhere) для користувачів. Змінилась ідеологія: не книжки (фонд) у центрі уваги, а користувач («Бібліотека – не для книжок, а для людей»). Бібліотека повинна зацікавити користувача і бути простою й зручною у користуванні. Адже саме користувач бібліотеки – центр тяжіння, для нього – всі сервіси, ресурси, технології. Тобто на чільному місці інформаційно-комунікаційної діяльності сучасної книгозбірні – клієнтоорієнтованість. Не електронний каталог сам по собі, не колекція сама для себе, не усні довідки чи консультації в стінах бібліотеки тощо, а реально потрібні сучасному користувачеві ресурси (на всіх носіях), як власної генерації, так і запозичені та актуаль-

ні сервіси, все більш і більш електронні та в режимі онлайн у вільному доступі цілодобово. До того ж, користувач – не просто об'єкт бібліотечного впливу, але часто – і співавтор / співтворець бібліотечних сервісів та інформаційних ресурсів (через відгуки та пропозиції в соціальних мережах, в електронному каталозі, на блозі бібліотеки тощо) [13, 18–19].

Ніхто вже не сумнівається в тому, що розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість бібліотеці бути конкурентоспроможною на ринку інформаційних послуг. Комп'ютеризація книгозбірень дозволяє застосовувати нові форми роботи: онлайн-навчання, відеочати, медіаподорожі, медіакалейдоскопи, електронні книжкові виставки і презентації, які підносять бібліотечні заходи на інший якісний рівень [2, 13–14].

Усі ці новітні можливості та інновації стали готовим підґрунтям для того, щоб не втратити зв'язок «бібліотека – користувач» бібліотечними ресурсами в період пандемії COVID-19. Багато бібліотек запровадили заходи в інтернеті та за прикладом інших офлайн-організацій ввели або удосконалили нові послуги. Цікавий досвід запропонувало чимало зарубіжних закладів. Національна бібліотека Норвегії запросила користувачів підключатися до своїх подкастів, коли особиста участь у заходах стала неможливою («Arrangementer i podkast»). Бібліотекарі США змогли адаптувати сервіс Google Forms для створення тематичних віртуальних квестів. Упродовж кількох годин учасники проходили завдання, які базувалися на місцях із улюблених серій книг, де вони мали знайти вихід, вирішуючи головоломки. Така, на перший погляд, проста, але добре продумана Google-форма стала вірусною та альтернативним інструментом для дистанційного навчання, тож чимало вчителів й досі використовують її в освітніх цілях [16].

Бібліотеки Данії створили довідкову онлайн службу «Запитай бібліотекаря», де можна отримати відповіді на фактичні запитання, отримати допомогу в пошуку літератури, статей, веб-ресурсів тощо. Хіба що ресурс працює лише для дитячої аудиторії («Biblioteksvagten er de danske bibliotekers landsdækkende spørgetjeneste»). Національна бібліотека Естонії організувала безконтактну

видачу і повернення книг («Millal sa viimati gaamatukogus käisid»), що, до речі, цілком безпечно. Про це свідчать наведені факти американськими спеціалістами під час вебінару, організованого Інститутом музейних і бібліотечних служб США. Згідно з висновками вчених, ризик зараження від паперу нижче, ніж від твердих поверхонь, до яких регулярно торкаються. («Mitigating COVID-19 when managing paper-based, circulating and other types of collections») Інформація про низку інших міжнародних краудсорсинг-проектів бібліотек можна знайти в Library Journal.

Українські бібліотеки також звертаються до новітніх комунікаційних інструментів та сервісів, у тому числі, блогів, соціальних мереж, месенджерів та інших каналів, переплітаючи їх між собою довкола омніканальних ідей. Одним із таких цікавих рішень є бібліотечний подкаст – окремий звуковий чи відеофайл про бібліотеку, бібліотечний сервіс, який розповсюджують безкоштовно через інтернет для масового прослуховування/перегляду. Медіафайли, об'єднані спільною тематикою, можуть утворювати серію ресурсів в інтернеті, що регулярно оновлюється. У такому разі бібліотекар, який їх створює, називається подкастером [2, 15].

Подкасти на бібліотечну тему під час карантину запусив на YouTube Київський політехнічний інститут («Подкасти про Бібліотеку КПІ»). Але, звичайно, подкасти як простий сучасний аналог записаної аудіо-передачі – лише один із можливих засобів передачі інформації через онлайн-платформи. Усі вони мають звичну для користувачів форму та вирізняються лише засобом подачі – через веб-портал, соціальні мережі чи інші інтернет-ресурси. Найчастіше бібліотеки використовують соціальні медіа таким чином [1]:

- ведення професійного або робочого профілю;
- публікація контенту, який розкриває діяльність бібліотеки, її продукти та послуги;
- републікації і мікроблогінг повідомлень, котрі можуть становити інтерес для професійної спільноти та користувачів;
- підтримка комунікації з користувачами (написання коментарів, моніторинг обговорень під власним контентом, опитування).

Кожна соціальна мережа має свою цільову аудиторію. У Facebook переважає більш досвідчена аудиторія, яка відповідає певним запитам і ознакам; Instagram зосереджений на молодіжній, переважно студентській аудиторії, хоча останнім часом стає найпопулярнішою і найбільш використовуваною соціальною мережею; в YouTube представлена велика кількість відеороликів про бібліотеку, її особливості, дизайн, рідкісні книги тощо [6, 33–34].

Ще одна важлива складова іміджу бібліотеки – це її веб-сайт. Дизайн сайту, спосіб подачі матеріалу, повнота інформації, що на ньому представлена, а також оновлення сайту – невід'ємні складники створення сприятливого враження про бібліотеку [5, 88].

Усі вони спрямовані на технічну та інформаційну підтримку користувачів, ведення комунікації, забезпечення лояльності навіть за несприятливих умов та, звичайно, підтримку репутації бібліотеки. Креативні рішення та сучасні інструменти, на кшталт наведених вище, під час пандемії забезпечують в свідомості та ставленні людей до закладу позитивну суспільну думку про бібліотеку як сучасний медіапростір з актуальними сервісами та доступними ресурсами. Це, своєю чергою, конвертується в підтримувану онлайн-репутацію бібліотеки та після кожного наступного локдауну під час карантину у фізичних користувачів ресурсами закладу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на основі емпіричного методу включеного спостереження, п'ятирічного досвіду практичної діяльності автора зі здійснення онлайн-маркетингу профільної організації, за допомогою фахових матеріалів, офіційних блогів та, власне, безпосередньо ресурсів бібліотек обґрунтовано доцільність продовження активної взаємодії з користувачами під час локдаунів.

Висновки. Таким чином, формування репутації та підвищення престижу бібліотеки в онлайн-середовищі та сучасних умовах, в яких перебуває людство, – це процес безперервний, що здатний підвищити конкурентоспроможність бібліотеки, престиж бібліотечної професії та залучити додаткову увагу аудиторії. Тому бібліотекам необхідно вдосконалювати та модернізувати свій образ, долу-

чатися до сучасних тенденцій та популярних і модних онлайн-ресурсів та сервісів, гарантуючи, тим самим, своїм користувачам гідну якість пропонованих послуг і забезпечуючи сталу підтримку стосунків із ними.

Актуальні тенденції залучення аудиторій до бібліотек змінюються разом із технологіями (Zoom, інструменти Google, соціальні мережі, месенджери), медіа-форматів (подкасти) тощо. Залучення цих новітніх можливостей для вза-

ємодії з читачами, особливо в період карантинів та локдаунів, дозволяє не лише продовжувати постійно підтримувати позитивний зв'язок із ними, а й ефективно управляти репутацією бібліотек навіть тоді, коли двері для користувачів бібліотек зачинені. А це, своєю чергою, не лише гарантує повноцінне повернення читачів після усіх карантинів, а й створює надію на залучення нових користувачів.

Список використаних джерел

1. Булахова Г. Фотоімідж бібліотеки в інтерактивному просторі. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 46. С. 313–328. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3122:fotoimidzh-biblioteki-v-interaktivnomu-prostoru&catid=81&Itemid=415 (Дата звернення: 20.06.2020).
2. Врублевська І. М., Жовтко Г. Й. *Створюємо імідж бібліотеки в громаді* : метод. поради / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, наук.-метод. від. Тернопіль : [б. в.], 2020. 30 с. URL: https://library.te.ua/wp-content/uploads/2020/09/2020_metod-sibvg.pdf (Дата звернення: 22.06.2020).
3. Гарвардський університет. Бібліотека та музеї. URL: <http://euroosvita.net/index.php/?category=25&id=245> (Дата звернення: 20.06.2020).
4. Горовий В. Імідж бібліотечного працівника. *Бібліотечний вісник*. 2002. № 5. С. 3–7.
5. Кірішева О. М. Імідж сучасної бібліотеки в інформаційному суспільстві. *Медичні бібліотеки як соціальні інформаційні бази медичної науки та охорони здоров'я* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 трав. 2008 р. Київ, 2008. С. 87–92.
6. Котелюх І. І., Кияниця Є. О. SMM (Social Media Marketing) як інструмент промоції бібліотек (на прикладі бібліотеки Гарвардського університету). *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріал. II Всеукр. студ. наук.-практ. конф. 23 верес. 2016 р. Київ, 2017. С. 33–36. URL: https://ij.kubg.edu.ua/images/zbirnyk_2016_2.pdf (Дата звернення: 30.06.2020).
7. Кухаренко А. Л. Гуманістичний імідж бібліотек у сучасному комунікаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 30–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_3_7 (Дата звернення: 29.06.2020).
8. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19–20.
9. Пилипенко Н. В. Формування іміджу бібліотеки за допомогою соціальних медіа. *Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства* : матеріали VI міжн. наук.-практ. конф., Запоріж. нац. техн. унів., 10–11 верес. 2015 р. Запоріжжя, 2015. С. 74–78. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/132414137.pdf> (Дата звернення: 16.06.2020).
10. Подкасти про Бібліотеку КПІ. *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLotcMLgU7ilb4bMNhwPi-Mh-UrLleqYmR> (Дата звернення: 10.06.2020).
11. Самохіна Ж. В. Створення іміджу сучасної бібліотеки. URL: <http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/1111sam.pdf> (Дата звернення: 20.06.2020).
12. Таланчук О. Б. Образ бібліотеки в соціальних мережах. URL: http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2013/tal_obr.htm (Дата звернення: 20.06.2020).
13. Ярошенко Т. О., Якушко Т. О. *Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечно-середовища* : посіб. для бібліотекарів. Київ : Самміт-Книга, 2013. 106 с.
14. Arrangementer i podkast. URL: <https://www.nb.no/historier-fra-samlingen/arrangementspodkast> (Дата звернення: 30.06.2020).
15. Biblioteksvagten er de danske bibliotekers landsdækkende spørgetjeneste. URL: <https://www.biblioteksvagten.dk> (Дата звернення: 27.06.2020).
16. Chaudhry A. Librarians turned Google forms into the unlikely platform for virtual escape rooms. 2020. URL: <https://www.theverge.com/2020/7/15/21324558/google-forms-virtual-escape-rooms-librarians-games-puzzles-homeschooling> (Дата звернення: 22.06.2020).
17. Harvard Library. URL: <http://library.harvard.edu/> (Дата звернення: 12.06.2020).
18. Millal sa viimati raamatukogus käisid. URL: <https://www.nlib.ee/> (Дата звернення: 02.06.2020).

19. Mitigating COVID-19 when managing paper-based, circulating and other types of collections. URL: <https://register.gotowebinar.com/recording/viewRecording/4681970506055494411/5461324139097070606/stephen.wyber@ifla.org?registrantKey=2685681801538803979&type=ATTENDEEEMAILRECORDINGLINK> (Дата звернення: 23.06.2020).

References

1. Bulakhova, G. (2017). Photo image of the library in an interactive space. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 46, 313-328. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3122:fotoimidzh-biblioteki-v-interaktivnomu-prostori&catid=81&Itemid=415. [in Ukrainian].
2. Vrublevska, I. M., & Zhovtko, G. Y. (2020). We create the image of the library in the community: a method. Advices. Ternopil. Retrieved from https://library.te.ua/wp-content/uploads/2020/09/2020_metod-sibvg.pdf. [in Ukrainian].
3. Harvard University. Library and museums. Retrieved from <http://euroosvita.net/index.php/?category=25&id=245>. [in Ukrainian].
4. Gorovy, V. (2002). The image of a librarian. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 3-7. [in Ukrainian].
5. Kirisheva, O. M. (2008, May). Image of a modern library in the information society. In *Medical libraries as social information bases of medical science and health care. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 87-92). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Koteliukh, I. I., & Kiyantsa, E. A. (2016, September). SMM (Social Media Marketing) as a tool for library promotion (on the example of the Harvard University Library). In *Library and book in the digital media world. Proceedings of the II All-Ukrainian Scientific Conference* (pp. 33-36). Kyiv. Retrieved from https://ij.kubg.edu.ua/images/zbirnyk_2016_2.pdf. [in Ukrainian].
7. Kukharenyk, A. L. (2014). Humanistic image of libraries in the modern communication space. *Library science. Record Studies. Informology*, 3, 30-36. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2014_3_7. [in Ukrainian].
8. Maryna, O. (2012). Libraries and social media: technology of interaction. *Visnyk Knyzhkovoyi palaty*, 8, 19-20.
9. Pilipenko, N. V. (2015). Formation of the image of the library with the help of social media. In *Modern problems of library activity in the conditions of information society. Proceedings of the VI International Scientific Conference* (pp. 74-78), Zaporizhia National Technical University. Zaporizhzhia. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/132414137.pdf> [in Ukrainian].
10. Podcasts about the KPI Library. *YouTube*. Retrieved from <https://www.youtube.com/playlist?list=PLotcMLgU7ilb4bMNHwPi-Mh-UrLleqYmR> [in Ukrainian].
11. Samokhina, J. V. Creating the image of a modern library. Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/msd/1111sam.pdf>. [in Ukrainian].
12. Talanchuk, O. B. (2013). The image of the library in social networks. Retrieved from http://lib.khnu.km.ua/about_library/naukova_robota/2013/tal_obr.htm. [in Ukrainian].
13. Yaroshenko, T. O., & Yakushko, T. O. (2013). *Web 2.0 technologies for libraries and users: new opportunities for library environment development: manual. for librarians*. Kyiv: Summit- Knyha. [in Ukrainian].
14. Arrangementer i podkast. Retrieved from <https://www.nb.no/historier-fra-samlingen/arrangementer-i-podkast/> [in English].
15. Biblioteksvagten er de danske bibliotekers landsdækkende spørgetjeneste. Retrieved from <https://www.biblioteksvagten.dk/> [in English].
16. Chaudhry, A. (2020). Librarians turned Google forms into the unlikely platform for virtual escape rooms. Retrieved from <https://www.theverge.com/2020/7/15/21324558/google-forms-virtual-escape-rooms-librarians-games-puzzles-homeschooling> [in English].
17. Harvard Library. Retrieved from: <http://library.harvard.edu/>. [in English].
18. Millal sa viimati raamatukogus käisid. Retrieved from <https://www.nlib.ee/>. [in English].
19. Mitigating COVID-19 when managing paper-based, circulating and other types of collections. Retrieved from <https://register.gotowebinar.com/recording/viewRecording/4681970506055494411/5461324139097070606/stephen.wyber@ifla.org?registrantKey=2685681801538803979&type=ATTENDEEEMAILRECORDINGLINK>. [in English].

Стаття надійшла до редакції 06.03.2021
Отримано після доопрацювання 19.03.2021
Прийнято до друку 23.04.2021

УДК 351.863:377.6:004.946

Цитування:

Денисюк Ж. З. Музейна комунікація в умовах цифровізації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 64–70.

Denysiyuk Zh. (2021). Museum communication in the conditions of digitalization. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 64–70 [in Ukrainian].

Денисюк Жанна Захарівна,

доктор культурології,
доцент кафедри культурології
та міжкультурних комунікацій

Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/G-9549-2019>

<https://orcid.org/0000-0003-0833-2993>

МУЗЕЙНА КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Мета роботи – дослідити процес якісного трансформування музейної комунікації на сучасному етапі, що відбувається під впливом чинників цифровізації інформаційно-комунікативних зв'язків, передачі й трансляції інформації. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні аналітичного, системно-функціонального та культурологічного методів щодо виявлення особливостей технічного та технологічного впливу на зміну способів музейної репрезентації в сучасних умовах та практичної реалізації новітніх форм музейної роботи, опосередкованих новими технологічними комунікаціями. **Наукова новизна** роботи полягає у розширенні та узагальненні відомостей щодо актуалізації музеями комунікативних стратегій, що розробляються у зв'язку із поступовим запровадженням у музеях цифрових технологій та засобів і каналів комунікації, що покликані урізноманітнювати форми музейної діяльності. **Висновки.** У результаті проведеного дослідження встановлено, що у формуванні сучасного музейного простору вагомую роль відіграють інформаційні та комп'ютерні технології, що здатні надавати нової репрезентативності музейному предмету та вибудовувати багатосторонні комунікативні зв'язки з відвідувачами. Музейна комунікація все більшою мірою опосередковується цифровими технологіями та засобами зв'язку, що безпосередньо впливають як на спосіб музейної репрезентації, так і на способи комунікації з відвідувачами, позиціонування музеїв в інформаційному просторі. В сучасних умовах значне місце посідає саме візуальність музейної комунікації, що обумовлює як представленість музейного зібрання у цифровому форматі, так і особливий канал зв'язку, що формує поле музейної семантики у віртуальному інформаційному просторі. Безсумнівною є роль цифрових технологій у процесах музеалізації, що сприяє вибору оптимальних способів адаптації необхідних об'єктів для музейного представлення.

Ключові слова: музейна комунікація, музеї, експозиція, інформаційний простір, візуальна комунікація, віртуальний музейний простір, музеалізація.

Denysiyuk Zhanna,
D.Sc. in Cultural Studies,
Head of the Research and Publishing Department
of National Academy of Culture
and Arts Management

MUSEUM COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

The purpose of the article is to investigate the process of qualitative transformation of museum communication at the present stage, which takes place under the influence of digitalization factors. The methodology of the research consists of the application of analytical, system-functional, and culturological methods to identify features of technical and technological influence on changing the ways of museum representation in modern conditions and practical implementation of new forms of museum work mediated by new technological communications. The scientific novelty of the article is expanding and summarizing information on the updating of museums of communication strategies developed in connection with the gradual introduction of digital technologies in museums, and means as well as channels of communication designed to diversify forms of museum activities. Conclusions. As a result of the study, it was found that information and computer technologies occupy an important role within the formation of modern museum space, which can give new representativeness to the museum object and build multifaceted communication with visitors. Museum communication is increasingly mediated by digital technologies and means of communication, which directly affect both the way the museum is represented and the aspects of communicating with visitors, the positioning of museums in terms of the information space. In modern conditions, the visual communication of the museum communication occupies a significant place, which determines both the representation of the museum collection in digital format and the special communication channel that forms the field of museum semantics in the virtual information space. There is no doubt about the role of digital technologies in the process of musealization, which helps to choose the best ways to adapt the necessary objects for museum presentation.

Keywords: museum communication, museums, exposition, information space, visual communication, virtual museum space, musealization.

Актуальність теми дослідження. Інформаційне та технологічне середовище фактично зумовило кардинальні перетворення всіх сфер суспільного буття як в практичній площині, так і в аспектах світоглядного і ціннісного відношень, трансформуючи усвідомлення різних рівнів людського життя в умовах новітніх медіа-комунікацій. Впливаючи на реалії соціокультурного буття, інформаційно-комунікативне середовище сформувало інші категорії пізнання, при цьому активно трансформуючи культурний простір. Відтак сфера техніки та технологій разом із нарощуванням комунікативного потенціалу сформувала власне семантичне поле, утворюючи нові способи знаково-символічного освоєння і осмислення мозаїчної реальності, застосовуючи при цьому відповідний цифровий інструментарій. Інформаційний простір, який формується сучасними засобами комунікативного зв'язку і новими способами поширення інформації

в глобальному просторі, все більшою мірою впливає на традиційні соціокультурні інститути, до яких належать і музеї. Не зважаючи на певну консервативність, все ж музеї значно посилюють свою комунікаційну складову з метою бути відкритими для загалу, обираючи при цьому нові способи репрезентації власних колекцій та вибудовуючи комунікацію з потенційними відвідувачами. Відтак в аспекті цифровізації багатьох суспільних сфер буття набуває актуальності вивчення якісної трансформації музейної комунікації з використанням новітніх технологій, що, своєю чергою, спонукає до «переосмислення музейної діяльності в нових соціокультурних умовах, пошук адекватних засобів підвищення її якості та ефективності, сприяє впровадженню інноваційної методики музейної діяльності» [3, 22].

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема осмислення музеїв на сучасному етапі, у тому числі в ракурсі комунікативних стра-

тегій, висвітлювалася у працях В. Антоненка [1], В. Барабанової [2], Т. Бегаль [3], Г. Богатирьової [2], П. Вербицької [4], К. Кислюка [5], Ю. Ключко [6], Р. Маньковської [7], Н. Панас [8], О. Розгон [9], А. Сошнікова [10], М. Тортики [11], А. Фененка [12], В. Хуткого [1], І. Яковець [13]. Разом з тим, дослідження буття і діяльності музеїв у цифровому комунікативному просторі на сьогодні є недостатніми.

Метою роботи є дослідження процесу якісного трансформування музейної комунікації на сучасному етапі, що відбувається під впливом чинників цифровізації інформаційно-комунікативних зв'язків, передачі й трансляції інформації.

Виклад основного матеріалу. Активне поширення і впровадження інформаційних технологій у культурні практики сучасності безпосереднім чином впливає на формування культурного дискурсу і сприйняття людиною культурного досвіду і набутоків минулих епох. Технологічні можливості засобів комунікації вже здійснили свій «прорив» у сферу культури, спричинивши перегляд усталених маркерів репрезентації культурних артефактів і формування абсолютно «рухомого» культурного простору з можливостями безлічі інтерпретацій, долучаючись до загальної поліфонії культурних епох, жанрів та стилів.

Музейний простір, який останнім часом рефлексується як фахівцями-практиками, так і теоретиками, не лише як експозиційний простір, але й середовище комунікації відвідувача з об'єктами культури, є основною формою презентації культурної спадщини і може бути визначений як штучно створене предметне середовище, що має синтетичний науково-художній характер і володіє власною структурою. Експозиція є тим простором, який дозволяє вибудувати всі форми музейної комунікації, стаючи посередником, медіатором між музеєм і публікою. Разом з тим, як слушно відзначає А. Фененко, «внаслідок поширення та зростання ролі простору віртуальної реальності у житті сучасного соціуму, визначеного активним розвитком інформаційно-комунікативних технологій і їх залученням до основних сфер діяльності людини, музеальність може проявлятися і у просторі віртуальної реальності. Водночас, реалізація музеальнос-

ті в умовах віртуального простору набуває певної специфіки ... віртуальні об'єкти, крім ролі медіатора між оригінальним об'єктом культури у фізичній реальності та користувачем, можуть і самі набувати музеальної цінності» [12, 89–90].

Стосовно розуміння впливу цифрових технологій на музейну діяльність можемо виокремити два аспекти: перший пов'язаний із способами і формами музейної діяльності, що так чи інакше пов'язані із сучасними комунікативними практиками і технологіями, впровадження їх у музейну практику та наданням відвідувачам оптимальних шляхів для ознайомлення з фондovими колекціями. Другий аспект пов'язаний зі стратегічно-світглядним баченням ролі і місця музею як культурної інституції у інформаційно насиченому просторі, де музей на основі свого автентичного культурного ресурсу (музейні колекції) має вибудовувати комунікацію на широкий загал, презентуючи власні набутки та популяризуючи свою діяльність як закладу. Характер колекцій та способи представлення в інформаційній мережі впливають також на основні меседжі музею для соціуму, формуючи ціннісну шкалу відношень та власне семантичне поле музеалій. При цьому варто враховувати «сенсову конкуренцію» на рівні цифрових візуальних образів серед інших зразків візуальної культури.

У сучасному культурному просторі превалювання візуального або оптичного сприйняття вже давно стало загальною нормою. Остаточна легітимізація цього соціокультурного тренду оформилася з появою поняття «візуального повороту» в мистецтві та культурі на початку ХХ ст., завдяки якому візуальне трансформувалося в новий феномен з найпотужнішим філософсько-культурологічним обґрунтуванням. А у першій чверті ХХІ ст. важливість будь-якого явища матеріальної чи духовної культури дедалі помітніше визначається його візуальними рецепціями ще й у різноманітних медіа, зокрема соціальних мережах [5, 226].

Візуальне завжди було присутнє в культурі: адже більшість естетичних об'єктів сприймаються оптично. Нині візуальність, яка у поєднанні з інформаційними технологіями має

пріоритетні позиції, є глобальною стратегією сприйняття дійсності загалом, породжуючи, при цьому, універсальну для культури проблему активного сприйняття візуальних об'єктів в мозаїчно-кліповій дійсності сучасності.

Одним з напрямів використання інформаційних технологій в музейництві можна відзначити оцифрування культурної спадщини. В сучасних музеях отримують також розвиток такі напрямки інформаційних технологій, як цифрові технології і мультимедіа. Використання таких технологій в експозиційному просторі музею дозволяє реалізовувати як освітню, так і комунікативну функції музеїв. Цифрові технології використовуються і для створення додаткового інформаційного, освітнього й іміджевого контенту. Комунікативний аспект передбачає рівень використання цифрових технологій в інформаційному обміні між музейною експозицією і глядачем. Вже зараз можна говорити про появу нового виду взаємодії музеїв з відвідувачами, сутністю якого є інтерактивність. Результатом реалізації такої взаємодії стає створення віртуального музейного середовища.

Музеї як засіб специфічної духовної практики покликані активізувати роль культурних цінностей у процесі інтеграції, соціальної консолідації суспільства. Музеї виховують усвідомлення особистістю ролі культурного надбання в історичному розвитку, повагу до культурних цінностей, дбайливе їх збереження. Музейна культура передбачає оволодіння певними знаннями, уміннями, які дають змогу людині сприймати інформацію, яку містять музейні предмети, розуміти мову музейної експозиції, керуватися у життєвих ситуаціях етичними нормами і моральними установками [4, 23].

Музейна експозиція як модель історичної інтерпретації минулого створюється на основі певних логічних правил і методів за допомогою своєрідних знаків і образів. Відтак метод інтерпретації в музейному просторі дозволяє комбінувати і варіювати фрагментарні дані історії, створюючи нову «музейну реальність», в якій предмети минулого одночасно можуть співіснувати з цифровими моделями назавжди втрачених артефактів в межах одного музейного простору.

У сучасних умовах комунікаційний простір музею, на думку дослідників, детермінується як простір, у якому моделюється культурний дискурс. Відтак в основі реалізації моделі культурного дискурсу в межах музею лежить візуалізація способів сприйняття культурно-значущої інформації, оволодіння якою дозволить відвідувачам музеїв повноцінно сприймати різноманітну сутність експонатів і являє собою всі форми і способи засвоєння дійсності, які демонструє музейний простір. Відтак інноваційний характер нових форм роботи будується на основі інтерактивної, візуально і семантично насиченої дії [2, 80].

Від рубежу XX-XXI століть на зміну якості музейної комунікації, на думку Ю. Ключко, впливає розширення кола об'єктів матеріальної і нематеріальної спадщини, трансформація класичної моделі музею, поява нових видів музеїв, розвиток «нової музеології», а також впровадження системного менеджменту, все більшою мірою передбачають формування у музейного персоналу інституціональної відповідальності, вміння вирішувати інтегративні та комунікативні завдання, постійної готовності до змін, інноваційної активності, пошуку нетрадиційних схем при вирішенні завдань збереження, презентації та інтерпретації музейних колекцій [6, 281].

Нові комп'ютерні технології дають можливість розширювати межі музейного простору, підвищуючи можливості музейної експозиції, створюючи емоційну атмосферу тимчасового занурення, здатну зацікавити сучасного відвідувача. Використовуючи комп'ютерне моделювання, можливо проєктувати пізнавальні музеї нового типу, змістовні екскурсії, 3D-реконструкції об'єктів історико-культурної спадщини тощо. Візуальні та віртуальні реконструкції культурної спадщини допомагають правильно акцентувати комунікацію відвідувачів з експозицією, окремими експонатами, переключити увагу, зацікавити, краще сприйняти зміст і сутність експозиції. Порівнюючи досвід зарубіжних музеїв та використання у своїй діяльності цифрових технологій, Н. Панас зазначає, що більшість європейських музеїв зараз використовують віртуальну реальність у своїй діяльності, обов'язковими атрибутами більшості

інтерактивних гаджетів-гідів є квести, вікторини, пазли, програми і додатки, що надають доступ до спілкування та інтерпретації надбання на тематичних форумах та інші. Голограми історичних персонажів, використання 3-D технологій, ігор, так звана «геймефікація історії» дає можливість людям взаємодіяти з експозицією у такий спосіб, який був неможливим кілька років тому [8, 63].

Також у музеях широко використовується така сучасна технологія, як голографія – об'ємне зображення предметів на фотопластинці (голограмі) за допомогою випромінювання лазера, внаслідок чого відвідувачі можуть ознайомитись з об'ємними зображеннями експонатів, які знаходяться в інших музейних колекціях, створюються виставки голографічних зображень. Значно збагатили можливості музею прийняття інноваційних рішень, зокрема застосування 3D технологій. Впровадження у музейній галузі інтерактивних проєкцій, 3D зображень дає можливість відтворити пам'ятку, місце її знаходження, ознайомити відвідувачів музею з соборами, храмами, іншими історичними будівлями, які були пошкоджені чи зруйновані [7, 78].

Особливої актуальності набули цифрові засоби музейної комунікації в умовах COVID-пандемії, коли фактично музейні заклади були вимушені переходити на онлайнкову роботу та популяризацію своєї діяльності, хоча не всі музеї мали таку можливість. Дослідники слушно відзначають, що «у зв'язку з пандемією COVID-19 багато музеїв опиняються на межі банкрутства та змушені адаптуватися до нових обставин. Музейне середовище, незважаючи на спроби впровадження інтерактив-

них і мультимедійних технологій в експозиції, як і раніше, залишається вкрай консервативним. Згідно із заявою ЮНЕСКО далеко не всі музеї змогли оперативнo підлаштуватися під нові реалії та запропонувати своїм відвідувачам онлайн-контент під час карантину» [1, 55].

Наукова новизна роботи полягає у розширенні та узагальненні відомостей щодо актуалізації музеями комунікативних стратегій, що розробляються у зв'язку із поступовим запровадженням у музеях цифрових технологій, та засобів і каналів комунікації, що покликані урізноманітнювати форми музейної діяльності.

Висновки. Таким чином, ми можемо констатувати, що у формуванні сучасного музейного простору вагомo роль відіграють інформаційні та комп'ютерні технології, що здатні надавати нової репрезентативності музейноmu предмету та вибудовувати багатосторонні комунікативні зв'язки з відвідувачами. Музейна комунікація все більшою мірою опосередковується цифровими технологіями та засобами зв'язку, що безпосередньо впливають як на спосіб музейної репрезентації, так і на способи комунікації з відвідувачами, позиціонування музеїв в інформаційному просторі. В сучасних умовах значне місце посідає саме візуальність музейної комунікації, що обумовлює як представленість музейного зібрання у цифровому форматі, так і особливий канал зв'язку, що формує поле музейної семантики у віртуальному інформаційному просторі. Безсумнівною є роль цифрових технологій у процесах музеалізації, що сприяє вибору оптимальних способів адаптації необхідних об'єктів для музейного представлення.

Список використаних джерел

1. Антоненко В., Хуткий В. Музеї як туристичний ресурс в умовах пандемії Covid-19: виклики та нові можливості. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2021. № 4(1). С. 54–73.
2. Барабанова В. В., Богатирьова Г. А. Маркетингові аспекти формування музейного простору. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*. 2019. № 1(70). С. 76–86.
3. Бегаль Т. О. Роль цифрових технологій у формуванні сучасного експозиційного простору. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2020. № VIII(43), I.: 243. С. 7–10.

4. Вербицька П. В. Сучасна парадигма музейної комунікації. Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації : тези IV Міжнародної науково-практичної конференції, 21-22 квітня 2017 року. Львів, 2017. С. 22–24.
5. Кислюк К. В. Національний музейний ландшафт України в контексті візуальної репрезентабельності. *Культура України. Серія: Культурологія* : зб. наук. пр. ХДАК, 2018. Вип. 62. С. 224–234.
6. Ключко Ю. М. Креативність як складова розвитку музейної комунікації. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2018. № 1, С. 276–284. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.142010>
7. Маньковська Р. В. Новітні технології у формуванні сучасного музейного простору. *Питання історії науки і техніки*. 2013. № 2. С. 78–80.
8. Панас Н. Майбутнє музеїв та цифрові технології. Культурна спадщина: традиції та інновації : тези науково-практичної конференції, 27 травня 2019 року. Львів, 2019. С. 62–64.
9. Розгон О. В. Правові аспекти технології віртуальної реальності у сфері музейної справи. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 1 за матеріалами круглого столу, 18 верес. 2020 р. Харків, 2020. С. 147–152.
10. Сошніков А. Комфорт як базова основа музейної комунікації. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство*. 2020. № 3(2). С. 161–171.
11. Тортика М. В. Музейна комунікація: культурна профанація або складова гуманітарного тренда доби постмодерну. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2018. Вип.50. С. 45–52.
12. Фененко А. О. Віртуальна музеалізація як засіб збереження культурної пам'яті: дис. ... канд. культ. / Харківська державна академія культури. Харків, 2021. 297 с.
13. Яковець І. О. Комунікаційний простір сучасного музею як одна з основних категорій теорії музейної комунікації. *Вісник ХДАДМ*. 2014. № 4–5. С. 129–133.

References

1. Antonenko, V., Khutkyi, V. (2021). Museums as a tourist resource in a Covid-19 pandemic: challenges and new opportunities. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism*, 4 (1), 54–73 [in Ukrainian].
2. Barabanova, V.V., Bogatyreva, G.A. (2019). Marketing aspects of the formation of museum space. *Bulletin of Mykhailo Tuhon-Baranovsky Donetsk National University of Economics and Trade*, (70), 76–86 [in Ukrainian].
3. Begal, T.O. (2020). The role of digital technologies in the formation of modern exhibition space. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, VIII (43), I. : 243, 7–10 [in Ukrainian].
4. Verbytska, P.V. (2017). Modern paradigm of museum communication. Historical and cultural heritage: problems of preservation and popularization: abstracts of the IV International scientific-practical conference, April 21-22, 2017. Lviv, 22–24[in Ukrainian].
5. Kislyuk, K.V. (2018). National museum landscape of Ukraine in the context of visual representation. *Culture of Ukraine. Series: Culturology: Coll. Science*, 62, 224–234[in Ukrainian].
6. Klyuchko, Y.M. (2018). Creativity as a component of the development of museum communication. *International relations: theoretical and practical aspects*, 1, 276–284. <https://doi.org/10.31866/2616-745x.1.2018.142010>[in Ukrainian].
7. Mankovskaya, R.V. (2013). The latest technologies in the formation of modern museum space. *Questions of the history of science and technology*, 2, 78–80 [in Ukrainian].
8. Panas, N. (2019). The future of museums and digital technologies. Cultural heritage: traditions and innovations: abstracts of the scientific-practical conference, May 27, Lviv, 62–64[in Ukrainian].
9. Rozgon, O.V. (2020). Legal aspects of virtual reality technology in the field of museum affairs. *Digital Transformations of Ukraine 2020: Challenges and Realities: Coll. Science. pr. Research Institute PZIR NAPrN of Ukraine № 1 on the materials of the round table*, September 18. 2020. Kharkiv, 147–152 [in Ukrainian].
10. Soshnikov, A. (2020). Comfort as a basic basis of museum communication. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Museum Studies and Monument Studies*, 3 (2), 161–171[in Ukrainian].
11. Tortika, M.V. (2018). Museum communication: cultural profanation or a component of the humanitarian trend of the postmodern era. *Scientific Bulletin. Philosophy series*. Kharkiv: KhNPU, 50, 45–52.

12. Fenenko, A.A. (2021). Virtual musealization as a means of preserving cultural memory: dis. ... Cand. cult. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, [in Ukrainian].

13. Yakovets, I.O. (2014). Communication space of a modern museum as one of the main categories of the theory of museum communication. HDADM Bulletin, 4–5, 129–133[in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.03.2021

Отримано після доопрацювання 19.04.2021

Прийнято до друку 23.04.2021

УДК 519.72 (075)

Цитування:

Матвієнко О. В., Цивін М. Н. «Інформологія» у дисциплінарних дослідженнях: терміновживання та сутнісні підходи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 70–79.

Matvienko O., Tsyvin M. (2021). «Informology» in disciplinary research: terms and essential approaches. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 70–79 [in Ukrainian].

Матвієнко Оксана Володимирівна,
доктор педагогічних наук,
професор, кандидат технічних наук,
професор кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв
oxmix2017@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5772-848X>

Цивін Михайло Наумович,
кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри дизайну і архітектури
Міжнародної академії управління персоналом
tsyvin2012@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0312-5805>

«ІНФОРМОЛОГІЯ» У ДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ТЕРМІНОВЖИВАННЯ ТА СУТНІСНІ ПІДХОДИ

Мета роботи полягає у виявленні сутнісних підходів до розуміння інформології та практики застосування «інформологічної» термінології у дисциплінарних дослідженнях. **Методологія дослідження** базується на сукупності загальнонаукових методів узагальнення, систематизації і прогнозування. Використані методи дослідження: аналіз документального потоку публікацій, у яких предметом або об'єктом виступає інформологія або пов'язані з нею проблемні аспекти; метод аналогії для пошуку спільного та окремого у підходах дослідників до сутності інформології; гіпотетичний аналіз дав змогу зробити висновки щодо наявності наукового консенсусу у середовищі українських науковців по відношенню інформології як «науки про інформацію». **Наукова новизна** полягає у виявленні сучасних підходів до розуміння інформології у дисциплінарних дослідженнях, обґрунтуванні висновку щодо наявності наукового консенсусу у розумінні інформології як науки про інформацію при одночасній непередставленості досліджень, які б чітко окреслювали предметно-змістові основи інформології та обґрунтовували перелік дисциплін, для яких вона вважається узагальнюючою наукою. **Висновки**. У вітчизняному на-

12. Fenenko, A.A. (2021). Virtual musealization as a means of preserving cultural memory: dis. ... Cand. cult. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, [in Ukrainian].

13. Yakovets, I.O. (2014). Communication space of a modern museum as one of the main categories of the theory of museum communication. HDADM Bulletin, 4–5, 129–133[in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 06.03.2021

Отримано після доопрацювання 19.04.2021

Прийнято до друку 23.04.2021

УДК 519.72 (075)

Цитування:

Матвієнко О. В., Цивін М. Н. «Інформологія» у дисциплінарних дослідженнях: терміновживання та сутнісні підходи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 70–79.

Matvienko O., Tsyvin M. (2021). «Informology» in disciplinary research: terms and essential approaches. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 70–79 [in Ukrainian].

Матвієнко Оксана Володимирівна,
доктор педагогічних наук,
професор, кандидат технічних наук,
професор кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв
oxmix2017@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5772-848X>

Цивін Михайло Наумович,
кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри дизайну і архітектури
Міжнародної академії управління персоналом
tsyvin2012@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0312-5805>

«ІНФОРМОЛОГІЯ» У ДИСЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ТЕРМІНОВЖИВАННЯ ТА СУТНІСНІ ПІДХОДИ

Мета роботи полягає у виявленні сутнісних підходів до розуміння інформології та практики застосування «інформологічної» термінології у дисциплінарних дослідженнях. **Методологія дослідження** базується на сукупності загальнонаукових методів узагальнення, систематизації і прогнозування. Використані методи дослідження: аналіз документального потоку публікацій, у яких предметом або об'єктом виступає інформологія або пов'язані з нею проблемні аспекти; метод аналогії для пошуку спільного та окремого у підходах дослідників до сутності інформології; гіпотетичний аналіз дав змогу зробити висновки щодо наявності наукового консенсусу у середовищі українських науковців по відношенню інформології як «науки про інформацію». **Наукова новизна** полягає у виявленні сучасних підходів до розуміння інформології у дисциплінарних дослідженнях, обґрунтуванні висновку щодо наявності наукового консенсусу у розумінні інформології як науки про інформацію при одночасній непередставленості досліджень, які б чітко окреслювали предметно-змістові основи інформології та обґрунтовували перелік дисциплін, для яких вона вважається узагальнюючою наукою. **Висновки**. У вітчизняному на-

уковому дискурсі узагальнюючою наукою, яка охоплює вивчення всіх аспектів, пов'язаних з інформацією та інформаційними процесами, вважається інформологія. Стосовно такого її розуміння у дисциплінарній спільноті сформований науковий консенсус. Побутування інформології як теоретико-методологічної основи у системі наукових досліджень характеризується фактичною непередставленістю у науковому дискурсі її предметно-змістових основ. Розглянуті підходи, міркування та термінологічні застосування, які відносяться до «інформології», не висвітлюють її роль як узагальнюючої науки для дисциплін, які застосовують інформаційний підхід, не виявляють концептуальних міждисциплінарних теорій, концепцій та моделей, запропонованих на її основі у межах інформаційного підходу і не презентують гносеологічний потенціал інформології.

Ключові слова: інформологія, науки про інформацію, інформаційний підхід, науковий консенсус, термінологія.

Matvienko Oksana,

Professor of the Department of Documentation
and Information-Analytical Activity,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Dr. Hab. in Pedagogical Sciences,
Ph.D. in Technical Sciences, Professor

Tsyvin Michael,

Professor of the Department of Design and Architecture,
International Academy of Personnel Management,
Ph.D. in Technical Sciences, Associate Professor

«INFORMOLOGY» IN DISCIPLINARY RESEARCH: TERMS AND ESSENTIAL APPROACHES

The purpose of the article is to identify essential approaches to understanding informology and the practice of using «informological» terminology in disciplinary research. The research methodology is based on a set of general scientific methods of generalization, systematization and forecasting. **Methodology.** Research methods used: analysis of the documentary flow of publications in which the subject or object is informology or related problematic aspects, the method of analogy to find common and separate in the approaches of researchers to the essence of informology, hypothetical analysis allowed to draw conclusions about scientific consensus in among Ukrainian scientists on informology as a «science of information». **The scientific novelty** is to identify modern approaches to understanding informology in disciplinary research, substantiate the conclusion that there is a scientific consensus in the understanding of informology as a science of information while not presenting research that would clearly outline the substantive basis of informology and justify the list of disciplines generalizing science. **Conclusions.** In the domestic scientific discourse, informology is considered to be a generalizing science that covers the study of all aspects related to information and information processes. There is a scientific consensus in the disciplinary community regarding this understanding. The existence of informology as a theoretical and methodological basis in the system of scientific research is characterized by the factual absence of the representation in the scientific discourse of its subject-content bases. The considered approaches, considerations, and terminological applications related to «informology» do not highlight its role as a generalizing science for disciplines that use the information approach, do not reveal conceptual interdisciplinary theories, concepts, and models proposed on its basis within the information approach and do not present the epistemological potential of informology.

Keywords: informology, information sciences, information approach, scientific consensus, terminology.

Актуальність теми дослідження. Категорія «інформація» нині виступає як загальнонаукове поняття і об'єктивно побутує у різних наукових дисциплінах як об'єкт або предмет досліджень. Специфічність інформації як наукової категорії свого часу актуалізувала пошуки узагальнюючої науки про інформацію, її структуру і властивості, закономірності функціонування. Такі пошуки стосувались наповнення змістом поняття «інформаційна наука» та пропозицією інформаціології, яка була поцінована науковою спільнотою як псевдонаука [14; 22 та ін.]. Поміж «наук про інформацію» дослідниками позиціонується й *інформологія*.

Хоча у науковій спільноті не виникає принципових заперечень щодо застосування цього терміну і його вживання у науковій літературі, а «інформологія» вводиться як навчальна дисципліна у ЗВО, у науковому дискурсі спостерігається брак досліджень її предметно-змістових основ. Між тим, не сформульованість предметного (змістового) розуміння сутності інформології (у цьому застереженні не будемо брати до уваги предметність у вигляді констатуючої тези «інформологія – наука про інформацію»), невизначеність її змістових структур, а також відсутність відповіді на питання: чи є «інформологія» окремою науковою дисципліною, або ж це узагальнюючий термін для конгломерату наукових дисциплін. Все це не дає змоги оцінити гносеологічний потенціал інформології та характеризується хиткістю й неоднозначністю у обґрунтуванні «інформологічних» теоретико-методологічних основ дисциплінарних досліджень та одержаних на цій основі результатів та висновків.

Окрім, власне, наукової аргументації актуальності означеного нами предмету дослідження, більш однозначного розуміння статусу і змісту інформології потребує й практика освітньої діяльності з підготовки фахівців при трансляції здобутків «інформологічних пошуків» до змісту відповідної навчальної дисципліни у освітньому процесі.

Аналіз досліджень і публікацій. У публікаціях, де для постановки і вирішення поставлених завдань терміном «інформологія» окреслюється і предмет, і контекст досліджен-

ня, згадується автор цього терміну – академік В. І. Сифоров, який у 70-х р. ХХ ст. висунув ідею інформології як теорії, що узагальнює знання про всі типи і види інформації [18; 19 та ін.]. А. Соколов [23, 110] зазначає, що завдання інформології вбачалось В. Сифоровим у синтезі теоретичних досягнень таких наук, як математична теорія інформації, теорія біологічної інформації, інформаційна фізіологія і психологія, теорія технічних інформаційних засобів, теорія масової комунікації, теорія педагогічної інформації, інформаційна лінгвістика тощо. У подальших публікаціях В. Сифоров відмовився від терміну «інформологія» на користь терміну «інформатика».

Надалі прибічники запропонованого В. Сифоровим терміну надавали інформології, зокрема, й такі тлумачення: інформологія – галузь на стику фізики, філософії та інформатики, яка вивчає інформаційні аспекти процесів взаємодії матеріальних тіл і поняття, які використовуються при описі інформаційних процесів [11].

У наукових пошуках А. Шевченка і В. Мокія [28] інформологія визначається як система знань про закономірності просторової побудови інформаційних систем і просторової організації інформації. Дослідники запропонували «метод інформологічного аналізу інформації», наголосивши, що у інформології під поняттям «інформація» розуміється саме стан простору.

Одну з інтерпретацій *інформологічного підходу*, представлену у статті В. Извозчикова [9, 19], наведемо без аналізу і критичних оцінок. Дослідник наголошує: *інформологічний підхід* передбачає, що інтелект людини і тварин – це здатність засвоювати і переробляти інформацію із зовнішнього світу, перекодувати її і використовувати з метою адаптації організму та його психіки до зовнішнього середовища для виживання і власного успіху, а також з метою збереження і покращення, коеволюції оточуючого середовища, збереження всього живого, всіх багатств Землі і найближчого Космосу на основі керування і дотримання інвайронментально-екологічного морального імперативу.

У науковому полі наявні також міркування та висновки, які заперечують існування ін-

формології як науки. Один з авторів введення терміну «інформатика» до наукового дискурсу радянської доби, відомий учений Р. Гіляревський зазначає, що «...інформатика – це і є інформаційна наука, тобто наука про інформацію. Ніякої наукової дисципліни інформології не існує. Свого часу В. І. Сіфоров пропонував цю назву для того, щоб відділити науку інформатику від комп'ютерного буму, однак ця пропозиція не була прийнята» [4, 43]. Відповідно до висловленої думки, Р. Гіляревський наводить таке визначення інформатики: «Інформатика – наукова дисципліна, яка вивчає структуру і загальні властивості семантичної інформації, закономірності процесів її функціонування у суспільстві. Вона є теоретичною базою інформаційної технології, яку часто ототожнюють з інформатикою. Інформація розуміється тут як зміст тих повідомлень, які одна людина передає іншій або іншим людям. Це означає, що інформація притаманна тільки людині, нею створюється і поширюється, що вона представляє собою людську думку, ідею, яка є ідеальною субстанцією і виражається мовою понять» [4, 41].

Хоча інформологія як теорія не набула чітких рис протягом майже п'ятдесяти років, що минули з часу її пропозиції, сам термін не вийшов з наукового обігу, використовується у публікаціях при постановці завдань у різних галузях науки.

Мета роботи полягає у виявленні сутнісних підходів до розуміння інформології та практики застосування «інформологічної» термінології у дисциплінарних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному науковому дискурсі питанням інформології та еволюції цього поняття предметно присвячено роботи В. Горевої [6]. Як зазначає дослідниця, щоб перейти від інтуїтивних уявлень про зміст поняття «інформологія» до чіткого логічного положення, що складає його змістове ядро, необхідно звернутися до першоджерельних концепцій. Студіюючи термін «інформація» від теорії Шеннона – до розуміння інформації як філософської категорії, аналізуючи розвиток «наук про інформацію» від інформатики, інформаціології, соціальної інформатики – до сучасних пропозицій змісту інформології, згадуючи фундаторів цих на-

прямів, дослідниця робить висновок, що *досі не можна вважати вирішеним питання стосовно інформології, оскільки немає єдиної думки щодо природи інформації як центрального онтологічного ядра інформології* і наголошує на полісемії цього терміну [6]. Погоджуючись із таким міркуванням, зазначимо, що воно співзвучне із думкою російського вченого Р. Гіляревського [4], який однією з причин, що унеможлиблює, зокрема, введення спеціальності «Інформаційні науки» до номенклатури наукових спеціальностей, визначає відсутність єдності у розумінні сутності інформації.

Принагідно наведемо думку М. Жалдака [8, 7], який на противагу висновку В. Горевої щодо складності визначення інформології, вважає, що елементи інформології остаточно з'ясовані як теоретично, так і експериментально, і, швидше за все, не будуть змінюватись, або ж еволюціонуватимуть разом із розвитком відповідних теорій.

На проблеми у побудові концепцій інформації вказує В. Гончаров [5, 23], який звертає увагу на те, що при вивченні проблеми інформації дослідник опиняється перед вибором двох можливостей, кожна з яких має свої недоліки. При спробі надати єдину інтерпретацію терміну «інформація» виявляється широка, але, своєю суттю, малозмістовна концепція. Інша можливість – побудова більш змістовної концепції, яка, однак, не охоплює ряд предметних галузей, де знаходять застосування теоретико-інформаційні методи.

Зв'язок інформології з бібліотекознавством засвідчується у наукових працях дослідників бібліотечної справи.

Так, у статті Г. Швецової-Водки [27] при розгляді характеристик наукових дисциплін, які авторка бачить метатеоретичними стосовно бібліотекознавства, зроблено огляд публікацій, присвячених зв'язку бібліотекознавства з інформаційними науками, інформологією. Дослідниця констатує: «Найзагальнішу науку про інформацію ми називаємо інформологією» [27, 6]. У згаданій статті Г. Швецова-Водка висловлює пропозицію, яка, за браком досліджень предметно-змістовної основи інформології як галузі наукового знання, бачиться *закликом до консенсусу у розумінні її як науки*: «Інформологія для вітчизняних

фахівців має стати узагальнюючою наукою для дисциплін, які використовують інформаційний підхід і вивчають інформаційні явища різного роду та в усіх аспектах» [27,7]. До таких дисциплін дослідниця відносить: теорію інформації, філософію інформації, соціальну інформатику та інформатику технічну (або комп'ютерну науку).

Пошуки місця інформології у сучасному українському бібліотекознавстві представлені у роботах С. Чукавої [25]. Приймаючи відповідником терміну «інформологія» англomовний термін *Information Science* і зазначаючи, що поняття «бібліотекознавство» та «інформологія» існують окремо одне від одного, авторка вважає, що «... «Бібліотекознавство й інформологія» є інтердисциплінарною наукою, саме цим пояснюється його інтеграція з педагогікою, психологією, етикою, економікою, соціологією тощо» [25, 87].

Певної інституціоналізації інформологія набула у назві фахового видання «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія». Разом з тим, ще один фаховий журнал – «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук» – не послуговується у назві таким терміном, натомість, використовуючи словосполучення «інформаційні науки», що за відсутності чіткого визначення і розуміння обох термінів, можемо розцінювати або як синонімічне вживання, або ж як свідчення окремоті інформаційних наук та інформології.

Інтерес до інформології спостерігається також у інших наукових сферах. Так, фахівці з правових наук запропонували «Енциклопедію соціогуманітарної інформології» [7] і визначили «Соціогуманітарну інформологію» (*Socio-humanitarian informology*) як інтегрований, міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що має поєднати групу галузей знань та спеціальностей, предметом дослідження яких є соціально значущі інформаційні ресурси, процеси та явища, відповідні зв'язки та відносини в суспільстві.

Як зазначають фундатори нового напрямку, змістом наукового пошуку повинні стати фундаментальні та прикладні комплексні, міжгалузеві наукові дослідження з юридичного, економічного, технологічного і соціального забезпечення інформаційних відносин,

процесів інформатизації суспільства та управління ними на базі системного підходу.

Предмет соціогуманітарної інформології авторами енциклопедії окреслено як сукупність інформаційних процесів і явищ, досліджуваних у межах окремих галузей знань та їх спеціальностей за нормативно визначеним на сьогодні в Україні переліком, а «системоутворювальною» галуззю в контексті соціогуманітарної інформології запропоновано «Право» (08) та спеціальність «Право» (081). Підґрунтям таких досліджень визначено «Гуманітарні науки» (03) за спеціальностями – «Філософія» (033), «Філологія» (035); «Соціальні та поведінкові науки» (05) – «Економіка» (051), «Політологія» (052), «Психологія» (053), «Соціологія» (054). До наведеного переліку пропонується додати дослідження в галузі: «Освіта» (01), «Журналістика» (06) – «Журналістика» (061); «Управління та адміністрування» (07) – «Облік і оподаткування» (071), «Менеджмент» (073), «Маркетинг» (075).

«Інформологічний» контекст наявний і у дослідженнях представників педагогічної науки.

У статті В. Босої [2] зазначено, що інформологія як наука про інформацію перебуває в полі наукових інтересів переважно представників сучасної інформатики й освітніх технологій у розумінні сучасних ІКТ, а найбільш значущими науковими розвідками в інформології вважає ті, що належать М. Жалдаку, Н. Морзе, О. Спірину, Т. Вакалюк (при цьому, на жаль, не наводячи необхідних бібліографічних посилань).

У наукових пошуках дослідників педагогічних проблем здійснюється теоретичне висвітлення основних понять інформаційно-нетрадиційної педагогіки як розділу прикладної інформології [12], відбувається «інформологічне» обґрунтування інформаційно-технологічної підготовки, яке вважається основою конструювання інтеграційно-інформаційного бачення світу, постулюється «ідеологія інформологічного підходу» та «інформологічна парадигма» [13].

У дисертації В. Шакотько [26] простежено формування інформологічних компетентностей як складової системи інформатичних компетентностей учнів і вчителів інформатики. Як зазначає автор [26, 69], він у своєму дисертацій-

ному дослідженні розвиває погляди, сформульовані М. Жалдаком і Н. Морзе у навчальному посібнику «Методика навчання інформатики» [17], зокрема, запропоновану тезу, що «інформологія – ядро інформатики».

У навчальному посібнику О. Буйницької [3, 232] для студентів вищих навчальних закладів інформологія позиціонується як дисципліна про технології, телекомунікації, маршрутизації й передавання інформації з використанням нейрорецепторних, провідних, теле, радіо і супутникових каналів зв'язку.

Багато «інформологічно-орієнтованих» понять, термінів і міркувань, наявних у дослідницькому полі, таких, зокрема, як інформологічна парадигма та інформологічна ідеологія, вживаються як постулати і для побудови теорій і концепцій приймаються без доведень та пояснень.

Загалом на практику застосування у дослідженнях терміну «інформологія» та похідних від нього можна екстраполювати висловлювання А. Соколова, який вказує на «...поширення у науці, а ще більше у паранауці та освіті своєрідної інтелектуальної епідемії – інформатизму, який представляє собою абсолютизацію інформаційного підходу» [24, 136].

Критичні роздуми щодо генези і розвитку «інформаційних» комплексних дисциплін та теорій сформульовано у таких висновках дослідників: «Інформаційні мета- або мегатеорії претензійно оголошують себе фундаментальною, багатофункціональною, міждисциплінарною комплексною дисципліною, аргументуючи свій особливий статус тим, що інформація – така ж вихідна сутність як матерія (речовина, енергія), інформація усюдищує, вона поширена повсюдно, інформація – джерело життя і рушійна сила суспільного прогресу» [24, 125].

Перелік наукових дисциплін, для яких дослідники вважають інформологію узагальнюючою наукою – філософія інформації, технічна інформатика (комп'ютерна наука), педагогічна інформатика, фізика, математична теорія інформації, економіка, психологія, теорія біологічної інформації, інформаційна фізіологія, соціальна інформатика, до яких нині додається ще й множина «системоутворювальних» галузей соціогуманітарної інформології – право, маркетинг, облік і оподатку-

вання тощо, є таким, що очевидно потребує відповідних студіювань і обґрунтувань.

При аналізі наявних підходів до розуміння і окреслення змісту інформології як наукової дисципліни, виявляється поліморфізм цього поняття, а склад ознак, якими описується зміст інформології, допускає множину її інтерпретацій.

Слід зазначити, що наведені у нашій статті уявлення дослідників про інформологію як науку та методологічну основу досліджень, а також критичні зауваження вчених стосовно, власне, існування такої науки, не стали предметом дискусій у середовищі вітчизняних науковців. Натомість у дисциплінарній науковій спільноті *сформований консенсус* щодо розуміння інформології як науки про інформацію та інформаційні процеси.

Дослідники філософії науки зазначають, що науковий консенсус – колективна дія дисциплінарної наукової спільноти і її колективна відповідальність за визнання деякої теорії як істинної, наукової, так і ненаукової або навіть псевдонаукової, а консенсус за своєю природою нерозривно пов'язаний з певною та історично цілком конкретною множиною вчених, не тільки з його найбільш активними творцями, а й з більш широким класом учених як його носіїв. [15, 11].

У контексті розглянутих підходів, міркувань та термінологічних застосувань, які відносяться до «інформології», не виявляється її роль як узагальнюючої науки для дисциплін, що застосовують інформаційний підхід. На думку дослідників [10], інформаційний підхід відкриває нові концептуальні можливості вирішення міждисциплінарних проблем і може створити «концептуальні мости» між фізичними, біологічними, психологічними та соціогуманітарними дослідженнями. Однак, аналіз публікацій з «інформологічною» термінологією не виявляє міждисциплінарних теорій, концепцій та моделей і у цілому не висвітлює гносеологічний потенціал інформології.

Якщо ж така «узагальнююча» наука дійсно необхідна, потрібен вихід за межі простої констатації її «узагальнюючого» характеру щодо наук, які використовують інформаційний підхід і вивчають інформацію у всіх її видах і проявах. Мають бути розроблені пред-

метно-змістові основи інформології, обґрунтовано конгломерат дисциплін, для яких вона є узагальнюючою, а також відмова від вільного послуговування терміном «інформологія» як зручним наукоподібним засобом заміни назви явищ і процесів, пов'язаних із категорією «інформація».

Одним із засобів подолання окреслених вище суперечностей бачиться колективна монографія, яка могла б стати спробою «конвенційного» впорядкування наявних підходів до інформології як до наукової дисципліни або ж як до деякого узагальнюючого терміну для необґрунтованого поки що переліку наукових дисциплін, з окресленням меж таких узагальнень (абстрагуючись від тези «інформація усюдисуща», використовуваної для включення до переліку «узагальненого» всіх можливих наукових дисциплін). Перспективною бачиться подальша розробка навчально-методичного забезпечення дисципліни «Інформологія» та дидактична трансляція до навчального процесу змісту такої навчальної дисципліни не тільки у авторському баченні викладача, а й у вигляді апробованих результатів системних наукових пошуків.

Наукова новизна полягає в узагальненні сучасних підходів до розуміння інформології у дисциплінарних дослідженнях, обґрунтуванні висновку щодо наявності наукового консенсусу у розумінні інформології як науки про інформацію у заміні «інформологічною» термінологією назв явищ і процесів, пов'язаних

із категорією «інформація» при одночасній непредставленості досліджень, які б чітко окреслювали предметно-змістові основи інформології та обґрунтовували перелік дисциплін, для яких вона вважається узагальнюючою наукою.

Висновки. У вітчизняному науковому дискурсі узагальнюючою наукою, яка охоплює вивчення всіх аспектів, пов'язаних з інформацією та інформаційними процесами вважається інформологія. Стосовно такого її розуміння у дисциплінарній спільноті сформований науковий консенсус. Побутування інформології як теоретико-методологічної основи у системі наукових досліджень характеризується фактичною непредставленістю у науковому дискурсі її предметно-змістових основ. Хоча дефініції інформології й припускають різні інтерпретації, а сам термін можна визнати поліморфним, слід брати до уваги множину тлумачень терміна «інформація», який, з об'єктивних причин його побутування у різних наукових дисциплінах, не має точною і вичерпною визначення.

Розглянуті підходи, міркування та термінологічні застосування, які відносяться до «інформології», не висвітлюють її роль як узагальнюючої науки для дисциплін, що застосовують інформаційний підхід, не виявляють міждисциплінарних теорій, концепцій та моделей, запропонованих на її основі і не презентують гносеологічний потенціал інформології.

Список використаних джерел

1. Бондаревский А. С. Сателлиты информатики: подвиги и имитации («информационные знания», «информология», «инфодинамика», «информациология»). Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2012. № 2. С. 20-27. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=2087> (дата звернення:25.07.2020).
2. Боса В. П. (2020) Інформологія як методологічна основа підготовки сучасного фахівця-філолога. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка», (34). С. 231-236. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/34916/1/V_Bosa_ITNZ_2_IS.pdf (дата звернення:25.07.2020)
3. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання. Навч. посіб. Київ, Центр учбової літератури, 2012. 240 с.
4. Гиляревский Р. С. Место информатики в номенклатуре научных специальностей. Информатика. 2013. №2. С.41-45. URL: <https://inf.grid.by/jour/issue/view/6/showToc> (дата звернення:25.07.2020).

5. Гончаров В. Н. Концепции информации в современной науке. Наука и современность. 2010. №1-3. С.22-27. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsii-informatsii-v-sovremennoy-nauke> (дата звернення:25.07.2020).
6. Горєва В. Еволюція поняття «інформологія» в документознавчому контексті. Студії з архівної справи та документознавства. 2011. Т. 19, кн. 2. С. 94-100. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sasd_2011_19_2_15 (дата звернення: 25.07.2020).
7. Енциклопедія соціогуманітарної інформології / Коорд. проекту та заг. ред. проф. К. І. Беляков. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.1. 472 с. URL: <http://ippi.org.ua/entsiklopediya-sotsiogumanitarnoi-informologii> (дата звернення:25.07.2020).
8. Жалдак М. І. Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2 : Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. 2011. №. 11. С. 3-15.
9. Извозчиков В. А. Информационная парадигма науки. Человек и наука. 2005. №1. С.18-20.
10. Информационный подход в междисциплинарной перспективе. URL: Материалы «круглого стола». http://vphil.ru/index.php?option=%20com_content&task=%20view&id=103 (дата звернення:25.07.2020).
11. Кизлов В. В. Основания информологии и теории информации. URL: https://library.by/portal/modules/science/readme.php?subaction=showfull&id=1147676934&archive=&start_from=&ucat=& (дата звернення:25.07.2020).
12. Козир М. В. Інформаційна педагогіка як розділ прикладної інформології. Освітологічний дискурс. 2015. № 2. С. 141-149.
13. Козяр М. М Комп'ютерезація освіти майбутніх фахівців для сфери цивільного захисту в умовах постіндустріального суспільства. Інноваційна педагогіка. Вип.20. Т.1. С.135-140. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/20/part_1/30.pdf (дата звернення:25.07.2020)
14. Кругляков Э. П. Не всякая книга – источник знаний. URL: <http://razumru.ru/pseudo/krugl/05.htm> (дата звернення: 25.02.2019).
15. Лебедев С. А. Пересборка эпистемологического. Вопросы философии. 2015. № 6. С. 61–62. URL: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=1178&Itemid=52 (дата звернення: 23.07.2020).
16. Майоров А. А., Седякин В. П. Общая и теоретическая информатика: учебное пособие. Москва, МИИГАиК, 2017. 128 с. URL: <http://ijevanlib.yu.am/wp-content/uploads/2018/02/7bd82387e213ff263ea98ea738545603.pdf> (дата звернення:25.07.2020).
17. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: навч. посіб. : у 3 ч. / Н. В. Морзе [за ред. акад. М. І. Жалдака]. Ч. 1 : Загальна методика навчання інформатики. Київ: Навчальна книга, 2004, 256 с.
18. Сифоров В. И. Методологические вопросы науки об информации. Вопросы философии. 1974. № 7. С. 105–112.
19. Сифоров В. И. Наука об информации. Вестник АН СССР. 1974. № 3. С. 12–20.
20. Словарь науки. Общенаучные термины и определения. URL: <https://terme.ru/slovari/slovar-nauki-obschenauchnye-terminy-i-opredelenija-2008-g.html> (дата звернення:25.07.2020).
21. Соколов А. В. Информатические опусы. Опус 4. Физика и метафизика информации. URL: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/12-1020/ntb_12_1_2010-%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf (дата звернення:25.07.2020).
22. Соколов А. В. Информациология как сюрреалистическая гигатеория. Научные и технические библиотеки. 2010. № 4. С. 5–17.
23. Соколов А. В. Ступени и панорамы познания информации // Теория и практика общественно-научной информации. 2011. №20. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/stupeni-i-panoramy-poznaniya-informatsii> (дата звернення:25.07.2020)
24. Соколов А. В. Философия информации : проф.-мировозвр. учеб. пособие. СПб., СПбГУКИ, 2010. 368 с.
25. Чуканова С. Місце терміна «інформологія» у сучасному українському бібліотекознавстві. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11511/Chukanova_Mistse_termina_informolohiia%20.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення:25.07.2020)

26. Шакотко В. В. Методична система формування інформологічних компетентностей майбутніх учителів інформатики. URL: https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.03/Shakotko.pdf (дата звернення:25.07.2020)

27. Швецова-Водка Г. Бібліотекознавство в системі наук ноокомунікологічного циклу: термінологічний аспект. URL: https://www.researchgate.net/publication/337351390_Library_Science_in_the_System_of_Sciences_of_Noocommunicological_Cycle_Terminology_Aspect/fulltext/5e2ee9b9a6fdcc3096940cd9/Library-Science-in-the-System-of-Sciences-of-Noocommunicological-Cycle-Terminology-Aspect.pdf (дата звернення:25.07.2020)

28. Шевченко А. В., Мокий В. С Информологическое картографирование территорий // Известия ТРТУ. Материалы научно-технической конференции «Медицинские информационные системы - МИС-98». Таганрог : ТРТУ, 1998. № 4(10). С. 178-185. URL: [http://old.izv-tn.tti.sfedu.ru/wp-content/uploads/PDF/1998_4\(10\).pdf](http://old.izv-tn.tti.sfedu.ru/wp-content/uploads/PDF/1998_4(10).pdf) (дата звернення:25.07.2020).

References

1. Bondarevskiy, A.S. (2012). Informatics satellites: advances and imitations («information knowledge», «informology», «infodynamics», «informationology»). *Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamentalnykh issledovaniy*, 2, 20-27 [in Russian]

2. Bosa, V. P. (2020) Informology as a methodological basis for training a modern philologist. *Aktualjni pytannja ghumanitarnykh nauk*, 34, 231-236. [in Ukrainian]

3. Bujnycjka, O.P. (2012). Information technologies and technical means of education. Kyiv: Centr uchbovoji literatury [in Ukrainian]

4. Gilyarevskiy, R.S. (2013). The place of informatics in the nomenclature of scientific specialties. *Informatika*, 2 [in Russian]

5. Goncharov, V.N. (2010). Information concepts in modern science. *Nauka i sovremennost*, 1-3, 22-27. [in Russian]

6. Ghorjeva, V. (2011). Evolution of the concept of «informology» in the documentary context. *Studiji z arkhivnoji spravy ta dokumentoznavstva*, 19, 94-100 [in Ukrainian]

7. Encyclopedia of socio-humanitarian informology (2020). Kyiv: Vydavnychjy dim «Gheljvetyka» [in Ukrainian]

8. Zhaldak, M.I. (2011). The system of teacher training for the use of information and communication technologies in the educational process. *Naukovyj chasopys NPU imeni M. P. Draghomanova*, 11, 3-15 [in Ukrainian]

9. Izvozchikov V.A. (2005). Information paradigm of science. *Chelovek i nauka*, 1, 18-20. [in Russian]

10. Informational approach in an interdisciplinary perspective. Retrieved from http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=103 [in Russian]

11. Kizlov, V.V. Foundations of Informology and Information Theory. Retrieved from https://library.by/portalus/modules/science/readme.php?subaction=showfull&id=1147676934&archive=&start_from=&ucat=& [in Russian]

12. Kozyr, M.V. (2015) Information pedagogy as a section of applied informology. *Osvitologichnyy dyskurs*, 2, 141-149. [in Ukrainian]

13. Kozjar, M.M. (2020). Computerization of education of future specialists in the field of civil protection in a post-industrial society. *Innovacijna pedagoghika*, 20, 135-140. [in Ukrainian]

14. Kruglyakov, E.P. (1998). Not every book is a source of knowledge. Retrieved from <http://razumru.ru/pseudo/krugl/05.htm> [in Russian].

15. Lebedev, S.A. (2015). Reassembling the epistemological. *Voprosy filosofii*, 6, 61–62 [in Russian]

16. Mayorov, A.A., & Sedyakin, V.P. (2017). General and theoretical computer science. Moskva: MIIGA iK2017. 128 c. [in Russian]

17. Morze, N.V. (2004). Methods of teaching computer science. M.I.Zhaldak (Ed.). Kyiv: Navchaljna knygha [in Ukrainian]

18. Siforov, V.I. (1974). Methodological issues of information science. *Voprosy filosofii*, 7, 105–112 [in Russian]

19. Siforov, V.I. (1974). Information Science. *Vestnik AN SSSR*, 3. 12–20 [in Russian]

20. Dictionary of Science. General scientific terms and definitions (2008). Retrieved from <https://terme.ru/slovari/slovar-nauki-obschenauchnye-terminy-i-opredelenija-2008-g.html> [in Russian]
21. Sokolov, A.V. (2010). Informative opuses. Opus 4. Physics and metaphysics of information. Retrieved from http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2010/12-1020/ntb_12_1_2010-%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2.pdf [in Russian]
22. Sokolov, A.V. (2010). Informationology as a surrealistic gigatheory. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 4, 5–17. [in Russian]
23. Sokolov, A.V. (2011). Stages and panoramas of cognition of information . *Teoriya i praktika obshchestvenno-nauchnoy informatsii*, 20, 5-20 [in Russian]
24. Sokolov, A.V. (2010). Philosophy of information. Sankt-Peterburg: SPbGUKI. [in Russian]
25. Chukanova, S. (2017). The place of the term «informology» in modern Ukrainian library science. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11511/Chukanova_Mistse_termina_informolohiia%20.pdf?sequence=4&isAllowed=y [in Ukrainian]
26. Shakotjko, V.V. (2018). Methodical system of formation of informal competences of future teachers of computer science. Retrieved from https://npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/dicer/%D0%94_26.053.03/Shakotko.pdf [in Ukrainian]
27. Shvecova-Vodka, Gh. (2019). Library science in the system of sciences of the noocommunicative cycle: terminological aspect. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/337351390_Library_Science_in_the_System_of_Sciences_of_Noocommunicological_Cycle_Terminology_Aspect/fulltext/5e2ee9b9a6fdcc3096940cd9/Library-Science-in-the-System-of-Sciences-of-Noocommunicological-Cycle-Terminology-Aspect.pdf [in Ukrainian]
28. Shevchenko, A.V.& Mokiy V.S. (1998). Informological mapping of territories. *Izvestiya TRTU. Proceedings from scientific and technical conference «Medical information systems - MIS-98»*. Taganrog, 4(10),178-185. [http://old.izv-tn.tti.sfedu.ru/wp-content/uploads/PDF/1998_4\(10\).pdf](http://old.izv-tn.tti.sfedu.ru/wp-content/uploads/PDF/1998_4(10).pdf) [in Russian]

*Стаття надійшла до редакції 06.03.2021
Отримано після доопрацювання 19.03.2021
Прийнято до друку 23.04.2021*

УДК 316.62.316.612

Цитування:

Тур О. М., Шабуніна В. В., Маслак В. І. Проблема трансформації особистості в сучасному інформаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 80–89.

Tur O., Shabunina V., Maslak V. (2021). The problem of personality transformation in the modern information space. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 80–89 [in Ukrainian].

Тур Оксана Миколаївна,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук,
культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
oktur@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-8094-687X>

Шабуніна Вікторія Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
shabuninaviktoria@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-7957-3378>

Маслак Володимир Іванович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
vimaslak2017@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2898-2400>

ПРОБЛЕМА ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Мета статті – комплексний аналіз проблеми відчуження особистості в кіберпросторі інформаційного суспільства, спрямований на виявлення таких поведінкових аспектів особистості, які б свідчили про наявність рис, якостей або критеріїв інтернет-залежності чи ймовірності їх появи. **Методологічну основу** дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи вивчення проблематики, використання яких дозволило досягти поставленої мети. Сукупність застосованих методів уможливила з'ясування логічної послідовності, множинності напрямів впливу інформаційного суспільства на особистість та її подальшу трансформацію. Основним став принцип історизму, який передбачає розгляд будь-якого явища в його саморозвитку під впливом різноманітних факторів. Історико-структурний метод використаний для з'ясування особливостей самоідентифікації особистості в інформаційному суспільстві. Історико-системний метод спрямований на аналіз соціуму як цілості та змін усередині нього, спричинених трансформаційними процесами. Кількісні методи були залучені для обробки результатів соціологічного опитування та анкетування, а також із метою діагностики досліджуваного процесу. **Наукова новизна** роботи полягає в розширенні уявлень про проблематику відчуження особистості в сучасному інформаційному просторі. Завдяки проведеному авторами соціологічному дослідженню було висунуто гіпотезу про те, що інтернет-залежність може виникати не тільки в підлітковому віці, але й люди середнього віку можуть потрапити в умови трансформації своєї особистості. **Висновки**. Початок XXI століття ознаменувався появою феномена складних психосоціальних відношень між особистістю та інформаційним середовищем, що її оточує. Надзвичайні можливості, які дає людині комп'ютер, з одного боку, розкривають безмежне поле для творчості, а з іншого – створюють і закріплюють відчуженість між людьми, різко змінюють базові цінності, ідеали, оцінки.

Трансформація особистості в сучасному інформаційному суспільстві демонструє занепад духовності, технізацію побуту, перенесення пріоритетів до віртуального середовища.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, віртуальна реальність, кіберпростір, проблема відчуження, трансформація особистості, інтернет-залежність.*

Tur Oksana,

Doctor of Science in Social Communications, Associate Professor,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Shabunina Viktoriia,

Candidate of Philology, Associate professor,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

Maslak Volodymyr,

Doctor of Historical Sciences, Professor
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

THE PROBLEM OF PERSONALITY TRANSFORMATION IN THE MODERN INFORMATION SPACE

The purpose of the article is a comprehensive analysis of the problem of personality alienation in cyberspace of the information society, aimed at identifying such behavioral aspects of personality that would indicate the presence of traits, qualities, or criteria of Internet addiction or the likelihood of their occurrence. The methodology of the study was general and special methods of studying the issue, the use of which allowed achieving this goal. The set of applied methods made it possible to clarify the logical sequence, the plurality of areas of influence of the information society on the individual, and the further transformation. The main principle was historicism, which involves the consideration of any phenomenon in its self-development under the influence of various factors. The historical-structural method is used to clarify the features of self-identification in the information society. The historical-system method is aimed at analyzing society as a whole and the changes within it caused by transformational processes. Quantitative methods were used to process the results of sociological surveys and questionnaires, as well as to diagnose the process under study. The scientific novelty of the study is the expansion of ideas about the issue of alienation of an individual in the modern information space. Thanks to a sociological study conducted by the authors, it was hypothesized that Internet addiction can occur not only in adolescence but also the middle-aged people can get into the conditions of transformation of their personality. Conclusions. The beginning of the XXI century was marked by the emergence of the phenomenon of complex psychosocial relations between the individual and the information environment that surrounds him. The extraordinary opportunities that a computer gives to a person, on the one hand, open up a boundless field for creativity, and on the other hand, create and consolidate alienation between people, dramatically change basic values, ideals, and evaluations. The transformation of the individual in the modern information society demonstrates the decline of spirituality, the technicalization of life, and the transfer of priorities to the virtual environment.

Keywords: *information society, virtual reality, cyberspace, problem of alienation, transformation of personality, Internet addiction.*

Актуальність дослідження. На сучасному етапі стрімко й масштабно змінюється культурно-інформаційний простір соціуму. Під впливом інтернет-технологій глобально перебудовуються всі аспекти його функціонування, інтенсифікуються комунікативні процеси, постійно з'являються багатоманітні коди кому-

нікації. Експансія всесвітньої мережі в різні сфери суспільного життя пришвидшує процеси пошуку, збору, обробки інформації й обміну нею. Така ситуація свідчить про напруженість соціального життя, у якому індивід набуває нових статусних ролей і висловлює побоювання щодо ізоляції, відчуження та психоло-

гічної залежності від інформаційних технологій. Незважаючи на те, що інформаційне суспільство породжує такі феномени, як «віртуальна особистість», «віртуальне життя», «інтернет-адикція», «кіберрозлад», «кіберфілія», концепція інформаційного суспільства визнана орієнтиром розвитку (Окінавська хартія інформаційного суспільства) багатьох країн світу. Невпинний розвиток інформаційних технологій і їх миттєве поширення здатне здійснювати багатовекторний потужний вплив на особистість і трансформувати її. Особливе занепокоєння викликає феномен інтернет-залежності, який характеризується зниженим рівнем самоконтролю людини, трансформацією її внутрішнього світу, витісненням нормального життя й заглибленням у віртуальну реальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній гуманітаристиці сутність інформаційного суспільства та його головні особливості стали об'єктом багатьох наукових розвідок. Однак у 1980-х – на початку 1990-х років можна було знайти незначну кількість досліджень, присвячених теоретико-методологічним аспектам вивчення інтернету та його інтегрованому впливу на соціум. Це пояснюється тим, що інтернет у його сучасному розумінні з'явився на початку 1990-х років. У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. загальні принципи розвитку інформаційного суспільства були схарактеризовані в працях Д. Белла [5], Ж. Бодрійяра [9], В. Іноземцева [12], М. Кастельса [14], В. Когана [15], Д. Нейсбіта [17], А. Турена [19] та інших. Проблематиці глобальної мережі як складової частини техносфери присвячені наукові розвідки М. Бердяєва [6], Х. Блюменберга [8] та ін. Особливості комп'ютеризації сучасного суспільства проаналізовані в дослідженнях А. Єременка [10], Д. Іванова [11].

Мета дослідження – комплексний аналіз проблеми відчуження особистості в кіберпросторі інформаційного суспільства, спрямований на виявлення таких поведінкових аспектів особистості, які б свідчили про наявність рис, якостей або критеріїв Інтернет-залежності чи ймовірності їх появи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи генезу та особливості роз-

витку інформаційних технологій, більшість дослідників стверджує, що технології пронизують усі сфери життя людини, змінюють як суспільний світогляд, так і погляди окремого індивіда та його ставлення до дійсності, трансформують усталений світ, створюючи, тим самим, нове інформаційне середовище існування людини – інформаційне суспільство. Авторитетний соціальний мислитель і дослідник сучасного світу М. Кастельс переконаний, що новий тип суспільного устрою є мережевим, і наголошує на домінуючій ролі комп'ютеризованих інформаційних ліній зв'язку, які пронизують соціум у різних напрямках. Він прогнозує, що формується глобальне суспільство, важливою рисою якого є не домінування інформації або знання, а зміна напрямку їх використання; в результаті цього провідну роль в житті людей відіграють глобальні «мережеві» структури, що витісняють колишні форми залежності [14, 93]. За твердженням дослідника, саме мережі становлять нову соціальну морфологію сучасних спільнот, а поширення «мережевого» мислення є характерною рисою повсякдення людей, адже нові інформаційні технології, зокрема комп'ютерні, набувають не просто великого значення, а отримують статус провідних.

Американський політолог З. Бжезинський поділяє погляди М. Кастельса щодо ролі інформаційних технологій, стверджуючи, що постіндустріальне суспільство стає технотронним, тобто таким, яке в культурному, психологічному, соціальному та економічному відношеннях формується під впливом техніки й електроніки, особливо розвинених у комп'ютерній і комунікаційній сферах [7]. На думку А. Чугунова, технотронна революція накладає відбиток на характер образного сприйняття дійсності, руйнуються традиційні зв'язки в родині й між поколіннями, громадське й культурне життя фрагментується, незважаючи на тенденції до глобальної інтеграції [21].

Більшість дослідників сучасного суспільства підкреслює, що сьогодні активно формується новий вид реальності, заснований на комп'ютеризації, – віртуальна реальність. Це нове штучне технологічне середовище, що здійснює потужний вплив на людську психіку й до якого людина може звертатися як до

справжнього. На сучасному етапі існує дійсна загроза поширення феномену одержимих комп'ютерними іграми індивідів. Вони ухиляються від реальної дійсності, заглиблюючись у віртуальну, де існує безліч псевдовидів людської діяльності. Вибравши будь-який, особистість відкидає реальне соціальне середовище.

Термін «віртуальний», що походить від латинського слова «virtus», почали активно використовувати в середині ХХ століття. Він позначав таємничу, приховану силу і спосіб існування речей другого порядку у більш складних і досконаліших речах. Сьогодні є два підходи до визначення змісту поняття «віртуальний». Перший функціонує в межах традиційного природознавства. Відповідно до цього підходу сенс «віртуального» розкривається через протиставлення ефемерності нескінченно малих переміщень об'єктів або нескінченно малих періодів існування частинок і стабільної в своїх просторово-часових характеристиках реальності. У цьому розумінні термін «віртуальність» використовується в квантовій фізиці. Другий підхід передбачає протиставлення ілюзорності об'єктів, що створюються засобами комп'ютерної графіки, і реальності матеріальних об'єктів: «уявний світ, створюваний в уяві користувача» [16, 170].

Дослідження феномену віртуальної реальності слугувало підґрунтям появи теорії віртуального суспільства. На думку А. Бюля, автора згаданої теорії, з розвитком технологій віртуальної реальності комп'ютери з обчислювальних машин перетворилися на універсальні машини з виробництва дзеркальних світів. У кожному сегменті суспільного життя утворюються «паралельні» світи, в яких функціонують віртуальні аналоги реальних механізмів відтворення суспільства: економічні й політичні акції в мережі інтернет, спілкування з персонажами комп'ютерних ігор і т. п. [1].

Вивчення феномену віртуальності триває, однак однозначного визначення його сутності не існує, що свідчить про складність природи явища. Незважаючи на це, науковці визнають такі властивості віртуальності, як гіпертекстуальність, глобальність, мозаїчність, креативність та анонімність [4, 45].

Під дією сукупності цих властивостей віртуальності, а також шляхом протиставлен-

ня ілюзорності об'єктів, що створюються засобами інтернету, та реальності матеріальних об'єктів, формується кіберпростір. Кіберпростір – це одна з численних форм віртуальної реальності. Варто зауважити, що, на відміну від віртуальної реальності, яка позначає велику кількість явищ від кінофільму й музичного твору до дзеркального відображення, снів і фантазій, кіберпростір чітко окреслює віртуальну реальність межами взаємодії людини й комп'ютера. Коли йдеться про інтернет як фактор соціальних змін, потрібно повсякчас враховувати його невід'ємну складову – кіберпростір. Його поява, певним чином, пояснює ті соціокультурні зміни, що відбулися в суспільному житті з початку 90-х рр. ХХ століття і торкнулися, насамперед, економічної, культурної, соціальної та духовної сфер суспільства. Безперечно, ці зміни пов'язані зі становленням інформаційної культури, яка передбачає вміння користуватися інформацією, а також сприймати й обробляти великі масиви даних, володіння сучасними технічними засобами, методами й технологіями роботи.

Активне обговорення впливу технологічного середовища на особистісний розвиток людини орієнтовно почалося з 40-х рр. ХХ століття. Свого часу німецький філософ і соціолог М. Хайдеггер висловив думку, що індивід, оточуючи себе технічними досягненнями, крім знеособлення навколишнього світу, позбавляє себе можливості осмислювати інформацію, яка стала легкодоступною і викликає сумнів [20]. Дослідник підкреслює, що під загрозою знаходиться «вкоріненість», під якою маються на увазі не тільки загальнокультурні цінності, але і сама сутність людини, її здатність до розумного мислення. Також науковець визнає, що в технізованому просторі особистість втрачає власну індивідуальність, певним чином розчиняється в сучасному інформаційному середовищі, що спричиняє відмирання її внутрішнього світу, втрату людської сутності, на зміну якій приходить стан постійного пошуку, недосяжного й нереалізованого в реальному світі. У віртуальному світі особистість знаходить індивідуальність, близьку їй у певний момент (самоідентифікація може змінюватися залежно від перепадів настрою, ситуації тощо). Звичайно, особис-

тість може виконувати будь-яку роль, ховаючись за маскою віртуальності, тим самим, руйнуючи власну неповторність.

Народження нової особистості починається з імені. Часто це псевдонім, так званий «*nick*» (від англійського слова «*nickname*» – «псевдонім») або «*label*» – «ярлик». Безумовно, на вибір ніка впливає культура користувача, його професія, соціальний статус, вік і т. п. Не менш важливою при цьому є здатність особистості творчо мислити. Адже віртуальне ім'я, на відміну від справжнього, вибране людиною на власний розсуд; насамперед, воно має бути оригінальним і привертати до себе увагу, представляти, характеризувати свого носія. Характер мережевих комунікацій захочує найбільш дивні та незвичайні імена. Крім того, створений в інтернеті образ будь-якої миті може змінитися: сьогодні ти Чародій, завтра – Мадонна, а післязавтра можеш постати Блискавкою, істотою будь-якої статі, часто протилежної реальній. Чим потужніший творчий потенціал особистості, тим більше можливостей створення нового себе і введення в оману як інших людей, так і самого себе. Таким чином, інтернет, усуваючи багато соціальних бар'єрів, зокрема рівень освіти, матеріальне становище, релігійні погляди, не вирішує, а навпаки, загострює проблему самовизначення і пошуку ідентичності, роблячи її необхідною умовою існування в інтернеті. На нашу думку, виникнення мережевої особистості, відмінної від реальної, може пояснюватися тим, що міжособистісна комунікація в мережі уможлиблює безперешкодне розкриття всіх сторін багатогранного «Я», тоді як за реальної комунікації це неможливо.

На думку сучасних дослідників, проблема самоідентифікації особистості на сьогодні є найбільш гострою в інформаційному суспільстві [13; 18]. З одного боку, самоідентифікація особистості як людини з технічного середовища підживлюється безпосередньо інформаційним суспільством, з другого боку – породжена нею віртуалізація перешкоджає цьому. З огляду на це, можна стверджувати, що самоідентифікація особистості тісно пов'язана з її світовідчуттям і поведінкою в соціумі, а, отже, з проблемами особистісного розвитку і взаємовідносин. Самоідентифікація є меха-

нізмом психологічного захисту власного «Я» від зовнішнього несприятливого середовища, центром формування здатності особистості до саморозвитку. Очевидний зв'язок самоідентифікації із соціальними стереотипами. Це своєрідний міст між особистісною та соціальною психологією, між індивідуальним і соціальним. Самоідентифікація як один із найбільш важливих механізмів соціалізації особистості виявляється в ототожненні індивідом себе з певною групою або спільністю. Вона сприяє активному засвоєнню стереотипів і зразків поведінки, властивих членам певної групи, прийняття як власних групових норм, цілей, соціальних ролей, установок та ідеалів.

Сучасні дослідники, вивчаючи співвідношення реальної і віртуальної особистостей, з'ясовують мотиви їх поділу. Найбільш яскраво ці мотиви виявляються під час віртуальної «зміни статі». В інтернеті набуло поширення явище, коли людина видає себе за представника протилежної статі. Це пояснюється різними факторами, причому зовсім не обов'язково пов'язаними з гомосексуалізмом або трансвестизмом. З'ясовуючи причини явища, Дж. Сулер переконує, що «зміна статі» є просто новим досвідом, можливим завдяки анонімності мережевого спілкування. Кіберпростір забезпечує безпрецедентну можливість експериментувати або відмовитися від експериментування, якщо необхідно, а потім експериментувати знову. У ньому зміна статі – дуже проста дія [3, 95]. Таке «експериментування з ідентичністю» дає новий досвід, який може стати причиною відмінності віртуальної самопрезентації від реальної.

Звичайно, можна стверджувати, що за допомогою віртуальної самопрезентації в інтернеті можна висловлювати заборонені в реальності агресивні імпульси і неприйнятні спонукання. У такому випадку особистість втрачає контроль над ними, звикає до безкарності у численних випадках їх виявів. Звикання поступово перетворюється на залежність, що може спричинити виникнення феномена інтернет-залежності. Це явище може стати «чумою ХХІ століття», оскільки швидкість його поширення можна порівняти зі швидкістю поширення інтернету. На сьогодні, за

даними дослідників, інтернет-залежними є близько 10% користувачів у всьому світі [4, 83]. Про комп'ютерну, або інтернет-залежність, говорять тоді, коли людина обирає життя в комп'ютерних іграх та інтернеті, а не в реальному світі, проводячи в віртуальній реальності до 18-20 годин на день. На нашу думку, інтернет-залежність можна розглядати як постійне гостре, нав'язливе бажання увійти в інтернет, перебуваючи офлайн, і абсолютне небажання, навіть неспроможність вийти з інтернету, будучи онлайн.

Уперше про це явище заговорили американські дослідники в кінці 1980-х років. Термін «інтернет-залежність» («Internet Addiction Disorder», IAD) ввів до наукового обігу в 1995 р. нью-йоркський психіатр і психофармаколог Айвен Голдберг, вкладаючи в нього не медичний сенс на кшталт алкогольної або наркотичної залежності, а поведінку зі зниженим рівнем самоконтролю, що загрожує витіснити нормальне життя [2]. Подальші дослідження інтернет-залежності дали змогу сформулювати критерії, за якими можна визначити її наявність у людини. Серед них виокремлюють такі:

1. Мета перебування в мережі – абстрагуватися від буденних проблем, позбавитися відчуття соціальної непотрібності, безпорадності, тривоги або страху в очікуванні нових подій у житті.

2. Постійне бажання входження до мережі на тлі приємного передчуття чергової сесії або спогадів про перебування в інтернеті.

3. Нівелювання важливості задоволення фізіологічних потреб прийому їжі або сну заради можливості більш тривалого перебування в мережі.

4. Поява роздратування, псування настрою під час виходу з інтернету, бажання повернутися в онлайн-простір.

5. Негативна реакція на зауваження чи критику інших людей, у тому числі й рідних, щодо тривалості перебування в мережі.

6. Ігнорування сімейних і професійних обов'язків, суспільного життя та іншої діяльності; небажання розвиватися поза онлайн-простором.

Як бачимо, усі критерії передбачають неухильне відчуження індивіда від інших членів соціуму. Незважаючи на те, що залежний користувач може усвідомлювати глибину проблем, викликаних використанням інтернету (сімейні проблеми, нехтування професійними обов'язками, відчуття непотрібності), однак контролювати ситуацію йому надзвичайно складно. Тому переважно спостерігається некритичне ставлення до ситуації або повне заперечення будь-яких проблем. Залежна від інтернету людина не визнає небезпечності своєї схильності до мережевого спілкування, відкидає факт власного відчуження.

З метою поглибленого аналізу проблеми відчуження особистості в кіберпросторі інформаційного суспільства було проведено соціологічне дослідження, спрямоване на виявлення таких поведінкових аспектів, які б вказували на наявність або можливість появи в індивідів інтернет-залежності. Основним методом стало опитування, проведене в Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського. До опитування було залучено близько 500 студентів гуманітарних і технічних спеціальностей денної та заочної форм навчання, а також членів їхніх сімей. Загальна кількість респондентів склала 1000 осіб. Дані опитування дозволяють констатувати, що більшість респондентів має прямий постійний вихід в інтернет. У вікових групах кількість осіб, що має постійний вихід в інтернет та є незмінними користувачами соціальних мереж, розподілилася таким чином (Рис.1):

Рисунок 1. Розподіл користувачів інтернету та соціальних мереж за віковими групами

Як видно з опитування, постійний вихід в інтернет має молодь віком від 17 до 19 років. Ця вікова група лідирує в опитуванні. Ці молоді люди також є постійними користувачами соціальних мереж. Цікавим виявився факт, що кількість 30-39-річних постійних користувачів Інтернету менша і складає 75%, тоді як ця група опитуваних є найбільш активними користувачами соціальних мереж (98%).

З огляду на вищезазначене, робимо висновок про те, що молоді люди 17-19 років, отримавши доступ до кіберпростору, до 30-39-річного віку максимально занурюються у процес спілкування в мережі, отримуючи від того задоволення й поступово перетворюючись на залежних від нього.

Цікавими видалися показники часу, який проводять респонденти в мережі.

Рисунок 2. Розподіл часу, який проводять користувачі в мережі

Як свідчить аналіз опитування, достатньо велика кількість респондентів (44 %) про-

водить у мережі більше 4 годин на добу. Цілі перебування в інтернеті різні (Рис.3):

Рисунок 3. Основні цілі використання інтернету

Серед опитаних більшість чоловіків, ніж жінок – 637 і 363 відповідно. До того ж, інтернет-користувачі чоловічої статі у 5 разів частіше високо оцінюють свою активність у мережі (15%), ніж користувачі-жінки (3%). Це дозволяє стверджувати, що серед чоловіків більше осіб, що мають або можуть мати інтернет-залежність.

Отримані результати дають підставу вважати, що інтернет-залежність виникає не тільки в підлітковому віці. Люди середнього віку також можуть потрапити в умови трансформації своєї особистості. Крім того, була висунута гіпотеза щодо досить високого рівня освіченості таких осіб. Це підтверджується фактом, що ті, хто проводить в мережі більше 4 годин на добу, мають вищу або незакінчену вищу освіту (43%).

Наукова новизна роботи полягає в розширенні уявлень про проблематику відчуження особистості в сучасному інформаційному просторі. Завдяки проведеному авторами соціологічному дослідженню було висунуто гі-

потезу про те, що інтернет-залежність може виникати не тільки в підлітковому віці, але й люди середнього віку можуть потрапити в умови трансформації своєї особистості.

Висновки. Отже, початок XXI століття ознаменувався появою феномена складних психосоціальних відношень між особистістю та інформаційним середовищем, що її оточує. Надзвичайні можливості, які надає людині комп'ютер, з одного боку, розкриває безмежне поле для творчості, а з іншого – створює й закріплює відчуженість між людьми, різко змінює базові цінності, ідеали, оцінки. Уже зараз більше половини респондентів не уявляє своє дозвілля без доступу до мережі інтернет, а його відсутність викликає в деякого з них роздратованість, занепокоєння, панічні вияви. Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що трансформація особистості в сучасному інформаційному суспільстві демонструє занепад духовності, технізацію побуту, перенесення пріоритетів до віртуального середовища.

Список використаних джерел

1. Buehl A. Die virtuelle Gesellschaft / A. Buehl. Opladen, 1997. 251 p.
2. Federwisch Anne. Internet addiction. URL : <https://archive.is/20120525171721/http://www.nurseweek.com/features/97-8/iadct.html> (Last accessed: 05.03.2020).
3. Suler J. Addiction to Computers and Cyberspace / J. Suler. N. Y. 1996.
4. Барышев Р. А. Киберпространство и проблема отчуждения : дисс. ... канд. филос. н. Красноярск, 2009. 130 с.
5. Белл Д. Новая технократическая волна на Западе / Д. Белл. Москва : Прогрес, 1999.
6. Бердяев Н. А. Человек и машина: проблема социологии и метафизики в технике / Н. А. Бердяев. Москва, 1989. С. 148–151.
7. Бжезинский З. К. Между двух веков. Роль Америки в технотронную эру / пер. с англ. О. Ю. Уральской. Москва : Международные отношения, 2001. С. 94.
8. Блюменберг Х. Жизненный мир и технизация с точки зрения феноменологии. *Вопросы философии*, 1993. № 10. С. 69–93.
9. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства, или Конец социального / Ж. Бодрийяр. Екатеринбург, 2000. 200 с.
10. Еременко, А. М. Мировой комп'ютер. *Человек*, 2000. №3. С. 22–26.
11. Иванов Д. В. Общество как виртуальная реальность: информационное общество / Д. В. Иванов. Москва, 2004. 507 с.
12. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы / В. Л. Иноземцев. Москва, 2000. 302 с.
13. Іщенко А. М. Творчість як подолання відчуження. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. №2. С.63–67.
14. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / пер. с англ. под научн. ред. О. И. Шкаратана. Москва : ГУ-ВШЭ, 2000. 606 с.
15. Коган В. З. Теория информационного взаимодействия: философско-социальные очерки / В. Э. Коган. Новосибирск, 1991. 303 с.

16. Меньчиков Г. П. Виртуальная реальность: понятие, новации, применение / Г. П. Меньчиков. *Философские науки*, 1998. № 3–4. С. 170–175.
17. Нейсбит Д. Высокая технология, глубокая гуманность : технологии и наши поиски / пер. с англ. А. Н. Анваера. Москва : АСТ, 2005. 381 с.
18. Тимченко О. В. Соціально-психологічне відчуження особистості. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. Збірник наукових праць Донецького юридичного інституту МВС України. № 2. С. 235–240.
19. Турен А. От обмена к коммуникации: рождение программированного общества. Москва : Прогресс, 1996.
20. Хайдеггер М., Разговор на проселочной дороге / пер. с нем. А. П. Левина Москва : Высшая школа, 1991. 192 с.
21. Чугунов А. В. Развитие информационного общества: теории, концепции и программы. СПб. : Факультет филологии и искусств СПбГУ, 2007. С. 57.

References

1. Buehl, A. (1997). Die virtuelle Gesellschaft. Opladen [in English].
2. Federwisch, Anne. (2020). Internet addiction. URL : <https://archive.is/20120525171721/http://www.nurseweek.com/features/97-8/iadct.html> [in English].
3. Suler, J. (1996). Addiction to Computers and Cyberspace. N. Y. [in English].
4. Baryshev, R. A. (2009). Cyberspace and the problem of alienation. Candidate's thesis. Krasnoyarsk [in Russian].
5. Bell, D. (1999). New technocratic wave in the West. Moscow: Progress. [in Russian].
6. Berdyaev, N. A. (1989). A man and machine: the problem of sociology and metaphysics in technology. *Voprosy filosofii*, 2, 147–162 [in Russian].
7. Brzeziński, Z. K. (2001). Between two centuries. America's Role in the Technotronic Era. Moscow: International relations [in Russian].
8. Blumenberg, X. (1993). The world of life and technization from the point of view of phenomenology. *Voprosy filosofii*, 10, 69–93 [in Russian].
9. Baudrillard, J. (2000). In the shadow of the silent majority, or The end of the social. Yekaterinburg: Ural University Publishing House [in Russian].
10. Yeryomenko, A. M. (2000). World computer. *Chelovek*, 3, 22–26 [in Russian].
11. Ivanov, D. V. (2004). Society as virtual reality: information society. Moscow : AST [in Russian].
12. Inozemtsev, V. L. (2000). Modern post-industrial society: nature, contradictions, prospects. Moscow: Logos [in Russian].
13. Ishchenko, A. M. (2011). Creativity as overcoming alienation. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 2, 63–67 [In Ukrainian].
14. Castells, M. (2000). Information Age: Economy, Society and Culture. Moscow: the Higher School of Economics [in Russian].
15. Kogan, V. Z. (1991). Information Interaction Theory: Philosophical and Social Essays. Novosibirsk: Novosibirsk State University Publishing House [in Russian].
16. Menchikov, G. P. (1998). Virtual reality: concept, innovation, application. *Filosofskie nauki*, 3–4, 170–175 [in Russian].
17. Naisbitt, D. (2005). High technology, deep humanity: technology and our quest. Moscow : AST [in Russian].
18. Tymchenko, O.V. (2006). Socio-psychological alienation of personality. *Problems of jurisprudence and law enforcement. Bulletin of scientific works of the Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*, 2, 235–240 [In Ukrainian].
19. Touraine, A. (1996). From exchange to communication: the birth of a programmed society. Moscow : Progress [in Russian].
20. Heidegger, M. (1991). Conversation on a country road. Moscow: High school. [in Russian].
21. Chugunov, A. V. (2007). Development of the Information Society: Theories, Concepts and Programs. SPb.: Faculty of Philology and Arts, St. Petersburg State University [in Russian].

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ

УДК 378.046-021.68-051:001.89

Цитування:

Литвин С. Х., Добровольська В. В. Інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи здобувачів наукового ступеня доктора філософії. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 90–98.

Lytvyn S., Dobrovolska V. (2021). Information support for the research work of applicant for the degree of doctor of philosophy. *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 90–98 [in Ukrainian].

Литвин Сергій Харитонович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри культурології
та міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
serlytvyn@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0003-0010-2675>

Добровольська Вікторія Василівна,
доктор наук із соціальних комунікацій, доцент,
професор кафедри культурології та міжкультурних комунікацій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
vika_dobrovolska@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0002-0927-1179>

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Мета роботи. Висвітлити роль інформаційного забезпечення в наукових дослідженнях, виявити етапи пошуку і збору наукової інформації, визначити її джерела, показати можливості доступу і використання дослідниками всесвітньої мережі інтернет та середовища об'єктів цифрової цивілізації у науково-дослідній роботі здобувачів наукового ступеня доктора філософії. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, узагальнення і абстрагування, оглядово-аналітичного, класифікаційного, термінологічного, опису та порівняння, що дало змогу виявити місце і роль інформаційного забезпечення науково-дослідної роботи. **Наукова новизна роботи** полягає в узагальненні знань про роль інформаційного забезпечення, систематизації джерел та етапів пошуку і збору наукової інформації. Доведено, що ефективність і швидкість пошуку наукової інформації з безмежними можливостями доступу і використання забезпечує глобальна світова мережа інтернет та активне формування середовища об'єктів цифрової цивілізації, насамперед, електронних бібліотек та цифрових архівів. Доведено, що важлива роль у пошуку і дослідженнях структури та динаміки масивів і потоків наукової інформації належить наукометрії, яка здійснюється науковими базами даних, найавторитетнішими з яких є *Web of Science* і *Scopus*. **Висновки.** Наукова інформація збагачує уявлення про наукові комунікації в цілому та забезпечує нові якісні можливості в науково-дослідній роботі. Пошук наукової інформації здійснюється в бібліотеках, через бібліотечно-інформаційні установи, загальнодержавні служби науково-технічної інформації, мережу інтернет, електронні бібліотеки, цифрові архіви. Вміння оперативно знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження з використанням сучасних інформаційних технологій є досить важливим для здобувачів наукового ступеня доктора філософії і відповідальним етапом наукового дослідження.

Ключові слова: інформаційне забезпечення науково-дослідної роботи, аспірантура, підготовка докторів філософії, пошук і збір наукової інформації, мережа інтернет, середовище об'єктів цифрової цивілізації.

Lytvyn Serhii,

Doctor of Historical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Cultural Studies
and Informational Communications
National Academy of Culture and Arts Management

Dobrovol'ska Viktoriia

Doctor of Science in Social Communications, Associate Professor,
Professor of the Department of Cultural Studies
and Informational Communications
National Academy of Culture and Arts Management

INFORMATION SUPPORT FOR THE RESEARCH WORK OF APPLICANT FOR THE DEGREE OF DOCTOR OF PHILOSOPHY

The purpose of the article is to highlight the role of information support in the study, identify stages of research and collection of scientific information, identify its sources, determine the possibilities of access and usage by researchers of the World Wide Web and the environment of digital civilization in research work for Ph.D. students. The methodology of the research consists in the application of general scientific and special research methods, in particular, analysis and synthesis, induction and deduction, generalization and abstraction, review-analytical, classification, terminological, description and comparison, which allowed revealing the status and role of information support for the research activity. The scientific novelty of the article lies in the generalization of knowledge concerning the role of information support, systematization of sources and stages of search as well as a collection of scientific information. It has been proven that the efficiency and speed of searching for scientific information with unlimited possibilities of access and use are provided by the global Internet and the active formation of the environment of digital civilization, primarily electronic libraries and digital archives. It has been confirmed that an important role in terms of the search and analysis of the structure and dynamics of arrays as well as flows of scientific information belongs to scientometrics, which is carried out by scientific databases. The most authoritative of the ones are Web of Science and Scopus. Conclusions. Scientific information enriches the idea of scientific communication in general and provides new qualitative opportunities in the context of the research. The search for scientific information is carried out in libraries, through library and information institutions, national services of scientific and technical information, the Internet, electronic libraries, digital archives. The ability to promptly find and process the necessary information on the research topic while applying modern information technology is incredibly valuable for applicants for the degree of Doctor of Philosophy and a responsible stage of scientific research.

Keywords: information support of research work, postgraduate studies, training of doctors of philosophy, search and collection of scientific information, Internet, an environment of objects of digital civilization.

Актуальність теми досліджень. Здійснення наукового дослідження потребує забезпечення відповідною науковою інформацією. Інформаційне забезпечення – це сукупність наукової інформації та способів її пошуку, обробки, накопичення, збереження, систематизація та узагальнення з метою використання в процесі наукових досліджень. Наукова інформація є теоретичним і експериментальним підґрунтям для досягнення мети наукових досліджень і вирішення поставлених завдань. Вона є доказом обґрунтованості наукових положень, їх достовірності і новизни та створю-

ється в результаті діяльності наукових колективів, окремих вчених і фіксується в системі точних понять, тверджень, теорій, гіпотез з подальшим поширенням й використанням для розвитку науки. Існує думка, що вирішення науково-технічних проблем на 90 відсотків залежить від інформації і тільки на 10 відсотків – від інтуїції.

Закономірності розвитку науки вимагають постійного обміну інформацією – усною чи письмовою. Для вчених-початківців важливо знати як використовувати наукову інформацію в своїй дослідницькій роботі і на

які нормативно-правові документи необхідно опиратися, оскільки саме на перших кроках наукової роботи виникають питання організаційного характеру.

Аналіз досліджень і публікацій. У статті проаналізовано вимоги законів України «Про інформацію», «Про вищу освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність» [5–7], Постанов Кабінету Міністрів України [11], наказів та інших керівних документів Міністерства освіти і науки України щодо наукової інформації, а також праці низки вітчизняних вчених із зазначеної проблематики, зокрема В. Андрійчука [1], О. Воскобойнікової-Гузєвої [2], В. Добровольської [3], Л. Дубровіної [4], Г. Муравицької [8], С. Ніколаєнка [9], Ю. Палеха, та Н. Леміш [10], Г. Січкаренко [12], В. Тулайдан [13], В. Шейка [14] та ін.

Мета дослідження. Висвітлити роль інформаційного забезпечення в наукових дослідженнях, виявити етапи пошуку і збору наукової інформації, визначити її джерела, показати можливості доступу і використання дослідниками всесвітньої мережі інтернет та середовища об'єктів цифрової цивілізації для науково-дослідної роботи здобувачів наукового ступеня доктора філософії.

Виклад основного матеріалу. Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується у процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу (містить сукупність повних і точних відомостей про розвиток природи, суспільства і людини, зафіксованих у науковому документі) і використовується в суспільно-історичній практиці.

Законом України «Про інформацію» визначено головні принципи інформаційних відносин: гарантованість права на інформацію; доступність інформації та свобода обміну нею; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність отримання, використання, поширення і зберігання інформації.

Право на інформацію мають усі громадяни України, юридичні особи і державні органи. З метою задоволення інформаційних потреб, органи державної влади та місцевого самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних.

Аспіранти і докторанти, користуючись правами здобувачів вищої освіти, визначеними Законом України «Про інформацію», Законом України «Про вищу освіту», Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», з метою належного проведення наукових досліджень мають право на вільний доступ до всіх видів відкритої наукової інформації, наявної у закладах вищої освіти (наукових установах), бібліотеках і державних архівних установах України.

Для дослідників важливо дотримуватися принципів формування наукової інформації, а саме:

- актуальності інформації – реального відображення стану об'єкта дослідження в кожен момент часу;
- достовірності – доказу того, що названий результат є істинним, правдивим;
- точного відтворення об'єктивного стану і розвитку об'єкта;
- інформаційної єдності, тобто подання інформації у такій системі показників, при якій виключалась би ймовірність протиріч у висновках і неузгодженість первинних і одержаних даних;
- релевантності даних, тобто одержання інформації за запитом користувача, включаючи роботу з даними, які не належать до дослідження.

Наукова інформація акумульована, головним чином, в науковій літературі та джерелах, що зберігаються в фондах бібліотек і в архівах.

Джерела наукової інформації можна згрупувати в такому вигляді: наукові монографії, наукові статті, тези, наукові доповіді, реферати, наукові звіти, збірники наукових праць, препринти, матеріали конференцій, періодичні видання (газети, журнали, бюлетені, календарі, експрес-інформації), навчальна література (підручник, курс лекцій, навчальний посібник, хрестоматія, навчально-методичні рекомендації), довідкова література (довідник, словник, енциклопедія, енциклопедичний словник, мовний словник, тлумачний словник, термінологічний словник, розмовник), методичні розробки, спеціальні випуски технічних видань, патентно-ліцензійні видання, стандарти, брошури, дисертації, рецензії.

Робота з інформаційними джерелами складна і потребує навичок. Для дослідника

(дисертанта) інформація є предметом і результатом його праці. Осмислюючи та опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт – якісно нову інформацію. У науково-дослідній роботі особливе місце займає пошук і збір наукової інформації. При цьому підраховано, що біля 50 відсотків свого часу дослідник витрачає на пошук інформації. Вміння оперативно знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження є досить відповідальним етапом наукового дослідження. Інформаційний пошук – це сукупність операцій, спрямованих на пошук матеріалів і документів, які потрібні для розробки теми. Пошук, обробка та аналіз джерел інформації дають змогу виявити рівень розробки конкретної теми, підготувати огляд літератури з теми, створити список використаних джерел.

Пошук потрібної інформації з кожним роком ускладнюється. Тому досліднику важливо знати основні положення інформаційного пошуку, вміти його організувати. Пошук може бути: ручний, який здійснюється за бібліографічними картками, картотеками, каталогами, механічним і автоматизованим.

Бібліотеки та архіви утримують інформацію, яку треба вміти розшукати для використання в дослідженні. Для цього слід знати відповідну термінологію. Чітке знання термінів та їх сутності, а також галузей інформації дозволяє досліднику оперативно їх знаходити, переробляти, узагальнювати та ефективно застосовувати для виконання відповідних завдань. Йдеться про такі терміни:

науково-інформаційна діяльність – сукупність дій, спрямована на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні;

інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизовані зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових та інших носіях;

довідково-інформаційний фонд – це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб;

довідково-пошуковий апарат – це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел;

інформаційні ресурси спільного користування – це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації (бібліотека, фірми, організації);

аналітико-статистична обробка науково-технічної та практичної інформації;

інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг та ін.

Пошук і збір інформації для проведення наукових досліджень передбачає такі *етапи*:

– визначення кола питань, що будуть вивчатись;

– визначення хронологічних меж пошуку необхідної літератури;

– уточнення можливості використання літератури зарубіжних авторів;

– уточнення джерел інформації (книги, статті, патентна література, стандарти тощо);

– визначення ступеню відбору літератури (всю з даного питання, чи тільки окремі матеріали);

– участь в роботі тематичних семінарів і конференцій;

– особисті контакти із спеціалістами з означеної проблеми;

– вивчення архівних документів, науково-технічних звітів;

– пошук інформації в інтернеті;

– пошук через електронні бібліотеки, консолідований електронний ресурс, зведений каталог електронних видань тощо

Вихідну інформацію можна знайти в загальній і спеціальних енциклопедіях, а також у списках літератури, які прикладені до тематичних і оглядових робіт, що мають відношення до теми. В цьому випадку пошук інформації ведеться в антихронологічному порядку – від більш пізніх джерел до більш ранніх. Такий шлях пошуку швидше приводить до поставленої мети.

Пошук необхідної інформації в стінах наукової бібліотеки варто розпочати з її довідково-пошукового апарату (бібліотечних каталогів, бібліографічних видань, реферативних збірок, експрес інформації, інформаційних листків, оглядів). Основними видами каталогів в системі інформаційно-пошукового апарату бібліотек є такі:

1. *Систематичні каталоги* – містять картки на книги, у яких назви робіт розташовані за галузями знань, згідно з чинною класифікацією науки. У систематичних каталогах картки згруповані в логічному порядку за галузями знань. Послідовність розміщення карток відповідає визначеній бібліографічній класифікації – УДК чи ББК;

2. *Абеткові каталоги* містять картки на книги, розташовані в алфавітному порядку прізвищ авторів чи назв. За алфавітним каталогом можна встановити, які твори якого автора є в бібліотеці;

3. *Предметні каталоги* містять картки з назвами творів з конкретних проблем і питань одного змісту. Предметний каталог концентрує близькі за змістом матеріали в одному місці, що дуже зручно для дослідника. Ключем до каталогів бібліотеки є бібліографічні покажчики. Вони можуть бути різними за своїм завданням, змістом і формою;

4. *Електронні каталоги*, а також картотеки дисертацій та авторефератів, систематичні картотека статей із періодичних та продовжуваних видань, різноманітні бібліографічні й довідкові видання (посібники і покажчики з окремих тем і розділів), виноски і посилання в монографіях, підручниках, енциклопедіях, енциклопедичних словниках та ін.

Слід також виявити основні періодичні видання з вибраної проблематики. Відбираючи основні матеріали, слід звернутися до покажчиків статей, опублікованих протягом календарного року і розміщених у кінці останнього номера журналу за кожний рік видання.

Далі слід створити свою картотеку (або список) літературних джерел з теми. Добре складена картотека (список) навіть при побіжному перегляді назв джерел допомагає охопити тему в цілому. На її основі можна вже на самому початку дослідження уточнити структуру дисертації.

Перегляду повинні підлягати всі види джерел, зміст яких пов'язаний із темою дисертаційного дослідження. До них належать матеріали, опубліковані в різноманітних вітчизняних і зарубіжних виданнях; неопубліковані документи (звіти про науково-дослідницькі і дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, звіти фахівців про між-

народні відрядження, матеріали закордонних фірм та ін.), офіційні документи.

Визначення стану вивченості теми доцільно розпочинати зі знайомства з інформаційними виданнями, які містять оперативні систематизовані відомості про документи (опубліковані, неопубліковані), найсуттєвіші сторони їх змісту. Інформаційні видання, на відміну від звичайних бібліографічних посібників, включають не лише відомості про надруковані праці, а й ідеї та факти, що в них містяться. Крім оперативності, їх характеризують новизна поданої інформації, повнота охоплення джерел і наявність довідкового апарату, що полегшує пошук і систематизацію літератури.

Інформаційні видання охоплюють усі галузі науки. Їх випускають інститути, служби науково-технічної інформації міністерств і відомств, деяких наукових установ, центри інформації, бібліотеки. Збір та обробку цих матеріалів в Україні здійснюють Книжкова палата України імені Івана Федорова, Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського й інші бібліотечно-інформаційні установи загальнодержавного або регіонального рівня. Важливими джерелами наукової інформації також є архівні установи України: державні, відомчі та поточні архіви.

Названі вище установи і організації видають довідкову літературу, яка поділяється на три види: *бібліографічна, реферативна та оглядова*. *Бібліографічні видання* містять упорядковану сукупність бібліографічних записів, показують, що видано з питання, яке цікавить спеціалістів. Бібліографічні описи виконують дві функції. Вони сповіщають про появу документа (сигнальна функція і повідомляють необхідні відомості про його місцезнаходження (адресна функція). З бібліографічних записів складають покажчики і бібліографічні списки.

Бібліографічні покажчики найчастіше є сигнальними і складаються з переліку бібліографічних записів, часто без анотацій і рефератів. Ці видання з максимальною повнотою інформують про вихід у світ вітчизняної і зарубіжної літератури, їх характеризує оперативність підготовки за порівняно короткий

термін від часу виходу публікації до відображення її в покажчику.

Допомогу в пошуку джерел надають *реферативні видання*, які містять публікації рефератів, що включають скорочений виклад змісту первинних документів (або їх частин) з основними фактичними даними і висновками. До реферативних видань належать реферативні журнали, реферативні збірники, експрес-інформації, інформаційні листівки та ін.

При відборі джерел дослідники мають звернути особливу увагу на видання Книжкової палати України імені Івана Федорова: бібліографічні покажчики «Літопис книг», «Літопис газетних статей», «Літопис журнальних статей», «Літопис нот», «Літопис образотворчих видань», «Літопис рецензій», «Нові видання України», «Періодичні та продовжувані видання» та ін.

Для прискорення відбору потрібної інформації в Україні створена загальнодержавна *служба науково-технічної інформації* (НТІ). Вона включає Український інститут НТІ, галузеві інформаційні центри, інформаційні центри в НДІ, відділи НТІ в НДІ, конструкторських бюро на підприємствах.

Поряд із інформаційними виданнями органів науково-технічної інформації для інформаційного пошуку слід використовувати автоматизовані інформаційно-пошукові системи, бази і банки даних, інтернет.

Дослідження документальних інформаційних потоків здійснюється за допомогою використання банку даних. *Банк даних* – певна сукупність програмних, організаційних, технічних засобів призначених для централізованого накопичення та багатоцільового використання інформації, яка систематизована і сконцентрована в певному місці (у пам'яті ЕОМ, бібліотеці, каталогах, картотеці). Його ядром є база даних. *База даних* – іменована сукупність інформаційних одиниць у певній предметній сфері. Функціонування цієї бази забезпечується сукупністю мовних і програмних засобів, які мають назву системи управління базою даних. База даних сприяє формуванню бази знань. *База знань* – сукупність систематизованих основних відомостей, що належать до певної галузі знань і зберігаються в пам'яті ЕОМ. У ній виокремлюється дві відносно самостійні частини: знання про певну галузь у вигляді

термінів і законів, стверджень; конкретні, факти що описують цю галузь. База знань, у свою чергу, сприяє розвитку бази даних.

Вивчення наукових інформаційних потоків дає можливість планувати, прогнозувати тенденції розвитку науково-інформаційної діяльності і її удосконалення. Незамінним при цьому є інформаційний простір інтернет. Нині особливої ваги набувають архівні ресурси в мережі інтернет, а особливо такі їх форми як бази даних з пошуковим апаратом, електронні довідники різноманітних жанрів і видів – путівники, фондові і тематичні каталоги тощо та цифрові зображення документів.

Всесвітня мережа інтернет надає можливість доступу дослідника до баз даних різного рівня і спрямування, забезпечуючи при цьому високу ефективність і швидкість пошуку необхідної інформації. Дані пошуку можуть бути використані безпосередньо, однак частіше вони служать сходиною (ключем) до виявлення первинних джерел інформації, якими є наукові праці (монографії, збірники) та інші видання, необхідні для наукової роботи.

Серед документальних сервісів інтернету сьогодні ключову роль відіграє Вікіпедія, яка є водночас і системою накопичення реферативної бази даних про документи і величезною збіркою нових документів довідково-аналітичного характеру.

Входження до інформаційного простору Internet дозволяє наявність зв'язку з вебсайтами бібліотек, зокрема каталогів бібліотечних фондів, спеціальних каталогів (дисертацій, авторефератів, картотеки журнальних статей тощо), іншої пошукової та наукової інформації. Інформація з мережі інтернет – це доступність, актуальність, оперативність.

Із розвитком інформаційних технологій, телекомунікацій, мобільного зв'язку, глобальної мережі інтернет активно формується середовище об'єктів цифрової цивілізації, що створили світ віртуальної реальності, що має безмежні можливості доступу та використання. Цьому активно сприяють і надалі сприятимуть електронні бібліотеки, цифрові архіви, електронні засоби масової інформації тощо.

Сьогодні ця масштабна робота набуває нової якості у зв'язку з входженням суспільства в цифрову еру, коли документальний ресурс і

відповідний науково-довідковий апарат активно інтегрується як в український інформаційний простір, так і в світову мережу. Активно створюються цифрові проекти провідних національних бібліотек України, які є цінним архівом і ресурсом, що забезпечує інформаційними джерелами науку, освіту і культуру.

Розвиток бібліотек у мережевому середовищі передбачає розширення доступу до контенту, просування його в те середовище, де знаходиться користувач. Ця парадигма відображає сучасний погляд на зміну ролі бібліотеки як соціального та культурного інституту.

Ці реалії сучасного цифрового світу уможливили реалізацію ідеї створення колективом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського інтегрованого ресурсу «Електронна бібліотека «Україніка» – зведеного бібліографічного та цифрового ресурсу всієї документальної спадщини України з організацією доступу до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів, репрезентації оригіналів документів у цифровому форматі з широкими можливостями представлення на сайтах бібліотек та архівів, наукових установ у глобальній світовій мережі.

Накопичений досвід формування ресурсу рукописної та книжкової спадщини України дав змогу НБУВ виокремити та розвивати проект «Книжкові пам'ятки України» та ув'язати його з реалізацією завдань формування Державного реєстру національного культурного надбання. База даних проекту «Книжкові пам'ятки України» спрямована на науково-бібліографічну реєстрацію пам'яток і є доступною на порталі НБУВ у тематичному блоці «Історико-культурні ресурси». Органічним доповненням є «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини», яка містить унікальні пам'ятки з фондів НБУВ, що полегшує завдання ідентифікації й атрибуції книжкових пам'яток для регіональних бібліотек України [3, 232].

У Національній бібліотеці України імені Ярослава Мудрого створений інтегрований ресурс електронної бібліотеки «Культура України». В його основу покладено інтегровану модель, яка означає, що в єдиному технологічному середовищі учасники проекту об'єднують свої ресурси шляхом надання повних текстів оцифрованих видань відповід-

но до профілю комплектування, визначених форматів, технічних і уніфікованих вимог до контенту. До складу електронної бібліотеки включаються ресурси, що фізично зберігаються у фондах бібліотек, музеїв та інших закладах культури й ті, що надані авторами за договором на право використання об'єкта авторських прав. Електронна бібліотека «Культура України» органічно входить до системи електронних ресурсів бібліотеки й пов'язана з електронним каталогом, за допомогою якого можна перейти до ресурсів електронної бібліотеки. Вона є складовою частиною Зведеного каталогу оцифрованих видань – інтегрованого інформаційного ресурсу, що містить інформацію про цифровий контент вироблений публічними бібліотеками України. Створення Зведеного каталогу оцифрованих видань дало змогу об'єднати інформацію про всі наявні в публічних бібліотеках переведені в цифрову форму видання. Цей каталог має загальнонаціональний статус з вільним доступом [3, 263].

Досвід створення цих електронних бібліотек, формування й використання їх інформаційних ресурсів сприяє створенню єдиного інформаційного простору та наближає Україну до формування загальнодержавного цифрового культурологічного консолідованого ресурсу, аналогічного тим, які підтримуються і функціонують у багатьох країнах світу як пріоритет державної культурної політики.

Важлива роль у дослідженнях наукової інформації належить наукометрії, яка займається статистичними дослідженнями структури та динаміки масивів і потоків наукової інформації. Завдання наукометрії вирішуються спеціалізованими інститутами та інформаційними службами, які створюють наукометричні бази даних для відстеження цитованості наукових публікацій, опублікованих у наукових виданнях та дослідження публікаційної активності та цитованості авторів наукових праць.

Наукометрична база даних – це також пошукова система, яка формує статистику, що характеризує стан і динаміку показників затребуваності, активності та індексів впливу діяльності окремих вчених і дослідницьких організацій. Наукометричні показники застосовуються для оцінювання ефективності наукової діяльності з використанням як якісних, так і кількісних оці-

нок. В основі якісних оцінок лежать висновки експертів. Кількісні оцінки ґрунтуються на опублікованих даних і патентній інформації: це число публікацій, аналіз частоти їхньої цитованості (індекс цитування), індекс Гірша, імпаکت-фактор наукового журналу, в якому роботи опубліковані, кількість отриманих вітчизняних та міжнародних грантів, стипендій, вітчизняних та іноземних премій, участь у міжнародному науковому співробітництві, складі редколегій наукових журналів.

Найавторитетнішими і найповнішими міжнародними базами даних є Web of Science (WoS) Філадельфійського інституту наукової інформації корпорації Thomson Reuters та Scopus видавничої корпорації Elsevier. Їх діяльність спрямована на вивчення наукової активності країн (вчених, організацій) за бібліометричними показниками, а дані враховуються в різних міжнародних і національних рейтингових системах.

Міністерством освіти і науки України у вимогах до опублікування результатів дисертацій або монографій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (наказ МОН від 23.09.2019 № 1220) встановлено обов'язкові публікації у наукових фахових періодичних виданнях України та інших держав, які включені до наукометричних міжнародних баз даних.

Таким чином, слід зазначити, що наукова інформація збагачує уявлення про наукові комунікації в цілому та забезпечує нові якісні можливості в науково-дослідній роботі. Вміння оперативно знаходити і опрацювати потрібну інформацію з теми дослідження з

використанням сучасних інформаційних технологій є досить важливим і відповідальним етапом наукового дослідження.

Наукова новизна роботи полягає в узагальненні знань про роль інформаційного забезпечення, систематизації джерел та етапів пошуку і збору наукової інформації. Доведено, що ефективність і швидкість пошуку наукової інформації з безмежними можливостями доступу і використання забезпечує глобальна світова мережа інтернет та активне формування середовища об'єктів цифрової цивілізації, насамперед, електронних бібліотек та цифрових архівів. Доведено, що важлива роль у пошуку і дослідженні структури та динаміки масивів і потоків наукової інформації належить наукометрії, яка здійснюється науковими базами даних, найавторитетнішими з яких є Web of Science і Scopus.

Висновки. Наукова інформація збагачує уявлення про наукові комунікації в цілому та забезпечує нові якісні можливості в науково-дослідній роботі. Пошук наукової інформації здійснюється в бібліотеках, через бібліотечно-інформаційні установи, загальнодержавні служби науково-технічної інформації, мережу інтернет, електронні бібліотеки, цифрові архіви. Вміння оперативно знаходити і опрацювати потрібну інформацію з теми дослідження з використанням сучасних інформаційних технологій є досить важливим для здобувачів наукового ступеня доктора філософії і відповідальним етапом наукового дослідження.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В. Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень. *Економіка агропромислового комплексу*. 2016. № 7. С. 87–94.
2. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери: генезис, концепції, модернізації : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
3. Добровольська В. В. Інформаційно-документаційне забезпечення розвитку соціокомунікаційного простору культури в Україні : монографія. Київ : НАКККіМ, 2020. 356 с.
4. Дубровіна Л., Коридон А., Матяш І. Архіви, бібліотеки, музеї – джерельна основа національної пам'яті, культурної спадщини України. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 1. С. 3–10.
5. Про вищу освіту: Закон України : від 01.07.2014, № 1556-VII (зі змінами). Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.08.2020).
6. Про інформацію : Закон України : від 02.10.1992 № 2657-XII (зі змінами). Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.08.2020).

7. Про наукову та науково-технічну діяльність : Закон України : від 26.11.2016, № 848-VIII. Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 20.08.2021).

8. Муравицька Г. В. Інформація як стратегічний ресурс організації науково-дослідного процесу. *Демократичне врядування : наук. вісник / Нац. акад. держ. управління при Президентові України. Львів. регіон. ін-т держ. управління.* 2015. Вип. 15.

9. Ніколаєнко С. М. Наукові дослідження в університетах – визначальний чинник зростання якості освіти. Київ : Прок-Бизнес, 2007. 175 с.

10. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Основи науково-дослідної роботи : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2013. 336 с.

11. Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) : постанова Кабінету Міністрів України : від 23.03.2016, № 261 // Законодавство України / Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p#Text> (дата звернення: 20.08.2020).

12. Січкаренко Г. Г. Документні джерела інформації: навч. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2018. 212 с.

13. Тулайдан В. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Ужгород : ДВНЗ Ужгород. Нац. ун-т, 2017. 105 с.

14. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 6-те вид., перероб. і допов. Київ : Знання, 2008. 310 с.

References

1. Andriychuk V. G. (2016). The essential aspect of the methodology of scientific research. *Ekonomika ahropromyslovoho kompleksu*, 7, 87–94 [in Ukrainian].

2. Voskoboynikova-Guzeva O. V. (2014). Strategies of development of library and information sphere: genesis, concepts, modernization: monograph. Kyiv: Akadempriodyka [in Ukrainian].

3. Dobrovolska V. V. (2020). Information and documentation support for the development of socio-communication space of culture in Ukraine. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

4. Dubrovina L., Korydon A., Matyash I. (2017). Archives, libraries, museums – the source of national memory, cultural heritage of Ukraine. *Bibliotechny visnyk*, 1, 3–10 [in Ukrainian].

5. On higher education: Law of Ukraine (2014, July 1, № 1556-VII) (as amended). Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

6. On information. Law of Ukraine (1992, October 2, № 2657-XII) (as amended). Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].

7. On scientific and scientific-technical activity. Law of Ukraine (2016, November 26, № 848-VIII). Legislation of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> [in Ukrainian].

8. Muravytska G. V. (2015). Information as a strategic resource for the organization of the research process. *Demokratychnе vryaduvannya: academic papers collection, issue 15* [in Ukrainian].

9. Nikolaenko S. M. (2007). Research in universities – a determining factor in increasing the quality of education. Kyiv: Prok-Byznes [in Ukrainian].

10. Palekha Yu. I., Lemish N. O. (2013). Fundamentals of research work: textbook. way. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].

11. On approval of the Procedure for training applicants for the higher education of the degree of Doctor of Philosophy and Doctor of Science in higher educational institutions (scientific institutions) (2016, March 23, № 261). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny. Verkhovna rada Ukrayiny. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-p#Text> [in Ukrainian].

12. Sichkarenko G. G. (2018). Documentary sources of information. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi [in Ukrainian].

13. Tulaidan V. (2017). Fundamentals of scientific research. Uzhhorod: DVNZ Uzhhorod. Nats. un-t [in Ukrainian].

14. Sheiko V. M., Kushnarenko N. M. (2008). Organization and methods of research. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 06.03.2021
Отримано після доопрацювання 19.04.2021
Прийнято до друку 23.04.2021*

ПОДІЇ ТА ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ

УДК 378.02: «ВП МФ КНУКіМ»(091)

Цитування:

Сидоренко Т. В., Сидоренко А. І. Місія служіння культурі: про кафедру, що готує фахівців інформаційної сфери (до 50-річного ювілею ВП «Миколаївська філія КНУКіМ»). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 99–106.

Sydorenko T., Sydorenko A. (2021). Mission of cultural service: about the department that trains information specialists (to the 50th anniversary of VP «Nikolaev branch of KNUCA»). *Library science. Record Studies. Informology*. 3, 99–106 [in Ukrainian].

Сидоренко Тетяна Валеріївна,
кандидат наук з соціальних комунікацій,
завідувач кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи ВП
«Миколаївська філія Київського національного
університету культури і мистецтв»
tatyana_tvs@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0003-0950-3467>

Сидоренко Алла Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри
інформаційної, бібліотечної та архівної справи
ВП «Миколаївська філія Київського національного
університету культури і мистецтв»
allasidorenko7@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-2889-5219>

**МІСІЯ СЛУЖІННЯ КУЛЬТУРИ: ПРО КАФЕДРУ,
ЩО ГОТУЄ ФАХІВЦІВ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ
(до 50-річного ювілею ВП «Миколаївська філія КНУКіМ)**

Мета роботи. Дослідження порушує питання історії та узагальнення досвіду підготовки фахівців інформаційної сфери у Відокремленому підрозділі «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв». **Методологічною основою** дослідження стали методи аналізу, синтезу, порівняльно-історичний та ретроспективний, що дозволило дослідити історію кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи за 50 років. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що вперше комплексно досліджено історію кафедр, які здійснювали підготовку фахівців інформаційної сфери (бібліотекарів та документознавців). **Висновки.** Миколаївська освітня школа бібліотекознавства та документознавства, яка була упродовж десятиліть єдиною на Півдні України, має великий досвід підготовки фахівців інформаційної сфери і займає провідне місце у піввіковій історії Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв». Кафедра, що готує фахівців інформаційної сфери, здійснює вагомий внесок у наукову розробку проблем документалістики, історії бібліотечної та книжкової справи, обслуговування користувачів. Кафедра зустрічає свій ювілей на новому етапі свого розвитку, втілюючи в життя нові проекти, стартапи, форми роботи зі студентами в трансформованому освітньому середовищі, зберігаючи високий професійний рівень.

Ключові слова: Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв, кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи, інформаційна освіта.

Sydorenko Tatyana,

Candidate of Sciences in Social Communications,
Head of the Department of Information,
Library and Archival Affairs of VP
«Nikolaiv branch of the Kyiv National
University of Culture and Arts»

Sydorenko Alla,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
VP «Mykolaiv branch of Kyiv National
University of Culture and Art»

MISSION OF CULTURAL SERVICE: ABOUT THE DEPARTMENT THAT TRAINS INFORMATION SPECIALISTS (to the 50th anniversary of VP «Nikolaev branch of KNUCA)

Purpose of the Article. The research raises questions of history and generalization of experience of preparation of experts of information sphere in the Separate division «The Nikolaev branch of the Kyiv national university of culture and arts». **The methodology** of the study were methods of analysis, synthesis, comparative history, and retrospective, which allowed to study the history of the Department of Information, Library, and Archival Affairs for 50 years. **The scientific novelty** of the work is that for the first time the history of the departments that trained information specialists (librarians and documentologists) was comprehensively studied. **Conclusions.** The Mykolaiv Educational School of Library and Documentation which was the only one in the South of Ukraine for many decades has extensive experience in training information specialists and occupies a leading place in the half-century history of the Mykolaiv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts. The department, which trains specialists in the field of information, makes a significant contribution to the scientific development of problems of the documentary, history of library and book business, customer service. The department celebrates its anniversary at a new stage of its development, implementing new projects, startups, forms of work with students in a transformational educational environment while maintaining a high professional level.

Keywords: Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts, Department of Information, Library and Archival Affairs, Information Education.

Актуальність теми дослідження. 50-річний ювілей відомого сьогодні на Півдні України Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (ВП «МФ КНУКіМ») спонукає до роздумів над історичними етапами становлення та розвитку однієї з провідних кафедр закладу – кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Відсутність комплексного дослідження історії кафедри, що здійснює підготовку менеджерів бібліотечно-інформаційних технологій та документознавців, менеджерів органів державної влади за піввіковий період, робить цю тему актуальною та дає можливість простежити основні періоди розвитку кафедри, змістовне

наповнення освітньої діяльності, познайомитися з «кафедрою в іменах» за 1971-2021 рр.

Аналіз дослідження і публікацій. Питанням історії кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ВП «МФ КНУКіМ» присвячено дві публікації в збірках праць, підготовлених до ювілейних дат (25-ти та 40-ка річчю) з дати створення [2 ;3].

Мета дослідження – вивчення історії та узагальнення досвіду підготовки фахівців інформаційної сфери в ВП «МФ КНУКіМ» протягом 1971-2021 рр.

Виклад основного матеріалу. Історія кафедри, що носить сучасну назву «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», розпочинається з відкриттям у 1971 році Миколаїв-

ського культурно-просвітницького факультету Київського інституту культури ім. О. Є. Корнійчука. Вже з цього року було здійснено набір студентів на спеціальність «Бібліотекознавство та бібліографія», а з 1972 року було створено самостійну кафедру бібліотекознавства і бібліографії.

Відкриття нової спеціальності було обумовлено необхідністю підготовки кадрів для бібліотек різних типів і видів Півдня України. Адже цей період характеризувався зростанням мережі наукових, спеціальних бібліотек, централізованих бібліотечних систем. На початку 70-х років ХХ ст. розпочинається створення галузевої системи інформації з культури та мистецтва, що сприяє формуванню відповідних служб інформації в республіканських, крайових, обласних бібліотеках. Розроблялися проблеми централізації бібліотечної справи та організації єдиної системи бібліотечного обслуговування населення. Також у 60-80-ті роки більше уваги почали приділяти питанням механізації та автоматизації бібліотечно-бібліографічних процесів у бібліотеках. Ці та інші аспекти спонукали до вивчення питань бібліотечної освіти і відкриття факультету Київського інституту культури ім. О. Є. Корнійчука в м. Миколаєві.

Навчання велося за спеціалізацією «бібліотекар-бібліограф масових бібліотек», пізніше – «бібліотекар-бібліограф бібліотек для дітей». Змінювалися програми, зміст навчання, які залежали від наслідків вивчення потреб регіону у фахівцях документно-інформаційної справи. Посилювалася підготовка з дисциплін психологічного, соціологічного циклів, інформатики та прикладних предметів тощо.

Кафедру очолила бібліотекар-практик Близниченко Т. Г., яка викладала дисципліни бібліотекознавчого циклу: «Бібліотекознавство», «Бібліотечні фонди», «Бібліотечні каталоги». Для роботи на кафедрі бібліотекознавства та бібліографії в 1972 році були запрошені випускники бібліотечного факультету Київського інституту культури Воїнова В. Л. і Герашенко М. В.; бібліотекарі-практики м. Миколаєва Синческул В. В., Вобленко Ю. Ф., Ковальова (Ковальова-Скорова) Т. О. (Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека

ім. О. Гмирьова); Карабан (Єременко) В. М.; Мірошніченко Л. С.; Тихонова (Мейжис) І. А. (Миколаївська обласна бібліотека для дітей). На той час в Миколаєві не було фахівців з науковими ступенями зі спеціальності «Бібліотекознавство, бібліографознавство», тому подією став приїзд в м. Миколаїв кандидата педагогічних наук за спеціальністю «Бібліотекознавство, бібліографознавство», доцента Варганової Діани Харитонівни, яка очолила кафедру бібліотекознавства і бібліографії в 1975 році. За часів її роботи розпочалася активна науково-дослідна діяльність студентів кафедри, зокрема, написання і захист дипломних робіт з питань історії бібліотечної справи Півдня України. Тематика дипломних робіт охопила історію бібліотечної справи всіх областей Півдня України, а також деяких республік колишнього Союзу.

У 70-80-ті роки ХХ ст. завідувачами кафедри бібліотекознавства і бібліографії були Варганова Д. Х. (к.п.н., доцент), Козляковський П. А. (к.п.н., доцент), Мейжис І. А. (к.п.н., доцент, пізніше – д.п.н., професор).

Спрямованість на поглиблення вивчення дисциплін бібліотекознавчого та бібліографознавчого циклів вплинула на поділ у 1984 р. кафедри на дві самостійні: кафедру бібліотекознавства та кафедру бібліографії. З 1984 р. кафедра бібліографії продовжила своє функціонування як самостійний структурний підрозділ Миколаївської філії спочатку як кафедра бібліографії, а з 1999 р. – як кафедра книгознавства та бібліографознавства, з 2003 р. – як кафедра книгознавства, бібліотекознавства і бібліографії, з 2005 р. – як кафедра книгознавства, бібліотекознавства та комп'ютерних технологій. Кафедру очолювали Козляковський П. А. (к.п.н., доцент), Синческул В. В. (старший викладач), Мейжис І. А. (к.п.н., доцент), Хорунжий А. Ф. (к.п.н., доцент), Гич Г. М. (к.п.н., доцент). Кафедру бібліотекознавства очолювали Койдан О. Б. (к.п.н.), Варганова Д. Х. (к.п.н., доцент), Воїнова В. Л. (старший викладач), Попова Т. С. (к.п.н., доцент).

З 1990-х років в рамках спеціальності «Бібліотекознавство і бібліографія» була відкрита нова спеціалізація «Книгознавець-бібліограф книготорговельного підприємства». Підготовка студентів за цією спеціалізацією

здійснювалась більше 10-ти років. З 1999 року кафедра бібліотекознавства отримала нову назву – кафедра бібліотекознавства та документно-інформаційних систем, а з 2000 р. – кафедра бібліотекознавства.

Викладалось достатньо багато дисциплін: так, Близниченко Т. Г. викладала «Загальне бібліотекознавство», «Бібліотечні каталоги». Варганова Д. Х. – «Організацію бібліотечної справи», «Бібліотечні фонди». Воїнова В. Л. викладала курси, пов'язані з основами бібліотекознавства, обслуговування користувачів, режисурою масових заходів, бібліотечною професіологією. Єременко В. М. читала лекції, вела практичні та лабораторні заняття з дисциплін «Бібліотечні каталоги», «Історія бібліотечної справи». Мірошніченко Л. С. здійснювала підготовку студентів з дисциплін «Методика роботи з читачами», «Психологія читання», «Аналіз та рецензування художніх творів». Сидоренко А. І. викладала «Документознавство», «Бібліотечні фонди», «Аналітико-синтетичну обробку документів»; Хорунжий А. Ф. викладав курси галузевого книгознавства, галузевої бібліографії, історії української книги, української бібліографії. Синческул В. В. навчала студентів з основ теорії бібліографії. Вобленко Ю. Ф. вела низку курсів з галузевого книгознавства, галузевої бібліографії. Попова Т. С. викладала дисципліни з книгознавства, історії книги, книготорговельної бібліографії, бібліотечного обслуговування в бібліотеках для дітей. Іванова І. Ф. вела курси з діловодства, менеджменту бібліотечно-інформаційної діяльності. Гич Г. М. здійснювала підготовку студентів з соціально-психологічних засад обслуговування користувачів, основ науково-дослідної роботи, бібліотечної професіології, сучасних бібліотекознавчих концепцій тощо. Малиновська Н. Л. викладала «Аналітико-синтетичну обробку документів», «Електронний документообіг». Бородіна Г. Г. викладала «Історію бібліотечної справи», «Книгознавство», «Організацію бібліографічної діяльності». Гвоздев Ю. О. читав лекції та практичні заняття з курсу «Технічні засоби бібліотечної роботи». Шамес Й. А. викладав курси «Психологія, психодіагностика», «Інформатика», «Основи обчислювальної техніки та програмування».

Велика увага приділялася формуванню колективу кафедри, який в різні роки поступово поповнювався її перспективними випускниками такими, як Сидоренко Алла Іванівна, Гич Галина Миколаївна, Хорунжий Анатолій Федорович, Малиновська Наталія Леонідівна, Іванова Ірина Федорівна, Єрмолаєва Ганна Анатоліївна, Бородіна Галина Григорівна, Шуляк Світлана Олександрівна, Шкроботько Алла Леонідівна, Сидоренко Тетяна Валеріївна.

Необхідно відзначити, що основним завданням викладачів кафедр були підготовка кадрів для бібліотечної галузі Півдня України та наукова робота. Для студентів готувалися методичні рекомендації з вивчення дисциплін, для виконання практичних завдань, для самостійної роботи, конспекти лекцій з дисциплін професійного циклу, програми та навчально-методичні комплекси дисциплін кафедри, програми до державних іспитів, впроваджено нові активні методи навчання у формі ділових ігор, ситуаційних завдань та ін. Багатоплановою була тематика дипломних і курсових робіт студентів, враховувались і запити бібліотек регіону, потреби у дослідженні регіональних аспектів діяльності документних структур.

Професіоналізм викладачів кафедри постійно вдосконалюється (навчання в аспірантурі, Інституті підвищення кваліфікації тощо). Участь разом зі студентами денної та заочної форм навчання у наукових дослідженнях різного рівня: всесоюзному «Бібліотечна професія: сучасний стан і перспективи розвитку» (1990-й р.); комплексному дослідженні кафедри «Бібліотечне краєзнавство: історія, сучасний стан та перспективи розвитку» (1991-1995 рр.), за результатами яких підготовлені наукові статті, дипломні роботи, методичні рекомендації. Більшість дисертаційних досліджень викладачів кафедри здійснено в межах комплексної теми ВП «МФ КНУКіМ» «Історія і розвиток культури Півдня України», наукової теми факультету документознавства та бібліотечно-інформаційних систем «Бібліотечні ресурси Півдня України: формування та шляхи підвищення ефективності».

Викладачі бібліотечних спеціальностей Миколаївської філії активно співпрацювали

з колегами з різних вищих закладів освіти та бібліотек країни. Прикладом такої співпраці можна назвати гостьові лекції-зустрічі викладачів і студентів бібліотечного факультету в стінах Миколаївської філії з Пілецьким Віктором Михайловичем (кандидатом педагогічних наук, доцентом, завідувачем кафедри бібліотекознавства Київського державного інституту культури), Соколовим Аркадієм Васильовичем (доктором педагогічних наук, професором Ленінградського державного університету культури); Карташовим Миколою Семеновичем (доктором педагогічних наук, професором, директором Державної бібліотеки СРСР, м. Москва) – 80-ті роки; Чачко Адою Семенівною (доктором педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри бібліотекознавства КНУКІМ, відомим українським бібліотекознавцем) – кінець 90-х- початок 2000-х років, Горбаченко Тетяною Григорівною (на той час кандидатом педагогічних наук, доцентом кафедри бібліотекознавства КНУКІМ, нині доктором філософських наук, професором); Медведєвою Валентиною Миколаївною (кандидатом педагогічних наук, професором КНУКІМ); Бездрабко Валентиною Василівною – кандидатом історичних наук, доцентом (нині доктором історичних наук, професором, завідувачем кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності КНУКІМ); Новальською Тетяною Василівною – доктором педагогічних наук, професором, завідувачем кафедри інформаційних технологій КНУКІМ. Це були незабутні зустрічі, проблемні лекції та дискусії з актуальних питань бібліотекознавства, документознавства, підготовки спеціалістів з інформаційної сфери.

80-90-ті роки ХХ ст. були часом пошуку нових форм в діяльності закладів культури, відзначилися активною участю викладацького складу кафедри у науково-практичних конференціях, що проводилися Миколаївською філією: «Особенности культурно-просветительской работы в условиях НТР» (1980 р.), «Актуальные проблемы культурного строительства» (1985 р.), «Розвиток іноетнічних культур у контексті української культури Півдня України» (1996 р.) та ін.

До роботи зі студентами завжди залучали фахівців-практиків. Викладачами-сумісниками в різні роки були Богза Н. Ф. (директор Миколаївської ОУНБ ім. О. Гмирьова) Северин Л. С. (директор ЦБС для дорослих м. Миколаєва); Семілет Н. В. (директор ЦБ для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменко, Заслужений працівник культури України); Тверда Т. В. (нині директор ЦБ ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва, Заслужений працівник культури України); Гречко Г. С. (заступник директора ЦБ для дітей м. Миколаєва, Заслужений працівник України); Костирко Т. М., кандидат наук з соціальних комунікацій, директор Наукової бібліотеки національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова; Картузов К. М., директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва; Агаркова В. В., директор Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки та ін. Кафедра всі роки працює в тісному контакті з бібліотеками Півдня України, сприяючи оптимізації бібліотечної діяльності в регіоні.

З 1997 року в межах факультету документознавства та бібліотечно-інформаційних систем, що був утворений у 1991 р., введено нову спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність», а з 2000 р. – відкрито самостійну кафедру документознавства, яку очолила Іванова І. Ф., к.п.н., доцент (2000-2005 рр.), випускниця кафедри. З 2000 року кафедра документознавства здійснює підготовку спеціалістів у галузі документознавства та інформаційної діяльності, здатних працювати як виконавці та організатори в державній і недержавній адміністративних сферах, вміщуючи сучасну організацію документопотоків, технічні засоби внутрішньої і зовнішньої документації, впровадження документально-інформаційних систем пошуку та аналітико-синтетичної переробки інформації тощо. На кафедру перейшли працювати Іванова І. Ф., к.п.н., доцент; Сидоренко А. І., к.п.н., доцент; Єрмолаєва Г. А., ст. викладач (пізніше к.п.н., доцент); Журавська І. М., к.т.н., доцент (нині доктор технічних наук, професор); Марченко С. І., к.т.н., доцент. Викладачами-сумісниками в різні роки були Левченко Л. Л., к.і.н., директор Державного архіву Миколаївської області

(нині д.і.н., заступник Голови Державної архівної служби України), Бугаєнко Т. І. (доцент, Миколаївська обласна рада); старші викладачі Божаткін С. М., Гусєва-Божаткіна В. А., які викладали дисципліни за блоком «Комп'ютерні технології в документознавстві».

Кафедра в 2004 році отримала назву «Документознавства та інформаційної діяльності», а з 2008 р. кафедра бібліотекознавства і кафедра документознавства та інформаційної діяльності об'єдналися в кафедру «Документознавства та інформаційних систем». Завідувачами кафедри були: Северин Людмила Степанівна, к.п.н. (2006-2008 рр.), Сидоренко Алла Іванівна, к.п.н., доцент (2008-2014 рр.), Борко Тетяна Миколаївна, к.п.н. (2014-2019 рр.). Нині кафедру очолює кандидат наук з соціальних комунікацій Сидоренко Тетяна Валеріївна (2019 р. – по теперішній час).

Введення в дію Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2015 р.) зумовило суттєві зміни в процесі професійної підготовки фахівців сфери документознавства та інформаційної діяльності, бібліотекознавства, архівознавства, книгознавства, діловодства, об'єднавши усі ці спеціальності під однією назвою – «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

До 2016 р. кафедра документознавства та інформаційних систем була випусковою за спеціальностями 7.02010201 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія» та 7.02010501 «Документознавство та інформаційна діяльність». З 2016 р. кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи готує студентів за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». Сфери професійної діяльності випускників кафедри – органи державного, муніципального управління і самоврядування, судової та правоохоронної системи, науково-дослідні установи, центри вивчення громадської думки; вищі заклади освіти; кадрові, консалтингові, рекламні, інформаційні агентства; заклади публічної сфери, бібліотечні установи різних типів і видів, служби документаційного забезпечення підприємств Півдня України.

Сьогоднішній склад кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ВП «МФ КНУКіМ» складають Сидоренко Тетяна Валеріївна, кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент (завідувач кафедри); Баковецька Ольга Олександрівна, доктор історичних наук, доцент, професор за наказом; Борко Тетяна Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент за наказом; Єрмолаєва Ганна Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент; Сидоренко Алла Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент; Шуляк Світлана Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент.

Кафедра інформаційної, бібліотечної та архівної справи продовжує розвивати свої кращі традиції і є осередком наукової діяльності. Наукова тема кафедри – «Документально-інформаційні системи в структурі освітньо-інформаційного простору суспільства». Концептуальні напрями роботи кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи ВП «МФ КНУКіМ» спрямовані на розвиток і функціонування майбутнього фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи в системі інновацій соціальних комунікацій. Викладачі кафедри є науковими керівниками студентських досліджень з питань трансформаційної діяльності бібліотечного соціального інституту у сучасних умовах медіапростору, формуванні цифрових компетенцій бібліотекознавців, менеджерів інформаційних систем і технологій, документознавців, менеджерів органів державної влади та управління. Здійснюється розроблення та оновлення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки бакалаврів інформаційної, бібліотечної та архівної справи в контексті реформування та модернізації спеціальності..

У 2015 році вперше кафедрою проведений Форум бібліотекарів Півдня України «Бібліотека ХХІ ст.: освітній і практичний вектори», мета якого – інтегрувати бібліотечну освіту та сучасні інноваційні практики для удосконалення бібліотечної галузі Півдня України, підвищити професійний статус бібліотекаря в сучасному суспільстві.

Студенти та викладачі кафедри «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» брали участь в Міжрегіональному ярмар-

ку бібліотечних інновацій «БібліоКре@тив-2015» на платформі «Ідеї команди фахівців Миколаївської області в розділі «Студентський фрістайл бібліотечних ідей» (викладачі Сидоренко Т. В., Шуляк С. О.). Цікавим став і регіональний проєкт «School Book Crossing» (Миколаїв-Херсон). Студенти спеціальності – активні учасники сучасних проєктів ВП «МФ КНУКіМ» – «Туристичний хакатон» (2019, 2020 рр. – викладачі Єрмолаєва Г. А., Сидоренко Т. В.), «Посвята студентів» перших курсів спеціальності тощо.

Цікавими і корисними стали опитування здобувачів вищої освіти студентів всіх спеціальностей та викладачів ВП «МФ КНУКіМ» у березні-квітні 2021 року, проведені завідувачем кафедри Сидоренко Т. В. Мета опитування – виявлення ставлення студентів і викладачів до технологій, форм, перспектив використання дистанційного навчання [4].

У рамках ювілейного 50-го року зі створення Миколаївської філії КНУКіМ на Півдня України, у 2021 р. кафедрою інформаційної, бібліотечної та архівної справи започатковано і проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Інформаційні комунікації в культурі та мистецтві», метою якої є узагальнення теоретичних досліджень та практичного досвіду розвитку інформаційних комунікацій в культурі та мистецтві Півдня України та розробка новітніх підходів комунікативної політики культурно-мистецьких установ в контексті розвитку регіонального соціокультурного середовища [1].

Серед випускників кафедри – 8 осіб, які захистили кандидатські дисертації, отримали наукові ступені кандидата наук, вчені звання доцента і працювали та працюють на кафедрі інформаційної, бібліотечної та архівної справи ВП «МФ КНУКіМ»: Хорунжий А. Ф., Гич Г. М., Іванова І. Ф., Сидоренко А. І., Бородіна Г. Г., Єрмолаєва Г. А., Шуляк С. О., Сидоренко Т. В.

Кафедра пишається і своїми випускниками – керівниками провідних бібліотек Півдня України: Коротун Н. І. – директор Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара, заслужений працівник культури України; Агаркова В. В. – директор Ми-

колаївської обласної універсальної наукової бібліотеки; Ткаченко Н. В. – директор Миколаївської обласної бібліотеки для юнацтва, лауреат обласної премії «Кращий працівник в галузі культури Миколаївської області» в номінації «За вагомий внесок у розвиток літератури» (2013); Лобзова В. Л. – директор Херсонської обласної бібліотеки для юнацтва ім. Б. А. Лавренюва; Жайворонок Т. А. – директор Миколаївської обласної бібліотеки для дітей ім. В. Лягіна, Заслужений працівник культури України; Семілет Н. В. – директор Центральної бібліотеки для дітей ім. Ш. Кобера і В. Хоменко м. Миколаєва, Заслужений працівник культури України; Тверда Т. В. – директор Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва, Заслужений працівник культури України; Роскіна Т. І. – директор Науково-педагогічної бібліотеки м. Миколаєва, відмінник освіти України (до 2018 р.), Нікора Л. М. (2004-2013 рр.), Коваль Н. С. (з 2013 р. по теперішній час) – завідувачі бібліотекою ВП «МФ КНУКіМ».

Випускники освітньої програми «Документознавець, менеджер органів державної влади та управління» працюють як в органах державної влади, так і в комерційних структурах: Любаров Ю. Й., начальник управління з питань культури та охорони культурної спадщини Миколаївської міської ради; Дорош А. І., Ласна Н. Г., Мигальчинська А. Л. – головні спеціалісти Управління культури, національностей та релігій Миколаївської облдержадміністрації та ін. Десятки випускників кафедри вже отримали дипломи магістрів з документознавства та інформаційної діяльності, публічного управління, менеджменту та адміністрування.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вперше комплексно досліджено історію кафедр, які здійснювали підготовку фахівців інформаційної сфери (бібліотекарів та документознавців).

Висновки. Кафедра, що готує фахівців інформаційної сфери, здійснює вагомий внесок у наукову розробку проблем документалістики, історії бібліотечної та книжкової справи, обслуговування користувачів. Ініціативність, відданість своїй справі, значний науково-твор-

чий потенціал характеризують педагогічний колектив кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Десятиліття пошуків і творчого підходу принесли свій результат: викладачі кафедри накопичили великий досвід у підготовці фахівців інформаційної сфери.

Гуманістичну місію служіння Україні, її культурі протягом всіх років виконували педагоги, що працювали в різні десятиліття її роботи та тисячі наших випускників, які працюють в Україні та інших країнах світу, пам'ятаючи своїх вчителів.

Список використаних джерел

1. Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв: веб-сайт. URL: <https://mfknukim.mk.ua/kafedra-informatsijnoi-bibliotechnoji-ta-arkhivnoji-spravi>.
2. Миколаївський філіал Київського державного інституту культури – історія та сучасність: 25-річчю філіалу присвячується: зб. ст. / за ред. А. Г. Михайлик, С. П. Шевчук. Миколаїв, 1996. 64 с.
3. Сидоренко А. І. Професія, яка об'єднує. *Шлях до визнання* : науково-методичний альманах, присвячений 40-річчю Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв. Миколаїв, 2011. С. 92-93.
4. Сидоренко Т. В. Дистанційна освіта як сучасна освітня технологія. *Інформаційні комунікації в культурі та мистецтві*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф, 08 квітня 2021 р. / [редкол. : Н. В. Федотова (гол. ред.) та ін.]. Миколаїв : МФ КНУКіМ, 2021. С. 26-33.

References

1. Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts: website. URL: <https://mfknukim.mk.ua/kafedra-informatsijnoi-bibliotechnoji-ta-arkhivnoji-spravi>. [in Ukrainian].
2. Mykolaiv branch of the Kyiv State Institute of Culture - history and modernity: dedicated to the 25th anniversary of the branch (1996). zb. st. za red. A. H. Mykhailyk, S. P. Shevchuk. Mykolaiv [in Ukrainian].
3. Sydorenko A. I. (2011). A profession that unites. Shliakh do vyznannia : naukovo-metodychnyi almanakh, prysviachenyi 40-richchiu Mykolaivskoi filii Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Mykolaiv. 92-93 [in Ukrainian].
4. Sydorenko T. V. (2021). Distance education as a modern educational technology. Informatiini komunikatsii v kulturi ta mystetstvi: zb. tez dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf. Kviten 08 2021, 26-33. Mykolaiv [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 06.03.2021
Отримано після доопрацювання 19.04.2021
Прийнято до друку 23.04.2021*

РЕЦЕНЗІЇ

Веденєєв Дмитро Валерійович,
доктор історичних наук, професор кафедри
арт-менеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
zastava67@i.ua
[https:// orcid.org/0000-0002-8929-9875](https://orcid.org/0000-0002-8929-9875)

**КОЗАКОЗНАВСТВУ НЕМА ПЕРЕВОДУ:
Нове енциклопедичне видання з історії українського козацтва**

Рецензія на наукове видання: Історія українського козацтва: енциклопедичний довідник /
Є. О. Романенко, О. Л. Романенко, В. М. Воронін. Харків: Фоліо, 2021. 765 с.

Минув тривалий час із дня виходу другого видання ґрунтовної малої енциклопедії українського козацтва (*Українське козацтво: мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко. К.: Генеза, 2006. 672 с.*) і відчувалася науково-інформаційна потреба у новому концептуально й інформативно повному енциклопедичному виданні, придатному для задоволення професійних потреб істориків, а також широкого читацького загалу, котрий цікавиться козацькою давниною та її відгомонам у подальшій державницькій, військовій та соціокультурній історії України.

Таким корисним своєчасним виданням став енциклопедичний довідник «Історія українського козацтва». Авторами видання виступили доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України Євген Романенко (проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету), кандидат технічних наук, професор Олександр Романенко (генерал козацтва), доктор історичних наук, професор Віктор Воронін (заступник виконавчого директора Національного фонду досліджень).

Хронологічні межі в цілому охоплюють історичну епоху з середини XV ст. і до завершення Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Доречним буде одразу ж звернути увагу на те, що автори приділили належну увагу цій смузї вітчизняної історії під кутом зору відродження інститутів козацтва, трансформації його духу, бойових традицій та символіки, суспільно-державотворчої спадщини у творення державних та громадянських формацій (Української Держави гетьмана Павла Скоропадського, Української Народної Республіки, їх збройних сил та управлінського апарату, нагородної системи, інституту «Вільного козацтва» як своєрідної національної моделі середнього класу тощо). Група статей, наприклад, присвячена бойовому шляху українських військових частин і з'єднань, які носили назви, пов'язані із козацтвом та його очільниками.

За змістовно-словниковою побудовою видання є доволі універсальним, охоплюючи основні значущі сфери життєдіяльності козацтва – адміністративно-політичну, управлінсько-правову, військову, культурно-освітню, матеріально-побутову, зброярну, природно-географічну, топонімічну тощо. Довідник вирізняється широким висвітленням історичного й міжнародного

контексту формування, буття, воєнно-політичної діяльності та військового мистецтва козацтва як феномену національної історії, ядра творення однієї із моделей вітчизняної державності – козацько-гетьманської.

Чимало місця приділено біографічним статтям щодо гетьманів, старшини, визначних козацьких ватажків, а також державних і воєнних діячів Речі Посполитої, Росії, Османської імперії та Кримського ханства, котрі відіграли помітну роль у міжнародних зв'язках козацтва, воєнно-політичних комбінаціях за його участю тощо. Автори у багатьох статтях віддали належне провідним дослідникам-козакознавцям – дореволюційним, еміграційним, радянським, сучасним, чисю невтомною працею створено величезну історіографію волелюбних синів.

Дослідники зосередилися і на висвітленні основних віх минулого інших козацьких військ на території Російської імперії – Чорноморського (Кубанського), Донського та інших, чия історія нерозривно переплетена із історією козацтва українського. Подаються матеріали про участь запорожців та їх нащадків з Чорноморського, Бузького, Азовського, Буджакського та інших козацьких військ, Українських козацьких полків 1812–1815 рр. у багатьох війнах, результатом яких, значною мірою, ліквідація загрози османської агресії, формування в перспективі сучасної території України, господарсько-культурний розвиток Степової України та Північного Причорномор'я.

Доцільно відзначити, що авторський колектив високопрофесійне спромігся так побудувати зміст довідника, що козацтво не постає перед читачем атрибутом давнини, анахронізмом, але виглядає важелем активного впливу подальшої історії та цивілізаційно-ментальної специфіки українського народу, осередком формування його державотворчої традиції та національного характеру.

Поза сумнівом, за концептуальним задумом, тематичною багатоманітністю й повнотою, використанням при написанні вельми солідного архівного матеріалу, численних археографічних та наукових праць довідник станеться у пригоді науково-педагогічним працівникам, краєзнавцям, військовим історикам, студентам.

Енциклопедичний довідник, котрий вийшов друком у переддень 30-ї річниці Незалежності України, має безперечне світоглядно-виховне й патріотичне значення, що робить його корисним для навчально-виховного процесу та для вивчення особовим складом військових формувань України. Вміщені у ньому статті підтверджують слова авторів: «Український козак завжди був символом палкої і самовідданої любові до Батьківщини, відваги і честі. Вперше незалежна Україна постала у XVII ст. саме як козацька держава й надалі роль козацтва як захисника її кордонів і самого буття українського народу неможливо переоцінити».